

Økonomiske analyser

Statistics Norway

Statistisk sentralbyrå

- Befolkningsutviklingen
- Fylkesfordelt nasjonalregnskap 2010:
Verdiskapingen i Oslo og Rogaland på topp
- Hvem eier varmepumpe og hva gjør det med
strømforbruket?
- Vi fryser for å spare energi

2/2013

Økonomiske analyser

2/2013

32. årgang

Innhold

<i>Helge Brunborg og Marianne Tønnessen:</i> Befolkningsutviklingen	3
<i>Edita Zahirovic og Øystein Berge:</i> Fylkesfordelt nasjonalregnskap 2010: Verdiskapingen i Oslo og Rogaland på topp	14
<i>Bente Halvorsen og Bodil M. Larsen:</i> Hvem eier varmepumpe og hva gjør det med strømforbruket?	21
<i>Bente Halvorsen:</i> Vi fryser for å spare energi	28
Innholdsfortegnelse for Økonomiske analyser de siste 12 måneder	34
Tabell- og diagramvedlegg	
Konjunkturindikatorer for Norge	1*
Makroøkonomiske hovedstørrelser for Norge, regnskap og prognoser	16*

Redaksjonen ble avsluttet tirsdag 23. april 2013.
Publisert 25. april 2013.

Signerte artikler står for forfatterens regning.

Konjunkturtendensene og artiklene er tilgjengelig på internett: www.ssb.no/oa/

Redaksjonen Økonomiske analyser: Torbjørn Hægeland (ansv.), Helge Brunborg, Torbjørn Eika, Taran Fæhn, Elin Halvorsen, Øyvind Langsrud, Bodil Merethe Larsen, Jørgen Heibø Modalsli, Hong Pham og Knut Sørensen.

Redaksjonssekretær: Aud Walseth, telefon: 21 09 47 57, e-post: aud.walseth@ssb.no

Redaksjonens adresse: Statistisk sentralbyrå, Forskningsavdelingen, P.b. 8131 Dep, NO-0033 Oslo

Trykk: Statistisk sentralbyrå

Økonomiske analyser

utgis av Forskningsavdelingen i Statistisk sentralbyrå. Forskningsavdelingen ble opprettet i 1950 og har ca. 90 ansatte. Knappt halvparten av virksomheten finansieres av eksterne oppdragsgivere, hovedsakelig forskningsråd og departementer. Avdelingen er delt i 6 grupper og ledes av *forskningsdirektør Torbjørn Hægeland*.

- Offentlig økonomi
Forskningsleder Nils Martin Stølen
- Miljøøkonomi
Forskningsleder Taran Fæhn
- Makroøkonomi
Forskningsleder Torbjørn Eika
- Mikroøkonomi
Forskningsleder Rolf Aaberge
- Energjøkonomi
Forskningsleder Mads Greaker
- Demografi- og levekår
Forskningsleder Kjetil Telle

**Økonomiske analyser utkommer med 5 nummer i 2013.
Neste utgave publiseres 30. mai 2013.**

Standardtegn i tabellen	Symbol
Oppgave mangler	..
Tall kan ikke offentliggjøres	:
Null	0
Foreløpige tall	*

Befolkningsutviklingen

Helge Brunborg og Marianne Tønnessen

Den sterke befolkningsveksten fortsatte også i 2012, noe som først og fremst skyldes rekordhøy nettoinnvandring. Innvandringen har i stor grad kompensert for små fødselskull fra 1980-tallet. Sammenlignet med andre europeiske land har Norge både høy fruktbarhet og høy innvandring – men ikke spesielt høy levealder. Dette gjør at aldringen av befolkningen i Norge vil bli svakere enn i Europa ellers. Befolkningsframskrivningene publisert i juni 2012 traff folketallet per 1.1.2013 svært godt, men både innvandringen og utvandringen ble noe lavere enn antatt.

Befolkningsveksten i Norge var på 1,31 prosent i 2012. Bare to ganger siden 1900 har den prosentvise veksten vært høyere. Det var i 2011 (1,33 prosent) og i 1920 (1,41 prosent) (figur 1).

Også i internasjonal sammenheng er den norske befolkningsveksten relativt høy. FN anslår at den globale befolkningsveksten er på drøyt 1,1 prosent årlig. Land som Bangladesh, Kina og Brasil har nå alle en årlig befolkningsvekst som er lavere enn Norges 1,3 prosent (FNs World Population Prospects 2010).

Sammenlignet med andre land i Europa er Norge i veksttoppen (figur 2), bare forbigått av Kypros, Luxembourg og Tyrkia. Befolkningsveksten i EU samlet var på 0,3 prosent i 2011. En del land, særlig i Øst-Europa, har nedgang i folketallet. Også Portugal og Hellas har nå synkende folketall.

For noen av de østeuropeiske landene har befolkningsnedgangen vart i flere tiår. Siden 2000 har Russland og Ukraina fått redusert sine folketall med nærmere fire millioner hver. Prosentvis har nedgangen vært størst i Latvia og Litauen. Der gikk folketallet ned med mer enn 14 prosent fra 2000 til 2011. Norge hadde en økning på 11 prosent i den samme perioden.

Veksten i Norge skyldes både at det fødes flere enn det dør, og at nettoinnvandringen har økt kraftig siden 2005 (figur 3). I fjor sto nettoinnvandringen for 72 prosent av befolkningsveksten.

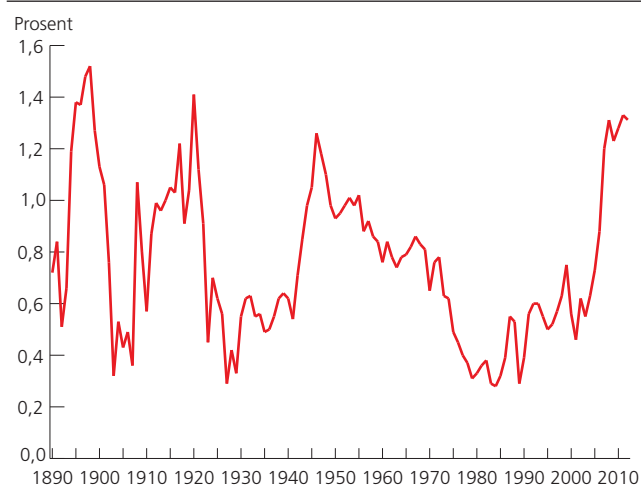
Litt lavere fruktbarhet

Det ble født 60 300 barn i Norge i fjor, mens 42 000 personer døde, noe som gir et fødselsoverskudd på 18 300. Fruktbarheten i Norge er fortsatt relativt høy i europeisk sammenheng, selv om antall barn per kvinne (samlet fruktbarhetstall, SFT, se egen boks) sank fra 1,88 i 2011 til 1,85 i 2012.

Helge Brunborg er forsker ved Gruppe for demografi og levekår (hbr@ssb.no)

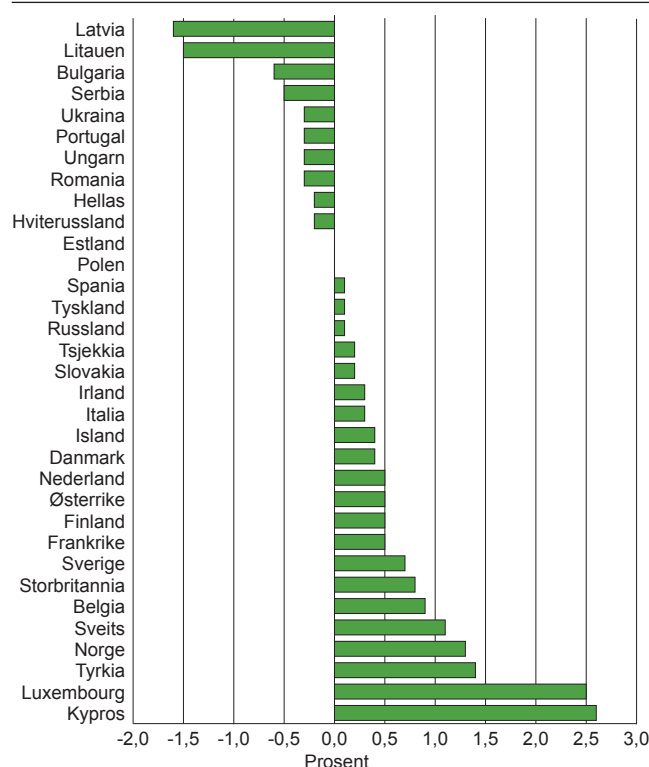
Marianne Tønnessen er seniorrådgiver ved Gruppe for demografi og levekår (mto@ssb.no)

Figur 1. Årlig befolkningsvekst i Norge, 1890-2012. Prosent

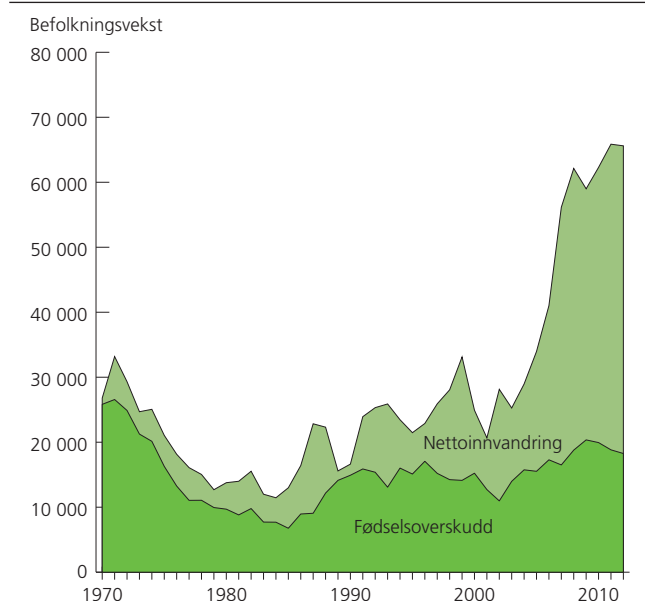
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 2. Befolkningsvekst i europeiske land, 2011. Prosent

Kilde: Eurostat. Enkelte av tallene er foreløpige.

Figur 3. Årlig befolkningsvekst, fordelt på fødselsoverskudd og nettoinnvandring. 1970-2012

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Gjennomsnittlig fruktbarhet i verden er nå nede i knapt 2,5 barn per kvinne. Særlig i Europa og i østasiatiske land som Japan, Sør-Korea og Kina er fruktbarheten lav. Men også mange andre land har fått lav fruktbarhet: Cuba, Iran, Singapore, Thailand, Vietnam og Brasil er noen av landene der SFT ifølge FNs anslag nå er på under 1,8 barn per kvinne – altså lavere enn i Norge.

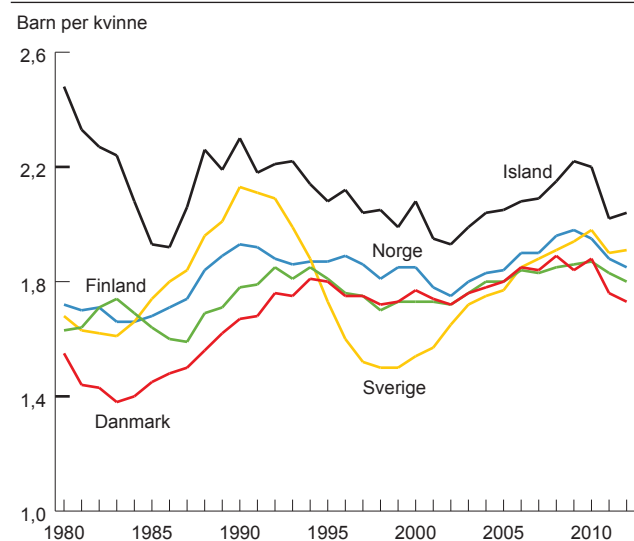
Den fellesnordiske trenden med fallende fruktbarhet som vi har sett de siste par årene, fortsatte i 2012 for både Danmark, Finland og Norge. Men som figur 4 viser, gikk fruktbarheten litt opp i Sverige og Island.

Selv om SFT har gått litt opp og ned fra år til år, er det likevel begrenset hvor mye fruktbarheten i Norge har variert. Siden slutten av 1980-årene har SFT ligget mellom 1,75 og 2 barn per kvinne. Det ser også ut til at dagens unge norske kvinner ikke utsetter barnefødselene sine mye mer enn kvinnene gjorde for ti år siden. Gjennomsnittsalderen for fødende kvinner har bare økt svakt det siste tiåret, fra 30,1 år i 2003 til 30,4 år i 2012.

Som figur 5 viser, er det nå omtrent like vanlig for kvinner å få barn i alderen 30-34 år som i alderen 25-29 år. De siste årene har det dessuten blitt vanligere å få barn for 35-39-åringene enn for 20-24-åringene, mens 40-44-åringene har fått en litt høyere fruktbarhet enn 15-19-åringene.

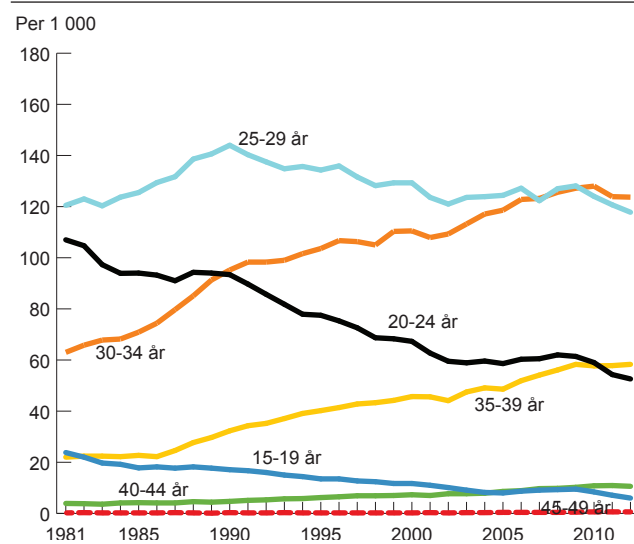
Ser vi på kvinner som er blitt 45 år eller mer, altså kulene som ble født i 1967 eller tidligere, er også dette bildet preget av stabilitet (figur 6). Kvinner som har avsluttet sin fruktbare periode de siste ti-femten årene, fordeler seg ganske likt når det gjelder barnetall: To barn har vært desidert vanligst, og tre barn har vært nest vanligst. Andelen barnløse kvinner har bare økt

Figur 4. Samlet fruktbarhetstall (SFT) i de nordiske landene. 1980-2012

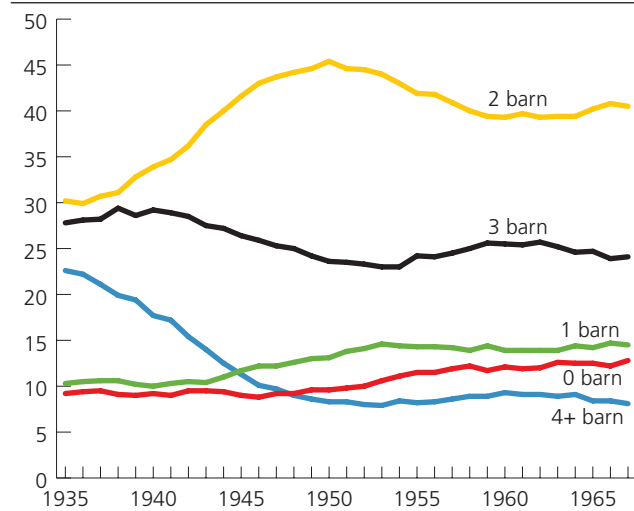
Kilde: Statistisk sentralbyrå og de nordiske lands statistikkbyråer.

Figur 5. Levendefødte per 1000 kvinner for femårsgrupper. 1981-2012

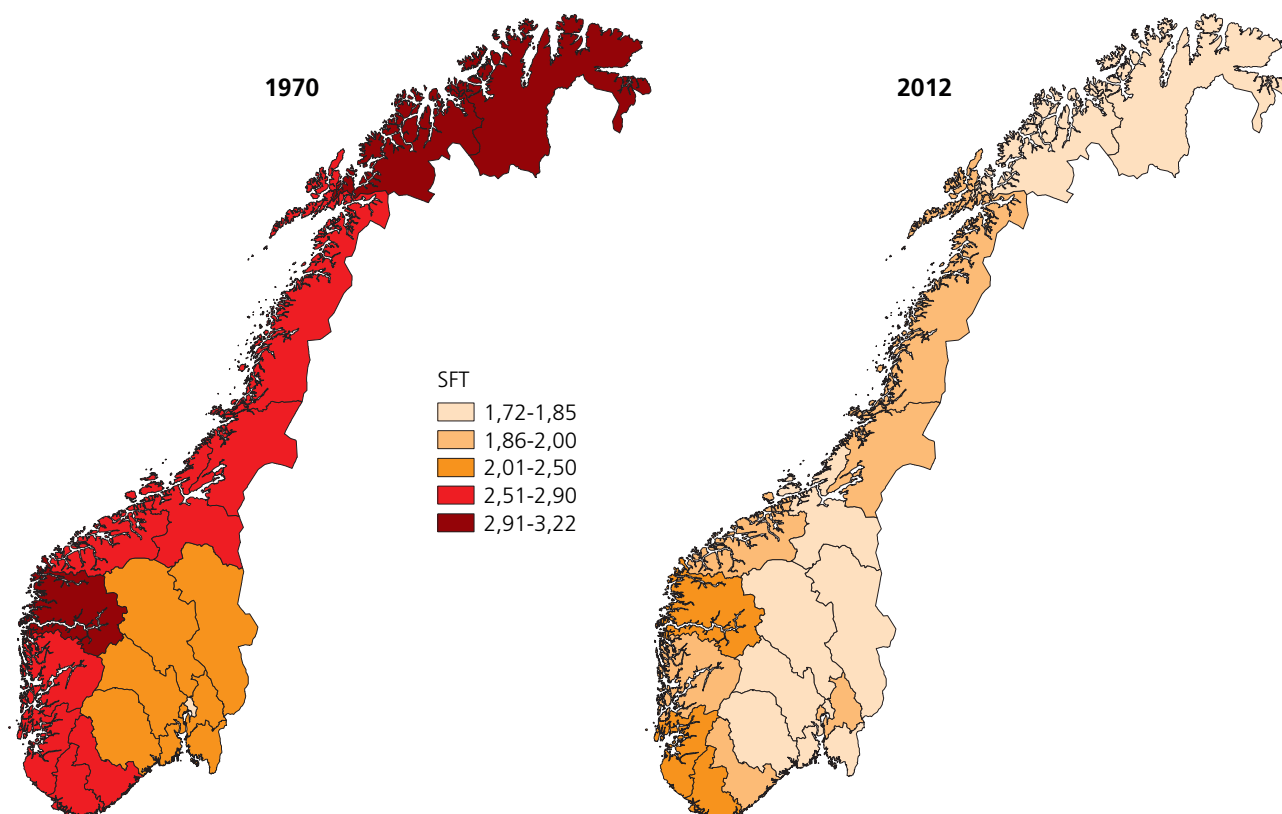
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6. Fordeling av kvinner etter hvor mange barn de har fått, for kvinnekohorter født 1935-1967

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 7. Samlet fruktbarhetstall (SFT) i norske fylker. 1970 og 2012

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Kartgrunnlag: Statens kartverk.

svakt. En liten oppgang i andel kvinner med tre barn for 1955-60-kohortene er blitt avløst av en liten nedgang.

Fruktbarheten i Norge varierer mellom landsdelene. Som kartet til høyre i figur 7 viser, går det en fruktbarhetsstripe langs sør- og vestkysten – fra Sørlandsporten til Smøla (i henholdsvis Aust-Agder og Møre og Romsdal). Også i Nord-Trøndelag og Nordland får kvinnene relativt mange barn. Østlandskvinnene får færrest barn (bortsett fra i Akershus).

At vestlandskvinner får flere barn enn østlandskvinner, er ikke noe nytt. Slik har det vært i mange tiår. Som de to kartene viser, var mønsteret slik for en drøy generasjon siden også. Men fruktbarhetsforskjellene mellom øst og vest har minnet.

Nord-Norge har gått gjennom en stor fruktbarhetsendring siden 1970. Fra å være landsdelen med de høyeste barnetallene per kvinne, har våre nordligste fylker – særlig Troms og Finnmark – kommet ned mot et østnorsk fruktbarhetsnivå. I 1970 hadde Finnmark 3,2 barn per kvinne, og Troms og Nordland hadde litt under 3. Forskjellen mellom Finnmark og Oslo var på 1,4 barn. Nå er nesten hele denne forskjellen borte: I 2012 var SFT 1,8 i både Finnmark og Troms, mens den var 1,7 i Oslo.

Levealderen fortsetter å øke

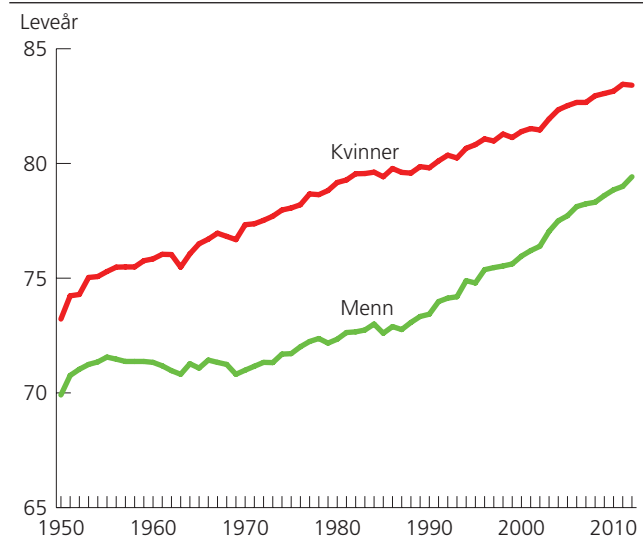
Fra 2011 til 2012 økte forventet levealder ved fødselen med hele 0,4 år for menn (fra 79,00 til 79,42 år), mens

den sank svakt for kvinner (fra 83,45 til 83,41 år), se figur 8. Det bør imidlertid ikke legges stor vekt på endringer fra år til år, som kan skyldes tilfeldigheter. Men endringene fra 2011 til 2012 er i samsvar med trenden de siste 25 år, med en kraftigere vekst i levealderen for menn enn for kvinner. Siden 2002 har levealderen økt med 3,0 år for menn og 1,9 år for kvinner, og med 2,4 år for begge kjønn under ett. Dette er en svært sterk vekst: nesten et kvart leveår hvert kalenderår.

Også for de fleste andre aldre har forventet gjenstående levealder økt de siste årene, men fra 2011 til 2012 gikk den litt ned for kvinner for en del aldre. Forskjellen mellom gjenstående levetid for 62-årige menn og kvinner har sunket med nesten ett år de siste ti år (fra 3,7 til 2,9 år), se figur 9.

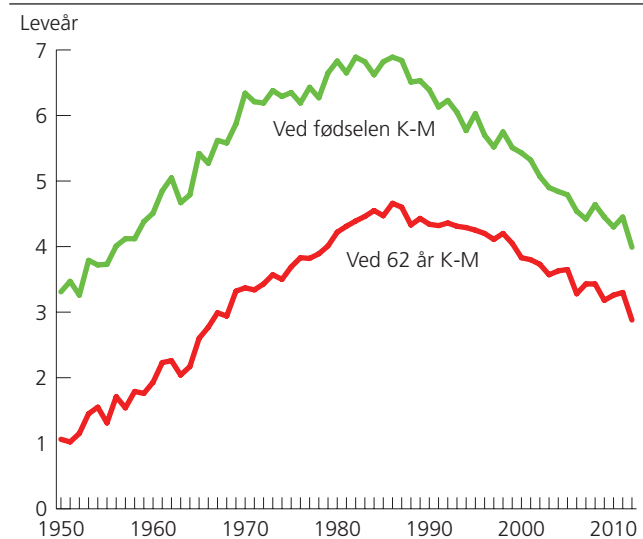
Utviklingen av et kull fra fødsel til død kan beskrives ved hjelp av overlevelseskurver, som vist i figur 10. Kurvene gjelder her for et hypotetisk kull, som følger dødelighetsmønsteret observert i henholdsvis 2000 (tynne streker) og 2012 (tykke streker) fra vuggen til graven. Som i de siste to hundre år beveger kurvene seg til høyre, noe som kalles for rektangularisering av dødelighetsmønsteret. Dette betyr at stadig flere overlever til høy alder. Deretter blir kullenes størrelse raskt redusert på grunn av raskt økende dødelighet. Fra 2000 til 2012 var det betydelige endringer. For eksempel vil halvparten av mennene overleve til 82 år og halvparten av kvinnene til 86 år (median levealder), i følge dødelighetsmønsteret i 2012. I følge 2000-mønsteret vil

Figur 8. Forventet levealder ved fødselen. 1950-2012

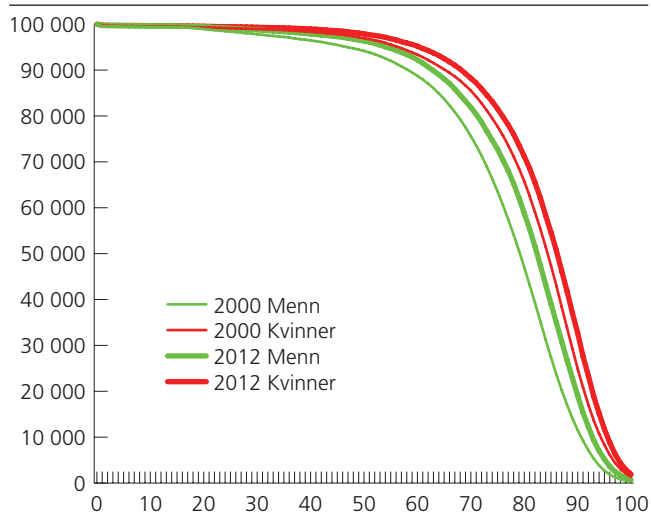
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 9. Forskjell mellom kvinners og menns gjenstående levealder ved fødselen og ved 62 år. 1950-2012

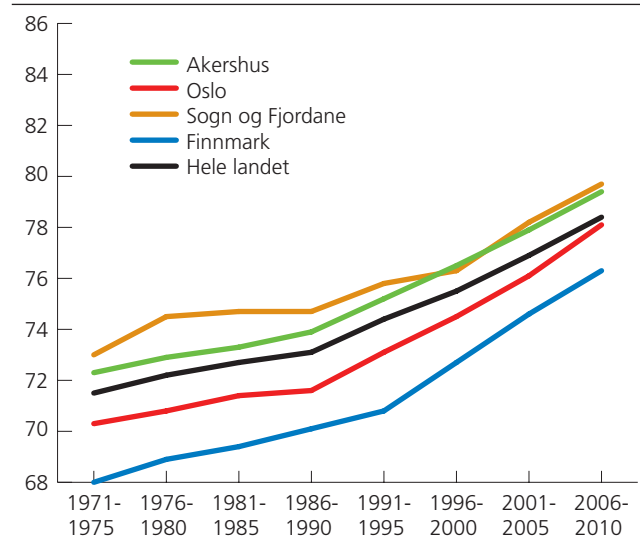
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 10. Overlevelseskurver for kvinner og menn. 2000 og 2012

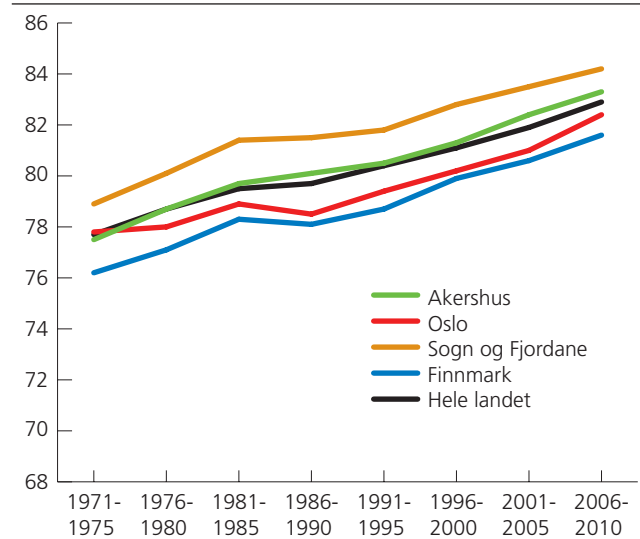
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 11. Forventet levealder ved fødselen for menn i utvalgte fylker. 1971-75 til 2006-2010

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 12. Forventet levealder ved fødselen for kvinner i utvalgte fylker. 1971-75 til 2006-2010

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 13. Forventet levealder ved fødselen i 2011 for noen land

Kilder: Eurostat og det japanske statistikkbyrået.

halvparten av mennene overleve til 79 år og halvparten av kvinnene til 84 år. Hele 19 prosent av mennene og 33 prosent av kvinnene vil overleve til 90 år i følge 2012-mønsteret.

Et interessant trekk ved levealdersutviklingen i Norge er de vedvarende regionale forskjellene. Dette gjelder blant annet for bydelene i Oslo og for fylkene, som vist i figur 11 og 12. Det er stort sett de samme fylkene som ligger på topp og bunn. Finnmarkinger har lenge levd betydelig kortere enn folk bosatt i andre fylker, mens sogninger stort sett har levd lengst. Menn i Finnmark har tatt litt innpå menn i resten av landet, men dette gjelder ikke for kvinner. På begynnelsen av 1970-tallet kunne menn i Finnmark forvente å leve 5 år kortere enn sogninger. Denne forskjellen var i 2006-2010 redusert til 3,4 år. For kvinner var forskjellen henholdsvis 2,7 og 2,6 år, det vil si ingen vesentlig innhenting. Regionale forskjeller i levealderen kommer trolig av mange faktorer, som forskjeller i næringsstruktur, livsstil, ernæring og røykevaner. Levealderen øker også med økt utdanning og inntekt (Folkehelseinstituttet 2003).

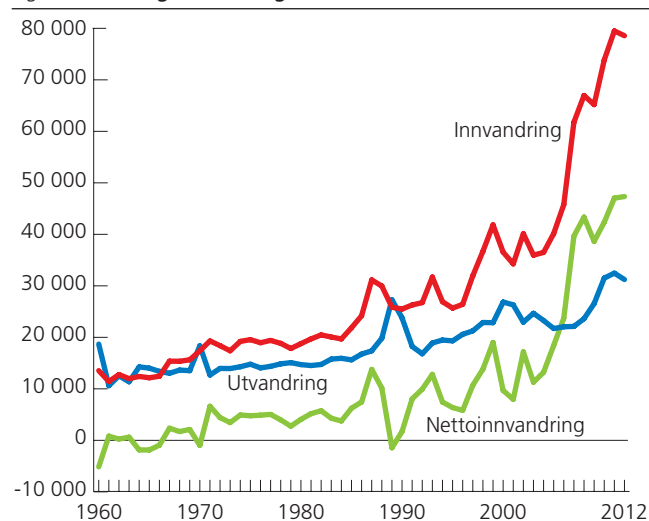
Sammenliknet med andre land er ikke Norge lenger i levealderstoppen slik som fram til 1950-tallet. Spesielt er det kvinnene som har sakkert akterut. I 2011 var det i Europa åtte land hvor kvinnene og seks land hvor mennene kunne forvente å leve lenger enn de norske. Det er fortsatt japanske kvinner som har høyest levealder i verden, med 85,9 år i 2011.¹ Japanske kvinners forsprang er imidlertid ikke så stort som tidligere. De kan nå (2011) forvente å leve bare 0,2 år lenger enn franske kvinner, mot 1,4 år lenger i 2009. Figur 13 viser også noen utvalgte land i Europa med særlig lav levealder. Lavest i EU ligger Bulgaria og Romania med en levealder for kvinner på rundt 78 og for menn på rundt 71 år. Litauen er typisk for en del østeuropeiske land der mennene lever betydelig kortere enn kvinnene, så mye som 10-12 år. Den viktigste årsaken til at danske kvinner lever så mye kortere enn andre nordiske kvinner antas å være høyere forbruk av tobakk og alkohol (Juel 2008).

Migrasjon: Færre inn, færre ut

Innvandringen til Norge er fortsatt høy, men den gikk litt ned fra 2011 til 2012. I 2012 innvandret 78 570 personer til Norge, se figur 14. Den registrerte utvandringen var på 31 230 personer. Det er også litt færre enn i 2011. Dette gir en nettoinnvandring på 47 340, som er ny rekord – drøyt 300 høyere enn i 2011.

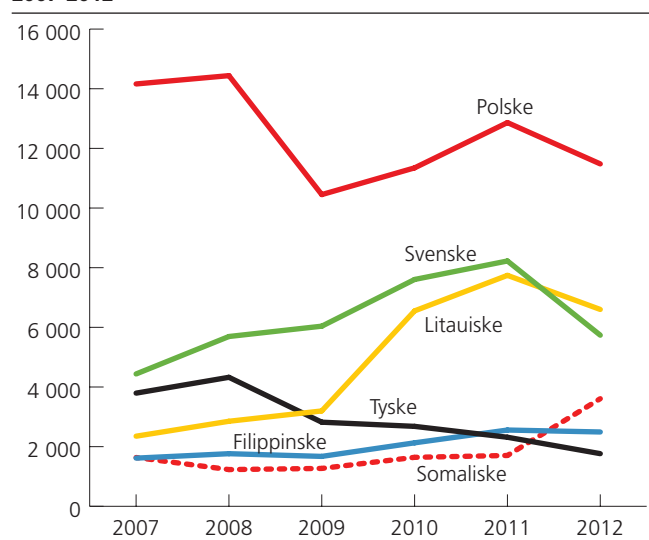
Fortsatt er det flest polske statsborgere som innvandrer til Norge, se figur 15. 15 prosent av dem som innvandret i 2012 var polske statsborgere, mens 8 prosent var litauiske, 7 prosent var svensker og 5 prosent var

Figur 14. Inn- og utvandring. 1960-2012

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 15. Innvandring av statsborgere fra utvalgte land. 2007-2012

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

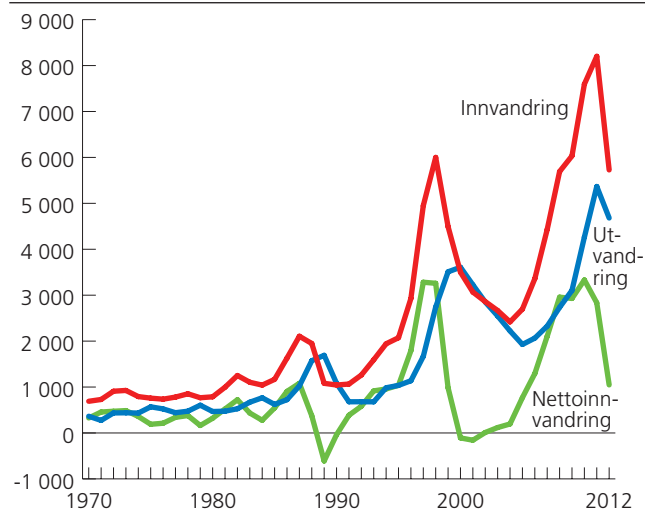
somaliske statsborgere. Fra 2011 til 2012 økte innvandringen av statsborgere fra afrikanske land – særlig fra Somalia og Eritrea – mens innvandringen av irakiske statsborgere fortsatte å gå ned.

Rundt halvparten av innvandringen til Norge siden 2007 har vært arbeidsinnvandring, og de største gruppene har kommet fra Polen, Sverige og Litauen. Fra 2011 til 2012 sank innvandringen av statsborgere fra alle disse tre landene. Det kan derfor være grunn til å tro at arbeidsinnvandringen gikk ned i 2012. Når tall for innvandringsgrunner blir publisert senere i år, kan vi si noe sikrere om dette.

Utvandringen er generelt høyest for vesteuropeere, og lavest for personer fra land utenfor Europa. Svenske statsborgere utgjorde 15 prosent av utvandrerne i 2012, mens de polske statsborgerne bare utgjorde 7 prosent. Under 1 prosent av alle utvandrerne var somaliske statsborgere. Registreringen av utvandringen er

¹ For første gang på 26 år ble Japan i 2011 passert av et annet «land», Hong Kong, der kvinnene kunne forvente å leve i 85,9 år. I følge det japanske Ministry of Health, Labor and Welfare skyldes dette tsunamien i mars 2011. Japans levealderstopp var i 2009 da forventet levealder var 79,59 år for menn og 86,44 år for kvinner. I 2010 var tallene litt lavere, henholdsvis 79,55 og 86,30 år, mens levealderen sank betydelig i 2011, til 79,44 for menn og 85,90 år for kvinner.

Figur 16. Inn- og utvandring av svenske statsborgere. 1970-2012

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

imidlertid klart svakere enn registreringen av innvandring, fødsler og dødsfall.

Nedgangen i innvandringen til Norge i 2012 skyldes blant annet at det kom atskillig færre svenske statsborgere hit, hele 2 500 færre, som vist i figur 16, mens innvandringen i alt gikk ned med nesten 1 000. Den samlede nettoinnvandringen økte svakt (med 300), men sank med hele 1 800 for svensker. Det er uklart hvorfor det har skjedd så store endringer i den svenske migrasjonen til og fra Norge, men økonomisk vekst i Sverige sammen med en nedgang i arbeidsløsheten der kan ha spilt en rolle (SSB 2013 og SCB 2013). Det har også vært endringer i reglene for registrering av svensker som arbeider i Norge, og dette kan ha påvirket endringene fra 2011 til 2012.

Innvandringen av svensker er særlig konsentrert om Oslo, som de siste årene har mottatt over halvparten av de svenske statsborgerne som flyttet til Norge. Endringene for Oslo forklarer hele nedgangen av svensk innvandring fra 2011 til 2012 (i alt 1 900). Til Oslo gikk den samlede innvandringen ned med 2 100, etter å ha økt fra 8 000 i 2001 til nesten 19 000 i 2011.

Nedgangen i innvandring fra 2011 til 2012 hadde et klart regionalt mønster: Den gikk ned i samtlige østlandsfylker (bortsett fra en liten oppgang for Telemark), med i alt 3 600, og økte i alle andre fylker (bortsett fra en liten nedgang i Aust-Agder og Hordaland), med i alt 2 600. Innvandringen gikk mest ned i Oslo og mest opp i Rogaland og Nordland. Dette har trolig sammenheng med arbeidsmarkedet i de ulike regionene, som vekst i verftsindustrien og fiskeoppdrett på Vestlandet og videre nordover langs kysten. I Oslo og på resten av Østlandet har blant annet finansnæringen hatt tilbakegang, noe som har gitt ringvirkninger til arbeidsmarkedet ellers.

Nettoinnvandringen hadde omtrent samme mønster, med en nedgang for Østlandet med 4 400 og en oppgang for resten av landet med 4 700.

Ved nyttår var det nær 600 000 innvandrere bosatt i Norge, og vel 120 000 norskfødte med innvandrerforeldre. Innvandrerne utgjør 12 prosent av befolkningen i Norge, mens de norskfødte med innvandrerforeldre utgjør 2 prosent. Selv om den årlige innvandringen av polske statsborgere har gått litt ned siden 2008, utgjør polakkene fortsatt den største gruppen av innvandrere som bor i Norge, fulgt av svensker, litauere, tyskere, somaliere og irakere.

Inn- og utvandringen i 2012, og særlig arbeidsinnvandringen, er fyldigere omtalt i *Økonomiske analyser* 1/2013 (side 53-55).

Regional befolkningsutvikling: sentraliseringen fortsetter

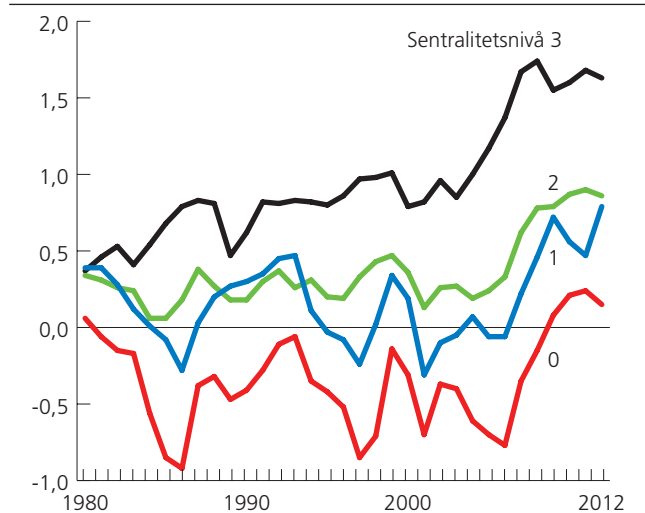
Befolkningsveksten i de minst sentrale kommunene (sentralitet 0 og 1) var litt svakere i 2012 enn i 2011, som vist i figur 17.² Dette skyldes at innvandringen var litt lavere i 2012 enn i 2011. Uten innvandringsoverskudd ville folketallet i disse kommunene ha gått ned med henholdsvis 1,0 og 0,4 prosent. De mest sentrale kommunene (sentralitet 2 og 3) vokste omtrent like raskt som i 2011. Men også disse kommunene ville vokst betydelig langsommere uten inn- og utvandring, med henholdsvis -0,1 og 0,7 prosent. Fortsatt vokser de aller mest sentrale kommune (sentralitet 3), som består av de seks landsdelssentrene og deres omegnskommuner, betydelig raskere enn de andre kommunene.

Innvandringen har de siste årene gått til så å si alle landets kommuner og har medført at langt færre har fått lavere folketall. Antall kommuner med befolkningsnedgang er halvert, fra over 200 til litt over 100, som vist i figur 18.

Innenlandske flyttinger, inn- og utvandring og en litt yngre befolkning i de mest sentrale kommunene, fører til at en stadig større andel av befolkningen bor i de mest sentrale kommunene. Sentraliseringen av befolkningens geografiske fordeling fortsatte i 2012, som i de foregående 30-40 år. 1. januar 2013 bodde 67,7 prosent av befolkningen i de mest sentrale kommunene, mot 67,5 prosent i 2012 og 64,6 prosent i 2000, se figur 19. Etter 1980 var den årlige endringen i dette sentralitetsmålet på topp i 2007 (med 0,32 prosentpoeng), og har siden avtatt litt (til 0,23 prosentpoeng i 2012). Sentraliseringen fortsetter altså, om enn i en litt langsommere takt enn i årene 2004-2008. Årsaken til den litt dempede sentraliseringen er at det foregår netto innvandring til praktisk talt alle landets kommuner. I 2012 hadde de minst sentrale kommunene (sentralitet 0) 11 prosent av den samlede nettoinnvandringen, mot 9 prosent av folketallet. Men likevel flytter majoriteten av innvandrerne til de mest sentrale kommunene. Dette

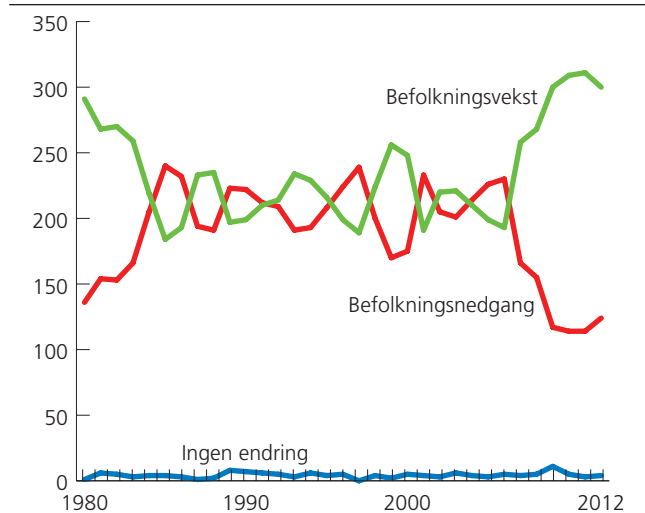
² For en forklaring av sentralitetsbegrepet se tekstboksen.

Figur 17. Årlig befolkningsvekst etter kommunenes sentralitet. 1980-2012. Prosent

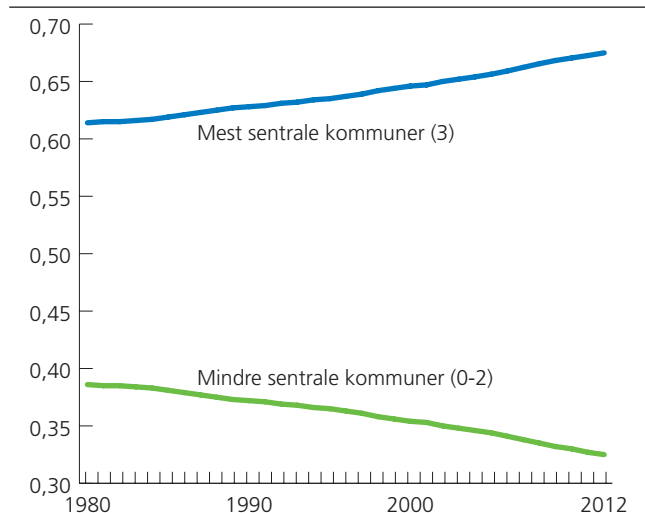
¹ For definisjon av sentralitet, se tekstboks.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 18. Antall kommuner med vekst eller nedgang i folketallet. 1980-2012

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 19. Andel av folkemengden i mest sentrale og mindre sentrale kommuner. 1980-2013

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

blir forsterket ved at et betydelig antall innvandrere videreflytter til sentrale strøk etter noen år.

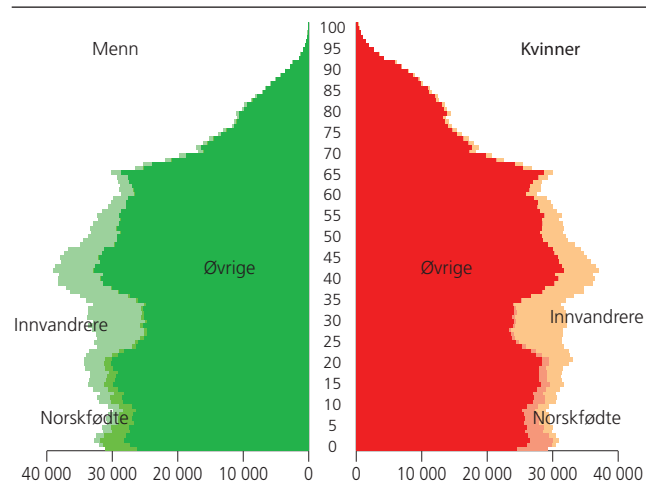
Aldersstruktur og innvandring

Befolkningens aldersfordeling er ujevn på grunn av variasjoner i fødselstallene og inn- og utvandring, som vist i figur 20. For eksempel var det i 2012 flest 42-åring (76 000) og færrest 60-åring (56 000) i de mest yrkesaktive aldre (20-60 år). Innvandring har gitt et betydelig tilskudd til befolkningen for aldre under 60 år. Dette kommer av at arbeids- og annen innvandring til Norge først skjøt fart på 1970-tallet og at de fleste som innvandrer er ganske unge. De siste årene har om lag 2/3 av de som flyttet hit fra utlandet vært i aldre 19-42 år. Før 1970 var det netto utvandring fra landet. Figur 20 viser at innvandringens betydning for aldersstrukturen er spesielt stor for aldre 25-36 år. Figuren viser også at innvandrere har fått en god del barn i Norge (de nest mørkeste fargene). Ni prosent av barn under 10 år er født i Norge av innvandrerforeldre.

Under fødselsboomen i 1946, rett etter den 2. verdenskrig, ble det født 70 727 barn i Norge. Dette er det hittil største fødselskullet i norsk historie og vil trolig fortsette å være det i mange år framover. Fødselstallet fikk en ny topp i 1969 med 67 746, men falt siden raskt på grunn av det som ofte kalles for kvinnerevolusjonen (økende utdanning og yrkesdeltaking for kvinner samtidig med at det kom effektive moderne prevensjonsmetoder). Bunnen ble nådd i 1983 med litt under 50 000 fødte. Deretter økte det igjen og har siden 1989 ligget rundt 60 000. Fødselstallet i Norge har altså vært i nærheten av 60 000 i over 100 år, med unntak av to perioder, 1924-1944 og 1974-1989. Disse variasjonene har hatt betydelige demografiske og økonomiske konsekvenser.

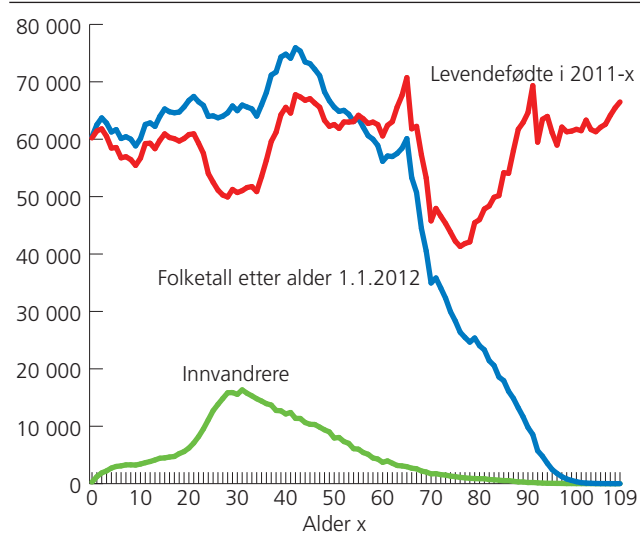
Det lave fødselstallet på 1970- og 1980-tallet medførte at det etter hvert ble relativt få i en del yrkesaktive aldre, med konsekvenser for arbeidskrafttilgangen. De små kullenes innmarsj i arbeidsmarkedet på 2000-tallet

Figur 20. Befolkningspyramide for Norge per 1.1.2012 etter innvandrerkategori

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 21. Folkemengde og innvandrere etter alder per 1.1.2012, samt fødte i årene 1902-2011

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

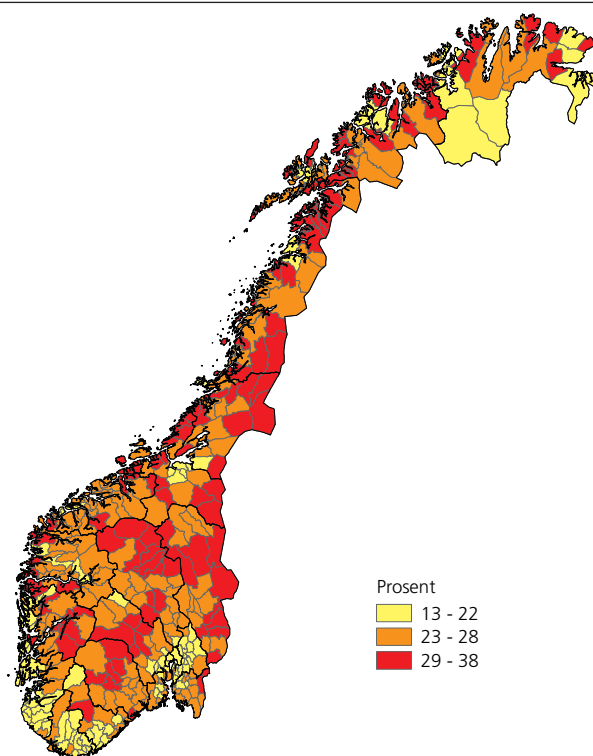
falt sammen med utvidelsen av EU i 2004 og 2007. Mangelen på norskfødte unge arbeidstakere ble dermed kompensert av innvandringen av unge arbeidstakere fra utlandet, særlig fra østlige EU-land, se figur 21. Den røde grafen viser fødselstallet x år før 1.1.2012. Den blå grafen viser dagens befolkningsstruktur. Forskjellen mellom de to grafene skyldes for unge aldre særlig inn- og utvandring og for høyere aldre særlig dødelighet. Innvandringen har vært særlig stor i de aldre der de norske fødselskullene var minst. For aldre 25-36 år, som ble født i årene 1975-1986, utgjør innvandrere over 20 prosent av folketallet. Den nederste grønne grafen viser fordelingen av innvandrere etter alder per 1.1.2012, med en topp rundt tretti år. Innvandringen ser altså ut til å ha tilført landet arbeidskraft i de årskull hvor det var født færrest i Norge.

1946-kullet utgjorde den største ettårige aldersgruppen i Norges befolkning helt til det nest største kullet etter krigen ble født i 1969. 1969-kullet har utgjort den største aldersgruppen i alle år siden, godt hjulpet av innvandring. Det ble litt mindre de første to årene på grunn av barnedødelighet, men har deretter bare økt og økt og er nå, i 43-årsalderen, vokst til 76 351 per 1.1.2013. Siden fødselen har det økt med 8 600, som er nesten 13 prosent av den opprinnelige størrelsen. Uten inn- og utvandring ville det ha minket med 3-4 prosent på grunn av dødsfall. Dette kullet vil være størst helt til det fyller 48 år i 2018. Deretter blir det utkonkurrert av 1990-kullet, i følge hovedalternativet i vår befolkningsframskrivning, MMMM.

Norges befolkning er ung i Europa

Kombinasjonen av relativt høy innvandring, moderat høy levealder og ikke minst en relativt høy fruktbarhet gjør at befolkningen i Norge er forholdsvis ung i europeisk sammenheng. Medianalderen i Norge var 38,8 år i 2012. Det betyr at halvparten av innbyggerne var yngre enn 38,8 år, mens den andre halvparten var eldre. Den norske medianalderen var 2,7 år lavere enn

Figur 22. Andel av kommunenes innbyggere som er 60 år eller eldre, prosent. 2013

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Kartgrunnlag: Statens kartverk.

medianen i EU, og mer enn seks år lavere enn i Europas «eldste» land, Tyskland, der den var 45 år i 2012, ifølge tall fra Eurostat.

I framtiden er det forventet at befolkningen i alle verdens land blir eldre, og at det særlig vil bli mange gamle i Europa og Øst-Asia. Ifølge beregninger fra FN (Wall chart on Population Ageing and Development 2012) vil andelen av verdens befolkning som er 60 år eller mer doubles fra 11 prosent i 2012 til 22 prosent i 2050. I noen land vil andelen eldre bli langt høyere: FN anslår at 40 prosent av befolkningen i Japan og Portugal vil være 60 år eller mer i 2050. Også i Kina, Sør-Korea og i de fleste europeiske land vil mer enn hver tredje innbygger i 2050 ha opplevd sin egen 60-årsdag. Men ikke i Norge. Sammen med Irland og Island vil Norge ha Europas yngste befolkning i 2050: «Bare» 29 prosent av innbyggerne vil være 60 år eller mer, ifølge FN. Det er riktignok en klar økning fra dagens 22 prosent, men altså en langt svakere aldring enn generelt i Europa.

Aldringen i Norge fordeler seg ulikt mellom by og land. Figur 22 viser hvor stor andel av kommunenes innbyggere som var 60 år eller eldre 1. januar i år. Lys gul farge indikerer en relativt ung befolkning, mens de mørkerøde kommunene har mange i aldersgruppen 60 pluss.

Det er særlig i og rundt de store byene at befolkningen er ung. Spesielt i kommunene rundt Stavanger er det svært få eldre: I Gjesdal er bare 13 prosent av innbyggerne 60 eller mer, mens både Rennesøy, Sola, Sandnes og Klepp ligger på mellom 15 og 16 prosent.

Statistisk sentralbyrå

Hvordan traff framskrivningene?

De befolkningsframskrivninger som ble publisert i juni 2012 traff folketallet per 1.1.2013 svært godt: Folketilveksten ble på 65 405, mens vi hadde framskrevet en vekst på 65 760 i hovedalternativet (MMMM), altså bare ca 350 for høyt (det vil si 0,7 prosent). Folketallet sist nyttår ble på 5 051 275, vi hadde framskrevet det til 5 051 630.

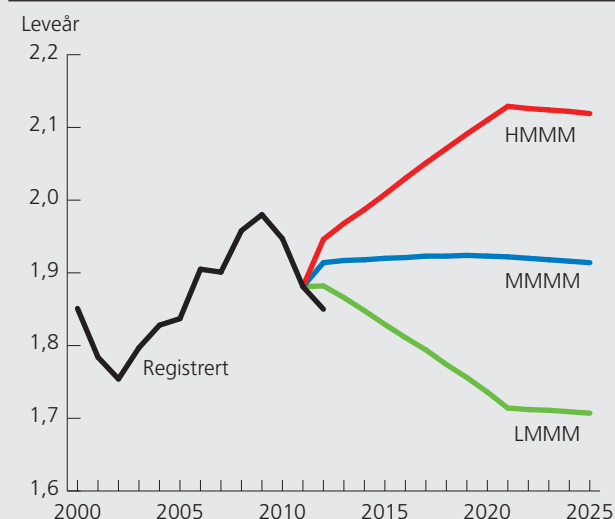
Denne høye treffsikkerheten skyldes imidlertid sammenfall av flere faktorer:

- Det ble født ca 1 900 færre enn vi framskrev, fordi fruktbarheten ble litt lavere enn forutsatt i alle alternativer, se figur 23.
- Det døde ca 500 flere enn vi framskrev, trolig fordi levealderen ikke økte som forutsatt for kvinner. På den annen side økte den noe mer enn forutsatt for menn i alle alternativer, se figur 24.
- Innvandringen ble omtrent 1 250 lavere enn antatt i mellomalternativet¹.
- Utvandringen ble omtrent 3 400 lavere enn antatt i mellomalternativet¹.

Fødselsoverskuddet ble altså 2 400 lavere enn vi hadde beregnet, mens nettoinnvandringen ble om lag 2 100 høyere enn beregnet i hovedalternativet MMMM (se figur 25).

Regionalt var avvikene størst for Oslo (vi framskrev ca 3000 for høyt) og Bærum (ca 1070 for lavt). Dette utgjør likevel under 1 prosent av Bæums folketall og under ½ prosent

Figur 23. **Observert og framskrevet samlet fruktbarhetstall. 2000-2025**

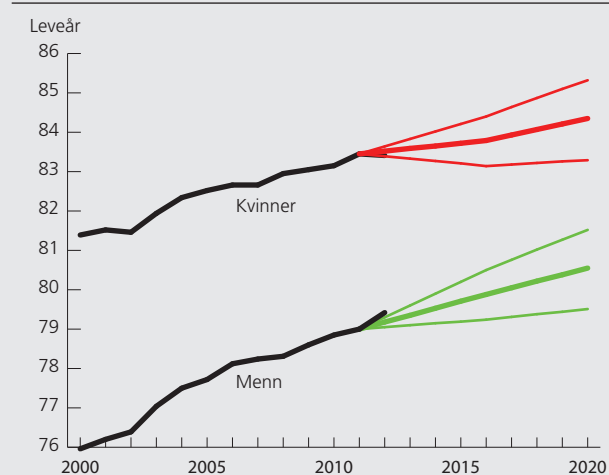

Kilde: Statistisk sentralbyrå

¹ I framskrivningene ser vi på endringer fra begynnelsen til slutten av et kalenderår, så personer som flytter både inn og ut av landet i samme år er ikke med i framskrivningstallene for inn- og utvandring. Derfor er disse inn- og utvandringstallene litt lavere enn tallene i SSBs befolkningsstatistikk. Tallene for nettoinnvandring er derimot sammenlignbare.

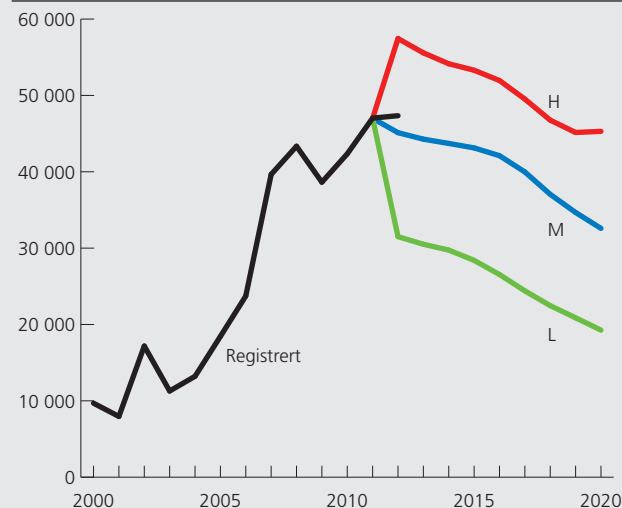
av Oslos folketall. Det største avviket i prosent var for Røst og Bykle (vi var henholdsvis 6,7 og 5,8 prosent for høyt), og Verran (5,7 prosent for lavt). I 310 av kommunene var avviket mellom framskrevet og faktisk folketall på under 1 prosent. Vi traff midt i blinken i 4 kommuner (Ørland, Os i Hedmark, Måsøy og Rømskog). For 11 kommuner, blant dem Halden, bommet vi med kun 1 person. Vi må imidlertid innrømme at de svært treffsikre resultatene for disse 15 kommunene nok skyldes mer tilfeldigheter enn ekstremt gode framskrivningsmodeller og forutsetninger.

Figur 24. **Observert og framskrevet forventet levealder ved fødselen. 2000-2020**

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 25. **Observert og framskrevet nettoinnvandring. 2000-2020**

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Distriktskommuner og mange innlandskommuner har en betydelig høyere andel eldre: I Ibestad i Troms, Leka i Nord-Trøndelag, Beiarn i Nordland og Rendalen i Hedmark er mer enn 35 prosent av innbyggerne 60

år eller eldre. Noen unntak finner vi i Finnmark, der mange kommuner har en lav andel innbyggere over 60 år. Det kan delvis henge sammen med at Finnmark har en lavere levealder enn andre fylker.

Begreper og forklaringer

Befolkningsframskriving er anslag for framtidig utvikling av folkemengden. I Norge utarbeider SSB framskrivinger av folkemengden fordelt på alder og kjønn fram til 2100. Framskrivningene kommer i flere alternativer, de mest brukte er mellomalternativet (MMMM), også kalt hovedalternativet, samt høyalternativet (HHMH) og lavalternativet (LLML). De fire bokstavene i parentes indikerer om vi forutsetter midtels, høy eller lavt nivå for henholdsvis fruktbarhet, dødelighet, innenlandsk flytting og innvandring.

Bosatte omfatter personer som er registrert som bosatt i folkeregisteret, det vil si personer som bor her fast eller som har til hensikt å ha fast bosted i Norge i minst et halvt år og som har gyldig oppholdstillatelse. Det er summen av bosatte som utgjør folkemengden i Norge. Nordiske borgere har automatisk gyldig oppholdstillatelse. Det samme gjelder for andre borgere av EU-land. Det er imidlertid mange som arbeider i Norge som ikke kommer med i statistikken, blant annet personer på korttidskontrakter. Det oppholder seg også en del personer i Norge uten tillatelse; de regnes heller ikke som bosatte. På den annen side inkluderer statistikken en del personer som har flyttet til utlandet uten at dette er registrert.

Kohort er en gruppe personer (et kull) som har opplevd noe i samme periode, som å bli født, gifte seg eller studere. Begrepet brukes mest om fødselskohorter.

Forventet levealder er det antall år en person i en gitt alder kan forventes å leve under gjeldende dødelighetsforhold i en periode (tverrsnitt), som regel ett kalenderår. Dette er et hypotetisk mål, ofte kalt for periodelevealderen. Forventet levealder beregnes i en dødelighetstabell fra de aldersavhengige dødssannsynlighetene for et gitt år for hvert kjønn og for ulike alderstrinn. Det er vanligst å publisere denne for alder 0, det vil si forventet levealder ved fødselen, som vist i figur 8. Den kan imidlertid også beregnes for andre aldre og gir da den forventede gjenstående levetiden. Den faktiske levealderen for en kohort kan vi imidlertid først få vite når det ikke er noen flere gjenlevende i kohorten, altså etter over hundre år. På grunn av dødelighetsnedgangen, som har vært i om lag to hundre år, er forventet levealder for kohorter systematisk høyere enn for perioder.

Innvandring er flyttinger til Norge i løpet av en periode, uavhengig av innflytternes fødeland og statsborgerskap.

For eksempel inkluderer innvandringen til Norge i løpet av et kalenderår 8-10 000 norske statsborgere, mange av dem født i Norge og uten innvandrerbakgrunn.

Nettoinnvandring, også kalt innvandringsoverskudd, er forskjellen mellom antallet personer som flytter inn og ut av landet.

Innvandrere er personer som er født i utlandet av to utenlandsfødte foreldre og som har innvandret til Norge.

Norskfødte med innvandrerforeldre er personer som er født i Norge og har to foreldre som er innvandrere.

Innvandringsgrunn er grunn til første innvandring, slik grunnen framkommer i utlendingsforvaltningens registre, og slik den ellers kan avledes fra ulike relevante variabler, se www.ssb.no/innvgrunn/. De viktigste innvandringsgrunnene som blir registrert er arbeid, familie, flukt og utdanning.

Samlet fruktbarhetstall (SFT) beregnes som summen av ett-årige aldersavhengige fødselsrater for kvinner 15-49 år i et kalenderår. Dette kan tolkes som antall barn hver kvinne i gjennomsnitt vil føde under forutsetning av at fruktbarhetsmønsteret i perioden varer ved, og at dødsfall ikke forekommer. For at det ikke skal bli befolkningsnedgang på lang sikt, må SFT være større enn 2,06-2,07 (reproduksjonsnivået), når vi ser bort fra inn- og utvandring.

Sentralitet beskriver en kommunes geografiske beliggenhet i forhold til tettsteder av ulik størrelse. Det er fire hovednivåer for sentralitet, der 3 er det mest sentrale: En kommune har sentralitet 3 når den har funksjoner som et landsdelssenter eller dens befolkningstyngdepunkt ligger innenfor 75 minutters reisetid med personbil fra et landsdelssenter (90 minutter for Oslo). Sentralitet 2 betyr at kommunen omfatter et tettsted med minst 15 000 innbyggere eller ligger innenfor 60 minutters reisetid fra et slikt tettsteds sentrum. Sentralitet 1 vil si at kommunen omfatter et tettsted med et folketall mellom 5 000 og 15 000 eller ligger innenfor 45 minutters reisetid fra et slikt tettsteds sentrum. Kommuner som ikke oppfyller noen av disse kriteriene, får sentralitet 0. Dersom en kommune oppfyller kravene til sentralitet på flere nivåer, gjelder det høyeste av disse nivåene.

Referanser

Folkehelseinstituttet (2003): Bedre helse - større forskjeller: En analyse av hvordan inntekt, utdanning og husholdningsstørrelse har påvirket dødeligheten i befolkningen i periodene 1970-77, 1980-87 og 1990-97. Rapport 2003:1.

Juel, K. (2008): Life expectancy and mortality in Denmark compared to Sweden. What is the effect of smoking and alcohol? *Ugeskr. Læger Aug* 11;170(33):2423-7

Statistisk sentralbyrå (2013): *Økonomiske analyser* 1/2013, kapittel 4: Befolkning og arbeidsinnsats.

Datakilder

Statistisk sentralbyrå (SSB):

Folkemengde etter alder, kjønn, sivilstand og statsborgarskap, 4. kvartal 2012, www.ssb.no/befolkning/statistikker/folkemengde.

Folkemengde og kvartalsvise befolkningsendringer, 1. januar 2013, www.ssb.no/befolkning/statistikker/folkendrkv

Fødte 2012, www.ssb.no/befolkning/statistikker/fodte

Døde 2012, www.ssb.no/befolkning/statistikker/dode

Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre,
1. januar 2013, www.ssb.no/befolkning/statistikker/innvbef

Eurostat:

Dataene er hentet fra Eurostats database, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database

Population on 1 January: Structure indicators (demo_pjanind)

Demographic balance and crude rates (demo_gind)

Life expectancy by age and sex (demo_mlexpec)

FN:

World Population Prospects, the 2010 Revision,
<http://esa.un.org/unpd/wpp/index.htm>

United Nations Department of Economic and Social Affairs: Wall chart on
Population Ageing and Development 2012, www.un.org/esa/population/publications/2012PopAgeingDev_Chart/2012AgeingWallchart.html

Norden:

Danmarks statistik:

Fertilitet, www.dst.dk/da/Statistik/emner/foedsler-og-adoptioner/fertilitet.aspx

Hagstofa Islands:

Fæddir og dánir, www.hagstofa.is/Hagtolor/Mannfoldi/Faaddir-og-danir

Statistics Finland:

http://www.stat.fi/til/synt/index_en.html

Statistiska centralbyrån:

Befolkning, http://www.scb.se/Pages/SubjectArea___1954.aspx

Arbetsledighet, http://www.scb.se/Pages/PressRelease___352576.aspx

Fylkesfordelt nasjonalregnskap 2010: Verdiskapingen i Oslo og Rogaland på topp

Edita Zahirovic og Øystein Berge

Bruttoprodukt per sysselsatt var høyest i Oslo og Rogaland i 2010. Husholdningenes disponible inntekt per innbygger var jevnere fordelt mellom fylkene enn verdiskapingen.

Innledning

Fylkesfordelte nasjonalregnskapstall for 2010 ble publisert 20. desember i fjor. I denne artikkelen ser vi nærmere på resultatene, med spesielt fokus på bruttoproduktet per sysselsatt og husholdningenes disponible inntekt per innbygger i fylkene.

Artikkelen forklarer også hva fylkesfordelt nasjonalregnskap er og gir en summarisk beskrivelse av kildegrunnlaget, se boks 1. Til slutt i artikkelen, boks 2, har vi tatt med svar på ofte stilte spørsmål om fylkesfordelt nasjonalregnskap.

Bruttoprodukt per sysselsatt

Bruttoproduktet, ofte omtalt som verdiskapingen, var høyest i Oslo og Rogaland i 2010. Regnet per sysselsatt lå Oslo 19 prosent og Rogaland tolv prosent over landsgjennomsnittet. Næringsstrukturen er en viktig faktor bak dette.

Nærmere halvparten av produksjonen i bank- og finansnæringene er lokalisert i Oslo. Dette er en næringsgruppe som har høyt bruttoprodukt per sysselsatt, uavhengig av region, og som dermed trekker opp gjennomsnittet for Oslo mer enn i de andre fylkene. Samtidig hadde omsetning og drift av eiendom et bruttoprodukt per sysselsatt som var tilnærmet dobbelt så høyt i Oslo som ellers i landet. Høye leiepriser i Oslo bidro til dette. Til sammen utgjorde bruttoproduktet i disse to næringsområdene nærmere 20 prosent av samlet bruttoprodukt i Oslo i 2010.

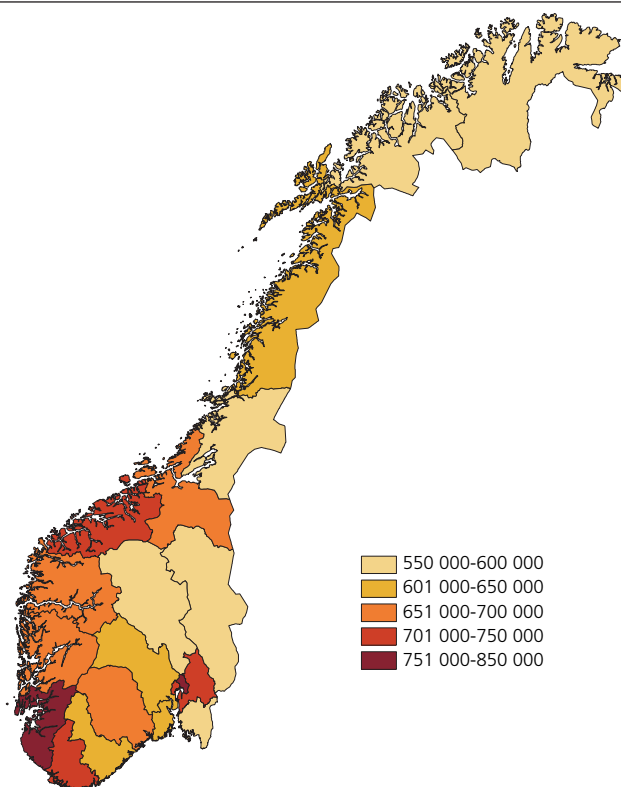
Aktiviteten på Kontinentalsokkelen (utvinning av råolje og naturgass samt rørtransport) fordeles ikke på fylkene. Men oljerelatert aktivitet som befinner seg på fastlandet blir inkludert i det fylket der aktiviteten utføres. Kontinentalsokkelen hadde i overkant av en femtedel av landets bruttoprodukt i 2010, men kun 0,6 prosent av sysselsettingen.

Oljerelatert virksomhet preger næringsstrukturen i Rogaland. Særlig viktig er tjenester tilknyttet utvinningsnæringen som alene utgjorde i overkant av elleve prosent av bruttoproduktet i dette fylket. Over halvparten av fylkenes totale bruttoprodukt av disse tjenestene kom fra Rogaland.

Bruttoproduktet per sysselsatt i Akershus, Møre og Romsdal og Vest-Agder lå om lag tre prosent over landsgjennomsnittet, mens Hordaland var tilnærmet på gjennomsnittet. Næringene som dro opp bruttoprodukt per sysselsatt i Akershus, er i hovedsak de samme tjenestenæringene som i Oslo.

I Møre og Romsdal og Vest-Agder utgjorde industrien over 20 prosent av verdiskapingen i 2010. I Vest-Agder var det særlig produksjon av metallvarer, produksjon av elektrisk utstyr og maskiner mv. som trakk opp. I Møre og Romsdal var det, i tillegg til den

Figur 1 **Bruttoprodukt per sysselsatt for fylkene. 2010**

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Øystein Berge er seniorrådgiver i Seksjon for nasjonalregnskap (oyb@ssb.no).

Edita Zahirovic er rådgiver i Seksjon for nasjonalregnskap (eza@ssb.no).

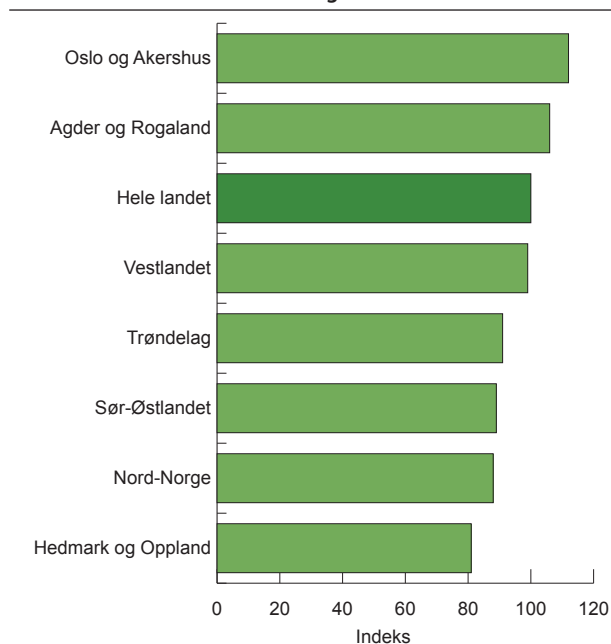
Tabell 1. **Bruttoprodukt per innbygger og per sysselsatt for fylkene. 2010**

	Bruttonasjonal produkt (BNP) per innbygger ¹	Bruttonasjonal produkt (BNP) per sysselsatt kr ¹	BNP ² per innbygger. Indeks hvor landsgjen- nomsnittet eksklusiv Kontinentalsokkelen og Svalbard = 100	BNP ² per sysselsatt. Indeks hvor landsgjen- nomsnittet eksklusiv Kontinentalsokkelen og Svalbard = 100
BNP i basisverdi	462 365	872 693		
BNP i basisverdi eks. kontinentalsokkel og Svalbard mv.	364 345	692 473	100	100
Østfold	257 015	589 586	71	85
Akershus	336 337	714 373	92	103
Oslo/Akershus	491 719	784 473	135	113
Oslo	633 485	823 623	174	119
Hedmark	259 618	569 237	71	82
Oppland	263 919	565 002	72	82
Buskerud	311 922	643 588	86	93
Vestfold	272 478	610 956	75	88
Telemark	298 705	659 262	82	95
Aust-Agder	268 272	611 443	74	88
Vest-Agder	356 083	706 889	98	102
Rogaland	434 471	776 303	119	112
Hordaland	370 583	685 496	102	99
Sogn og Fjordane	336 632	655 642	92	95
Møre og Romsdal	360 543	715 412	99	103
Sør-Trøndelag	341 101	661 448	94	96
Nord-Trøndelag	258 791	562 199	71	81
Nordland	308 415	637 669	85	92
Troms	303 794	592 525	83	86
Finnmark	303 980	586 658	83	85
Kontinentalsokkelen mv.	-	26 758 459	-	-

¹ BNP for fylkene i basisverdi² BNP i basisverdi eksklusiv kontinentalsokkelen og Svalbard

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

ovennevnte næringsgruppen, verftsindustrien som hadde høyt bruttoprodukt per sysselsatt. Disse to næringsområdene er sentrale leverandører til den norske petroleumsvirksomheten.

Figur 2. **Bruttoprodukt per sysselsatt. Landsdeler 2010. Indeks hvor hele landet eks Svalbard og Kontinentalsokkelen = 100**

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Ulik næringsstruktur – ulikt BNP per sysselsatt

Ser vi på landsdelene¹ har Oslo og Akershus størst bruttoprodukt per sysselsatt i 2010, mens Hedmark og Oppland har lavest, se figur 2. Dette må igjen sees i sammenheng med at næringsstrukturen i Oslo og Akershus er annerledes enn i de øvrige fylkene. Blant annet lå over halvparten av tjenestenæringene som driver med bank og finans, informasjon og kommunikasjon, omsetning og drift av fast eiendom og teknisk tjenesteyting i Oslo og Akershus. I denne landsdelen utgjorde disse tjenestenæringene omtrent en tredjedel av regionens bruttoprodukt. I Hedmark og Oppland har disse næringene relativt sett mye mindre betydning, og selv om de hadde høyt bruttoprodukt per sysselsatt utgjorde de bare tolv prosent av regionens totale bruttoprodukt i 2010.

Næringsstrukturen i Hedmark og Oppland preges i relativt stor grad av offentlig forvaltning. Med offentlig forvaltning menes all statlig og kommunal produksjon som ikke er markedsrettet, inkludert helse, utdanning, forsvar og offentlig administrasjon. Høy grad av offentlig forvaltning i en landsdel er med å trekke ned bruttoproduktet per sysselsatt. I motsetning til for markedsrettet produksjon, blir bruttoproduktet i offentlig forvaltning konvensjonelt beregnet fra kostnadssiden, uten å inkludere kapitalavkastning. Det medfører at

¹ For fylkesinndelingen på landsdeler se boks 3.

Tabell 2. **Bruttoprodukt per sysselsatt. Hele landet utenom Kontinentalsokkelen og Svalbard = 100 og offentlig forvaltning sin andel av total bruttoprodukt og sysselsetting. Landsdeler 2010**

	Brutto- produktet i basisverdi per sysselsatt	Bruttoproduktet i offentlig forvaltning som andel av landsdelens totale brutto- produkt	Antall sysselsatte i offentlig forvaltning som andel av landsdelens antall sysselsatte
Oslo og Akershus	113	0,16	0,22
Agder og Rogaland	107	0,15	0,21
Vestlandet	100	0,19	0,25
Hele landet	100	0,20	0,25
Sør-Østlandet	91	0,21	0,26
Trøndelag	90	0,24	0,28
Nord-Norge	89	0,30	0,35
Hedmark og Oppland	82	0,27	0,29

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

bruttoprodukt per sysselsatt i offentlig tjenesteyting definisjonsmessig verdsettes lavere enn i markedsrettet virksomhet.

I 2010 utgjorde offentlig tjenesteyting, med helse- og sosialtjenester i spissen, 27 prosent av det totale bruttoproduktet i Hedmark og Oppland, se tabell 2. Til sammenligning utgjorde offentlig forvaltning kun 16 prosent av det totale bruttoproduktet i Oslo og Akershus. Riktignok er omtrent en fjerdedel av offentlig tjenesteyting samlet lokalisert i Oslo og Akershus, men det kan forklares med at nærmere en fjerdedel av befolkningen bor i denne regionen.

Tabell 2 viser ellers at de landsdelene som har bruttoproduktet per sysselsatt lavere enn landsgjennomsnittet også har en relativt sett høyere andel av offentlig tjenesteyting. Det er også slik at i disse landsdelene er andelen av sysselsatte som jobber i offentlig tjenesteyting større enn landsgjennomsnittet. Motsatt er andelen av offentlig forvaltning og andel av sysselsatte i offentlig forvaltning lavere enn landsgjennomsnittet for de landsdelene som har bruttoprodukt per sysselsatt over landsgjennomsnittet. For hele landet eksklusiv Kontinentalsokkelen utgjorde offentlig forvaltning en femtedel av landets bruttoprodukt, og en fjerdedel av de sysselsatte var ansatt i offentlig tjenesteyting.

Fylkesfordeling over tid

Tabell 3 gir en sammenligning av fylkenes bruttoprodukt per sysselsatt for årene 1993, 2000 og 2010. Sammenligningen er gjort på indeksform hvor bruttoproduktet per sysselsatt for hele landet utenom Svalbard og Kontinentalsokkelen er lik 100. 1993 er det første året hvor vi har fylkestall for bruttoproduktet per sysselsatt. Næringsstrukturen kan imidlertid ikke umiddelbart sammenliknes over tid ettersom næringsinndelingen ikke er helt den samme. Det skyldes blant annet endringer i den internasjonale næringsklassifikasjonen som ble innført i nasjonalregnskapet i 2011 og som ikke er tilbakeført på fylkesnivå lenger tilbake enn 2008. Samlet produksjon og bruttoprodukt i fylkene er

Tabell 3. **Bruttoprodukt per sysselsatt for årene 1993, 2000 og 2010. Gjennomsnittet for landet utenom Svalbard og Kontinentalsokkelen = 100**

	1993	2000	2010
Østfold	97	99	85
Akershus	96	108	103
Oslo	129	121	119
Hedmark	93	88	82
Oppland	84	86	82
Buskerud	106	101	93
Vestfold	96	94	88
Telemark	98	108	95
Aust-Agder	100	93	88
Vest-Agder	102	99	102
Rogaland	111	100	112
Hordaland	96	95	99
Sogn og Fjordane	84	92	95
Møre og Romsdal	91	95	103
Sør-Trøndelag	91	90	96
Nord-Trøndelag	78	85	81
Nordland	87	90	92
Troms	83	89	86
Finnmark	79	80	85

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

imidlertid upåvirket av endringer i næringsklassifiseringen og i mindre grad påvirket av andre forhold knyttet til hovedrevisjoner av nasjonalregnskapet og kan sammenlignes.

Oslo har hatt høyest bruttoprodukt per sysselsatt i alle år SSB har publisert tall for, inkludert de tre årgangene vi her omtaler. I 1993 lå hovedstaden 29 prosent over landsgjennomsnittet, men dette har gradvis gått ned og i 2010 lå Oslo 19 prosent over. Rogaland lå elleve prosent over snittet i 1993 og tilsvarende tolv prosent over i 2010.

Tabellen viser også at Buskerud lå godt over landsgjennomsnittet i 1993 og har gradvis hatt synkende bruttoprodukt per sysselsatt sammenlignet med landsgjennomsnittet. For Møre og Romsdal har trenden vært motsatt. I 1993 lå Møre og Romsdal nærmere ti prosent under landsgjennomsnittet, mens i 2010 lå dette vestlandsfylket tre prosent over landsgjennomsnittet.

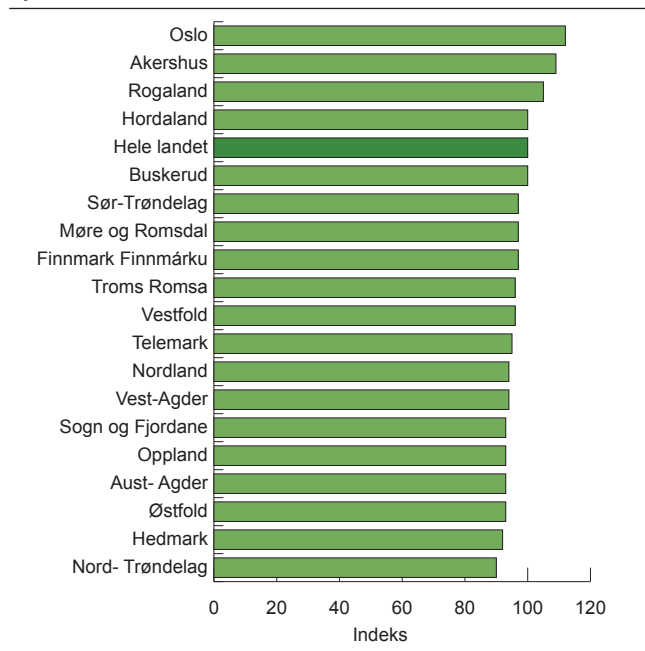
Ser vi på de fylkene som lå ti prosent eller mer under landsgjennomsnittet kan vi finne fire fylker som går igjen i alle de tre overnevnte årgangene. Det gjelder våre to nordligste fylker, Troms og Finnmark, i tillegg til Nord- Trøndelag og Oppland.

Samme bildet i våre naboland

Vi har også sett på hvordan bruttoproduktet per sysselsatt fordelte seg på de ulike landsdelene i Sverige, Finland og Danmark² i 2010. Hovedstedene i våre naboland har i likhet med Oslo klart høyest bruttoprodukt

² Landsinndelingen har vært på NUTS 2 nivå. Til sammenligning er fylkesfordelingen i Norge på NUTS 3 nivå. Næringsinndelingen er på næringshovedområder. Tallene ble hentet fra Statistikkbyråene i de respektives land 20. mars 2013.

Figur 3. **Disponibel inntekt per innbygger i fylkene i 2010.**
Gjennomsnittet for landet = 100

Kilde: Statistisk sentralbyrå

per sysselsatt. På samme måte som i Norge, forklares dette med at næringsstrukturen som preger hovedstedene er ulike resten av landet. Alle hovedstedene har relativt sett stort omfang av tjenestenæringer som bank og finans, informasjon og kommunikasjon i tillegg til omsetning og drift av fast eiendom. I alle landene var nærmere 45 prosent av de tre overnevnte næringsområdene lokalisert i hovedstedene i 2010, og de tre tjenestenæringene utgjorde omtrent en fjerdedel av bruttoproduktet i de respektive landenes hovedstad.

Disponibel inntekt i husholdningen – større likhet mellom fylkene

Både nivå på disponibel inntekt og sammensetning av type inntekter og utgifter varierer mellom fylkene, men inntekt per innbygger varierer mindre enn bruttoprodukt per sysselsatt.

Disponibel inntekt per innbygger var høyest i Oslo og Akershus, som begge lå rundt ti prosent høyere enn landsgjennomsnittet i 2010, etterfulgt av Rogaland som lå fem prosent over gjennomsnittet. Husholdningene i Hordaland hadde et nivå på disponibel inntekt per innbygger omtrent som landsgjennomsnittet, mens i resten av fylkene lå husholdningene under gjennomsnittet. Lavest disponibel inntekt hadde innbyggerne i Nord-Trøndelag, hvor inntekten lå ti prosent under landsgjennomsnittet. Til sammenligning lå bruttoproduktet per sysselsatt i Nord-Trøndelag 19 prosent under landsgjennomsnittet.

Hovedårsaken til at det er mindre forskjeller mellom fylkene i inntekten i husholdningene per innbygger enn for bruttoproduktet per sysselsatt er at det skjer en omfordeling gjennom velferdsstaten. Gjennomsnittlig avvik fra landsgjennomsnittet var 10,5 prosent for

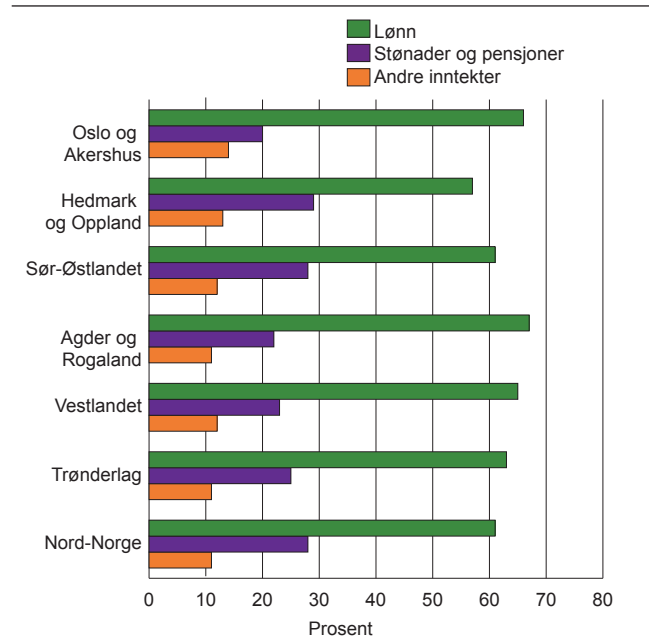
Statistisk sentralbyrå

Tabell 4 **Husholdningenes konsum og disponible inntekt per innbygger. Fylke 2010**

	Husholdningskonsum per innbygger	Disponibel inntekt per innbygger	Disponibel inntekt per innbygger, Indeks hele landet = 100
Hele landet	212 840	219 181	100
Østfold	197 389	203 270	93
Akershus	230 970	237 852	109
Oslo/Akershus	223 473	242 333	111
Oslo	239 292	246 422	112
Hedmark	196 034	201 875	92
Oppland	198 900	204 826	93
Buskerud	212 087	218 406	100
Vestfold	203 791	209 863	96
Telemark	201 877	207 892	95
Aust-Agder	197 647	203 535	93
Vest-Agder	199 041	204 971	94
Rogaland	224 061	230 737	105
Hordaland	213 638	220 004	100
Sogn og Fjordane	198 998	204 927	93
Møre og Romsdal	205 594	211 720	97
Sør-Trøndelag	206 626	212 783	97
Nord-Trøndelag	191 579	197 287	90
Nordland	201 000	206 989	94
Troms	204 792	210 893	96
Finnmark	205 583	211 709	97

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 4. **Sammensetningen av husholdningenes inntekter 2010 (før skatt). Prosent**

Kilde: Statistisk sentralbyrå

bruttoproduktet per sysselsatt, mens det var 5,8 prosent for disponibel inntekt i husholdningene.

Husholdningenes inntekter påvirkes av demografi

Sammensetningen i husholdningenes inntekter og utgifter varierte noe mellom landsdelene i 2010. Figur 4 viser at husholdningene i landsdelene Oslo og Akershus og Agder og Rogaland hadde høyere andel

Boks 1. Hvordan lages Fylkesfordelt Nasjonalregnskap (FNR)?

SSB følger retningslinjene beskrevet i FN sin manual for nasjonalregnskap, System of National Accounts (SNA 2008) og EU sin manual The European System of National and Regional Accounts (ESA 1995). FNR lages ved å ta utgangspunkt i det endelige realregnskapet, og fordeler disse størrelsene på fylkene.

All økonomisk aktivitet i bedriftene blir fordelt dit bedriften geografisk hører hjemme. Det vil si at aktiviteten i et flerbedriftsforetak blir fordelt på bedriftsnivå etter geografisk tilhørighet. Slik får vi et presist bilde av aktiviteten i fylkene og unngår hovedkontorproblematikk.

Størrelsene som fordeles er produksjon, produktinnsats, bruttoprodukt, bruttorealinvesteringer, lønnskostnader, sysselsetting, husholdningenes konsum og disponibel inntekt i husholdningene.

Det finnes ikke regionale priser og derfor deflateres ikke fylkesfordelte tall. Det finnes heller ikke tallgrunnlag for å etablere kryssløpstabeller på fylkesnivå, og eksport og import fordeles heller ikke på fylker.

Det er blitt laget fylkesfordelt nasjonalregnskap for årene 1965, 1973, 1976, 1980, 1983, 1986, 1990, 1992-1993, 1995 og 1997 - 2010. I denne perioden er det gjort en rekke revisjoner av nasjonalregnskapet, stort sett i forbindelse med innarbeiding av nye internasjonale retningslinjer. I motsetning til realregnskapet hvor revisjoner blir implementert for alle år tilbake til 1970, slik at alle år er konsistente og sammenliknbare, blir ikke fylkesfordelte tall gjenstand for samme revisjon. De ulike årgangene kan dermed ikke uten videre sammenliknes på nivåform, men andeler og strukturer antas å være sammenliknbare. Årgangene 2008 til 2010 er avstemte mot tilsvarende serier fra årlig nasjonalregnskap, og er dermed sammenliknbare på nivå.

Kildegrunnlaget i FNR

I FNR er hovedstørrelser fra det endelige nasjonalregnskapet (realregnskapsdelen) fordelt på fylker ved hjelp av et sett av fordelingsnøkler. Som basis for nøklene benyttes strukturstatistikk fordelt på fylker, der denne er tilgjengelig. Strukturstatistikken er tilgjengelig for følgende næringer: bergverksdrift, tjenester tilknyttet olje og gass, industri, vannforskyvning, avløps og rennovasjonsvirksomhet og bygg og anleggsvirksomhet. Privat tjenesteyting bruker også strukturstatistikken som sin hovedkilde med unntak av næringene finansierings- og forsikringsvirksomhet, undervisning, helse- og sosialtjenester, kultur og underholdning. Kilder for de sistnevnte næringene er blant annet lønns- og trekkoppgaveregisteret (LTO), årsregnskaper fra Brønnøysundregistret, KOSTRA (Kommune-Stat-Rapportering) og tall for omsetning i Bedrifts- og foretaksregisteret (BOF). LTO er også kildegrunnlaget for næringen finansierings- og forsikringsvirksomhet.

For å fordele tradisjonelt fiske og akvakultur brukes informasjon fra Fiskeridirektoratet. Jordbruket fordeles med informasjon om næringsinntektene som hovedkilde, mens for skogbruk benyttes blant annet informasjon om avirkning etter treslag.

Den delen av aktiviteten i næringen utvinning av råolje og gass som ikke foregår på Kontinentalsokkelen fordeles med lønnskostnadene fra oljestatistikken. Lønnskostnadene brukes til å fordele alle størrelsene utenom sysselsettingen som fordeles etter registerbasert sysselsettingsstatistikk. Næringen elektrisitets-, gass-, damp og vannforsyning har blant annet elektrisitetsstatistikken (ERAP) og LTO som sitt kildegrunnlag. LTO er også hovedkilden for næringen offentlig administrasjon og forsvar.

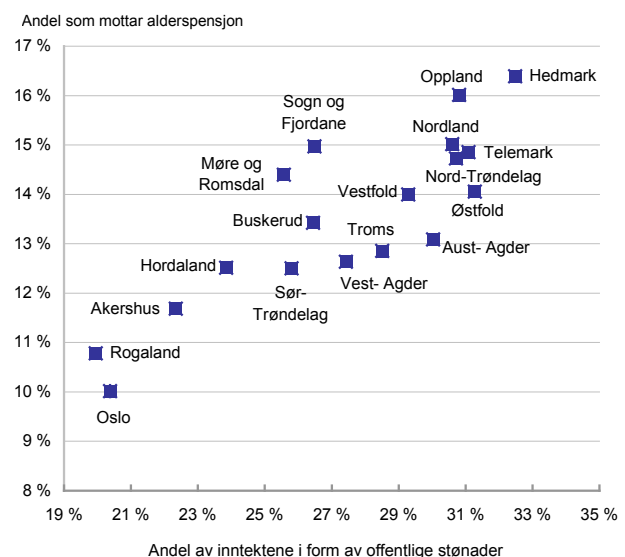
Kilden til husholdningenes disponibel inntekt er i hovedsak inntekts- og skattestatistikken som fordelt etter bosted. Husholdningens konsum fordeles etter samme nøkkel som disponibel inntekt.

av inntektene sine som lønnsinntekter enn de andre landsdelene. Samtidig utgjorde offentlige pensjoner og stønader en noe større andel av husholdningenes samlede inntekter i landsdelene Hedmark og Oppland, Nord-Norge og Sør-Østlandet.

I Norge utgjør offentlige overføringer, som blant annet består av ulike pensjoner som alderspensjon og uførepensjon, sykepenger, dagpenger, sosialhjelp, barnetrygd og kontantstøtte, omtrent en fjerdedel av husholdningssektorens inntekt. I Oslo og Rogaland utgjorde offentlige inntektsoverføringer den laveste andelen av inntektene, med omtrent 20 prosent, mens åtte fylker hadde over 30 prosent av inntekten i form av offentlige overføringer. Høyest andel finner vi i Hedmark, Østfold, Telemark og Oppland. Pensjonsutbetalinger og andre offentlige inntektsoverføringer påvirkes i stor grad av demografiske forhold.

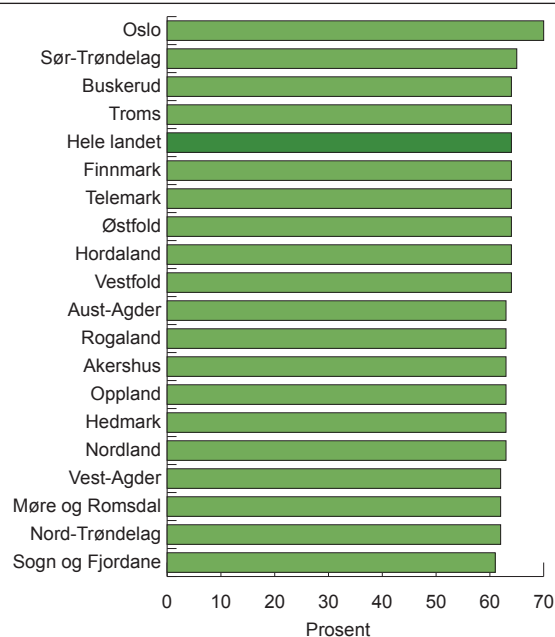
Samlet sett er alderspensjoner den største formen for offentlige overføringer, og fylker med en eldre befolkning har dermed relativt høy andel av inntektene som overføringer fra det offentlige. Figur 5 indikerer en

Figur 5. Andel av befolkningen som mottok alderspensjon og andel av husholdningenes inntekt i form av offentlige overføringer i 2010. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 6. Andel av befolkning i yrkesaktiv alder, 20-69 år

Kilde: Statistisk sentralbyrå

sterk korrelasjon mellom andelen av husholdningenes inntekt som mottas som offentlige overføringer og andelen alderspensjonister i fylket. I Oslo og Rogaland var det om lag ti prosent av befolkningen som mottok alderspensjon samtidig som husholdningene i fylkene hadde omtrent 20 prosent av inntekten sin i form av offentlige overføringer. I motsatt ende finner vi Hedmark, med over 16 prosent av befolkningen som mottok alderspensjoner og nesten en tredjedel av husholdningenes inntekt er i form av overføringer fra det offentlige.

I Oslo ble det betalt nesten 100 000 kroner i inntekts- og formueskatt per innbygger, klart høyest i Norge. I Finmark og Nord-Trøndelag betales det til sammenlikning mindre enn 60 000 kroner per innbygger. Finmark kan delvis forklares med lavere skattesatser, mens demografiske forhold i form av relativt mange i yrkesaktiv alder er med å forklare hvorfor Oslo ligger klart på topp. Figur 6 viser at Oslo har klart størst andel av befolkningen i yrkesaktiv alder, med nesten 70 prosent i denne gruppen. Dette er den fasen i livet hvor man betaler mest skatt, mens man normalt vil være netto

Boks 2. Ofte stilte spørsmål til FNR

Er det hovedkontorene som gjør at Oslo har høyest bruttoproduktet per sysselsatt?

Nei. Det generelle prinsippet for regionale regnskap er at produksjon, produktinnsats, bruttoinvesteringer, lønnskostnader og sysselsetting i hver lokale bransjeenhet (bedrift) skal fordeles der den lokale enheten hører hjemme. Hvis et foretak har bedrifter i flere regioner, betraktes hver enhet for seg og regionen tilskrives den verdiskapingen som skjer i den enkelte lokale bransjeenhet. Kun aktiviteten som utføres av hovedkontoret legges til det stedet der hovedkontoret hører hjemme. I praksis beregnes verdiskapingen ved et hovedkontor til å være lik lønnskostnadene som betales til de som er ansatt der.

Hvordan beregner man verdiskapingen for offentlig forvaltning?

Offentlig forvaltning omfatter all statlig og kommunal produksjon som ikke er markedsrettet. Dette inkluderer blant annet offentlige sykehus og helseinstitusjoner, barnehager, skoler og administrasjon. Mens offentlig eide bedrifter som driver med markedsrettet virksomhet ikke er inkludert i offentlig forvaltning. Forskjellen på offentlig tjenesteproduksjon og markedsrettet produksjon, er at sistnevnte selges i et marked til en pris som dekker mer enn kostnadene. I offentlig virksomhet er tjenestene enten gratis eller de selges til en pris som ikke dekker kostnadene. Produksjonen i markedsrettet virksomhet beregnes som summen av salgsinntektene, mens man for offentlig virksomhet konvensjonelt må beregne produksjonen som summen av alle påløpte kostnader (lønnskostnader, kjøp av varer og tjenester og kapitalslit). For både markedsrettet og offentlig tjenesteyting blir bruttoproduktet deretter beregnet ved å trekke produktinnsatsen (kjøp av varer og tjenester) fra produksjonen. For offentlig forvaltning vil da bruttoproduktet tilsvare summen av lønnskostnadene og kapitalslitet, mens i markedsrettet virksomhet vil bruttoproduktet i tillegg til disse kostnadene også dekke driftsresultatet.

Bør offentlig forvaltning være med i beregningene av brutto nasjonalprodukt?

Ja, all verdiskapingen som skjer av både private og offentlige virksomheter skal være med i nasjonalregnskapet. Beregningene av økonomisk aktivitet skiller ikke på om det er offentlige eller private som leverer en tjeneste eller vare. Produksjon av for eksempel en barnehagetjeneste eller en helsetjeneste skal regnes som verdiskaping, uavhengig om denne tjenesten produseres av private eller offentlige tilbydere. At tjenestene tilbys gratis eller til priser som er lavere enn kostnadene betyr ikke det at denne type produksjon ikke skal være med i beregningene av landets samlede bruttoprodukt. Bergningsmåten for offentlig tjenesteyting er beskrevet i avsnittet over.

Er bruttoproduktet per sysselsatt stort i Oslo fordi den sentrale statsforvaltningen ligger der?

Offentlig forvaltning omfatter både statlig og kommunal forvaltning. Den sentrale statsforvaltningen er hovedsakelig lokalisert i Oslo, men det finnes også statlig forvaltning i de ulike fylkene. I tillegg ligger mange statlige institusjoner utenfor Oslo, for eksempel ligger Konkurransetilsynet i Bergen, Arbeidstilsynet i Trondheim osv. Helseforetakene med underliggende sykehus som også er en del av statlig forvaltning, er også spredd i ulike fylker. I 2010 utgjorde offentlig forvaltning (statlig og kommunal) kun 16 prosent av bruttoproduktet i hovedstaden, mens i for eksempel Troms hadde offentlig tjenesteyting en andel på hele 33 prosent. Det som gjør at Oslo har høyt bruttoprodukt per sysselsatt er at hovedstaden har en stor andel tjenestenæringer som har høyt bruttoprodukt per sysselsatt, se beskrivelse i artikkelen.

Hvordan fordeler man oljeproduksjonen på fylkene?

I de fylkesfordelte tallene er ikke aktiviteten på Kontinental-sokkelen (utvinning av råolje og naturgass) og Svalbard inkludert i fylkene. Oljerelatert aktivitet som befinner seg på fastlandet blir derimot inkludert i det fylket der aktiviteten utføres.

mottaker av overføringer fra man når pensjonsalder. De fleste fylkene har en andel av befolkningen i yrkesalder på mellom 62 og 64 prosent. Lavest andel i yrkesaktiv alder var i Sogn og Fjordane og Nord-Trøndelag, med henholdsvis 61 og 62 prosent.

Oppsummering

Verdiskapingen per sysselsatt i 2010 var høyest i Oslo, med 19 prosent over landsgjennomsnittet. Deretter fulgte Rogaland med tolv prosent over gjennomsnittet. Lavest bruttoprodukt per sysselsatt hadde Nord-Trøndelag, Oppland og Hedmark, som lå nesten 20 prosent under landsgjennomsnittet. Forskjellene mellom fylkene kan delvis forklares med forskjell i næringsstrukturen. Oslo har relativt stor andel næringer med høyt bruttoprodukt per sysselsatt, slik som finansnæringene og eiendomsdrift, samtidig som Oslo har liten andel offentlig forvaltning. Fylkene med lavest bruttoprodukt per sysselsatt hadde gjennomgående større andel av bruttoproduktet fra offentlig forvaltning.

Den disponible inntekten i husholdningene var jevnere fordelt enn bruttoproduktet per sysselsatt i 2010. Oslo og Rogaland hadde høyest disponibel inntekt per innbygger, mens Nord-Trøndelag hadde lavest. Fylker med en eldre befolkning mottar større andel av inntektene sine i form av overføringer fra det offentlige enn fylker med relativt større andel av befolkningen i yrkesaktiv alder.

Referanseliste

Statistisk Sentralbyrå (2012) "Oljerelaterte næringer påvirker fylkesfordelingen" <http://www.ssb.no/fnr>

Boks 3. Fylkesinndelingen på landsdeler

Oslo og Akershus omfatter Oslo og Akershus

Hedmark og Oppland omfatter Hedmark og Oppland

Sør-Østlandet omfatter Østfold, Buskerud, Vestfold og Telemark

Agder og Rogaland omfatter Aust-Agder, Vest-Agder og Rogaland

Vestlandet omfatter Hordaland, Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal

Trøndelag omfatter Sør-Trøndelag og Nord-Trøndelag

Nord-Norge omfatter Nordland, Troms og Finmark

Hvem eier varmepumpe og hva gjør det med strømforbruket?

Bente Halvorsen og Bodil M. Larsen

De siste ti årene har vi sett en stor økning i antall husholdninger som har varmepumpe. Dette innebærer en energieffektivisering, noe som har vært politisk ønskelig. Økt bruk av varmepumper vil føre til redusert strømforbruk dersom husholdningene ikke endrer måten de bruker energi på. I denne artikkelen analyseres hva som karakteriserer husholdninger som har gått til anskaffelse av varmepumpe og hvordan de bruker energi i forhold til husholdninger uten varmepumpe. Resultatene indikerer at husholdninger med varmepumpe har om lag det samme strømforbruket som andre husholdninger. Dette skyldes at husholdninger med varmepumpe holder en høyere innetemperatur, bruker mindre ved og olje og gjennomfører færre energisparetiltak. Husholdningene tar dermed ut tilnærmet hele energieffektiviseringspotensialet i økt komfort.

1. Innledning¹

Siden år 2000 har det vært en betydelig vekst i antall husholdninger som har skaffet seg varmepumpe. Mens det for 10 år siden var svært uvanlig for norske husholdninger å ha varmepumpe, har nå ca en fjerdedel av husholdningene varmepumpe. I denne artikkelen studerer vi hvilke faktorer som karakteriserer husholdninger som har gått til anskaffelse av varmepumpe, og hva varmepumpeeierskap gjør med strømforbruket.

I beskrivelsen av hvem som har anskaffet varmepumpe, er vi spesielt opptatt av i hvilken grad økonomiske faktorer har påvirket denne utviklingen, og om den økte utbredelsen av varmepumper har forekommet i alle inntektsgrupper eller hovedsakelig i mer velstående familier. Siden effektiviteten i en luft-til-luft varmepumpe (som er den mest vanlig typen i norske hjem) reduseres kraftig med utetemperaturen, ønsker vi også å studere om husholdningene tar hensyn til dette når de velger å skaffe en varmepumpe.

Økt bruk av varmepumper er sett på som et viktig energieffektiviseringstiltak for å redusere forbruket av strøm. Varmepumper drives med strøm, men benytter i tillegg omgivelsesvarme (ofte fra uteluften) til å danne varme. Den energien man får igjen som varme er dermed større enn den energien varmepumpa bruker av

strøm. Det medfører at forbruket av strøm for å varme opp det samme arealet til en gitt temperatur reduseres ved bruk av varmepumpe i forhold til panelovner (heretter omtalt som energisparepotensialet). Vi vil dermed forvente at denne kraftige økningen i andelen husholdninger med varmepumpe vil føre til en betydelig reduksjon i husholdningenes strømforbruk alt annet likt.

Energisparepotensialet vil imidlertid føre til en reduksjon i fyringskostnadene etter at varmepumpen er anskaffet dersom husholdningene ikke endrer måten de varmer opp boligen på. Det blir billigere å bruke strøm relativt til andre energikilder når man har varmepumpe. Det trekkes i retning av at man ønsker å bruke mer strøm og mindre ved og olje i oppvarmingen. Dette omtales i økonomien som priseffekter. Kostnadsreduksjonen gjør også at husholdningene får mer penger igjen til andre formål etter at energiregningen er betalt, heretter omtalt som inntektseffekter. Denne inntektseffekten kan for eksempel gjøre at man ønsker å øke komforten ved å øke innetemperaturen eller bruke mindre tid og krefter på energisparetiltak. Alle disse adferdsendringene trekker strømforbruket opp, og vil gjøre at den faktiske energisparingen vil bli svakere enn energisparepotensialet i varmepumpa tilsier.

Adferdseffektene av energieffektiviseringstiltak kalles tilbakevirknings- eller rebound-effekter i den økonomiske faglitteraturen (se Bøeng mfl. 2012 og 2013 for en diskusjon av tilbakevirkningseffekter). For å vite hvor stor den faktiske energisparingen av et effektiviseringstiltak er, er det viktig å få anslag på hvor store disse adferdsendringene blir i ulike tilfeller, siden det er totaleffekten av tiltaket som er viktig for om man når målsetningen om redusert forbruk. I denne artikkelen vil vi bruke data på husholdningsnivå for å analysere hvilke effekter eierskap av varmepumpe har på husholdningenes energiforbruk. Vi vil bruke et økonomisk analyseverktøy for å kunne dekomponere effekten

Bente Halvorsen er forsker i Gruppe for miljøøkonomi (bente.halvorsen@ssb.no).

Bodil M. Larsen er forsker i Gruppe for miljøøkonomi (bodil.merethe.larsen@ssb.no).

¹ Arbeidet med denne artikkelen er finansiert innenfor Norges forskningsråds Renergi-program (prosjektet "Household response to multiple environmental policy instruments"). Under arbeidet har forfatterne også vært assosiert med forskningssenteret CREE - Oslo Center for Research on Environmentally friendly Energy. CREE er finansiert av Norges forskningsråd.

på strømforbruket av varmepumpeeierskap på ulike adferdskomponenter; som endring i innetemperatur og forbruk av alternativer til elektrisitet i oppvarmingen. Denne analysen hjelper oss dermed å forstå hvilke endringer husholdningene gjør i hverdagen sin etter å ha investert i varmepumpe og hvilke konsekvenser dette får for strømforbruket.

2. Data

Til denne analysen benytter vi data for 1111 husholdninger fra Forbruksundersøkelsen 2009. Forbruksundersøkelsen er en utvalgsundersøkelse som gjennomføres av Statistisk sentralbyrå, og i 2009 ble forbruksundersøkelsen utvidet med en tilleggsdel med spørsmål om energibruk. Fra hovedundersøkelsen har vi informasjon om utgifter til alle varer og tjenester, husholdnings- og boligkarakteristika som boligtype, antall husholdningsmedlemmer og boligareal. Fra energitillegget har vi informasjon om strømforbruk, oppvarmingsutstyr og andre forhold som påvirker energiforbruket i husholdningen, for eksempel hvor godt boligen er isolert, elektriske apparater, energispareadferd og innetemperatur. Informasjon om elektrisitetsforbruk er hentet fra elektrisitetsverkene. Informasjon om utetemperatur er hentet fra Meteorologisk institutt, og koblet til den enkelte husholdning etter bostedskommune. Energipriser er beregnet for den enkelte husholdning ved å benytte informasjon om utgift og kvantum fra Forbruksundersøkelsen. For husholdninger hvor denne informasjonen ikke er tilgjengelig, blir det tilordnet energipriser lik gjennomsnittet for husholdningene i kommunen. Tabell 1 viser gjennomsnitt, minimums- og maksimumsverdier i utvalget på 1111 husholdninger for de mest sentrale variable vi benytter i analysen.

Tabellen viser at elektrisitet er hovedenergitypen i norske husholdninger, og at variasjonen i elektrisitetsforbruket er svært stort. Forbruket av ved er også relativt stort, mens forbruket av fyringsoljer er langt mindre. Sammen med panelovner, elektriske varmekabler og vedovner, er varmepumper det mest vanlige oppvarmingsutstyret. Om lag 40 prosent av husholdningene har elektrisitet som hovedoppvarmingskilde og 20 prosent benytter ved som hovedoppvarming. Svært få husholdninger benytter olje til hovedoppvarming (4 prosent). Andelen av husholdningene som eier parafinovner er noe høyere (7 prosent). Dette betyr at andelen som eier oljebasert oppvarmingsutstyr nå er svært lav, og at en stor del av disse kun bruker dette utstyret som tilleggsoppvarming. Ved er fremdeles populært, og brukes i utstrakt grad til å varme opp norske hjem.

Vi ser at i dette utvalget eier 25 prosent av husholdningene en varmepumpe. Den mest vanlige typen er luft-luft varmepumpe (22 prosent), mens 3 prosent av husholdningene har en varmepumpe basert på vannbårene systemer (luft-, berg-, jord- eller sjøvarmepumpe). Over 75 prosent har installert elektrisk gulvvarme i minst ett rom. Nesten 82 prosent har mulighet for å fyre med ved, mens kun 5 promille har investert i pelletska-min. 5,5 prosent har eget sentralvarmeanlegg (enten

Tabell 1. Deskriptiv statistikk, 1111 husholdninger, 2009

	Gjennomsnitt	Min	Maks
Elektrisitetsforbruk (kWh)	19 044	1 272	56 221
Kjøp av ved (kWh)	4 186	0	42 000
Kjøp av fyringsolje (kWh)	733	0	58 480
Har varmepumpe (andel)	0,25	0	1
Eier luft-luft VP (andel)	0,22	0	1
Eier annen type VP (andel)	0,03	0	1
Har elektrisk gulvvarme (andel)	0,75	0	1
Har vedovn (andel)	0,82	0	1
Har pelletsovn (andel)	0,01	0	1
Har eget sentralvarmesystem (andel)	0,06	0	1
Har felles sentralvarmesystem (andel)	0,03	0	1
Antall elektriske ovner	3,39	0	16
Areal med elektrisk gulvvarme (m ²)	0,79	0	18
Antall vedovner	0,99	0	7
Antall oljeovner	0,07	0	10
Antall oppvarmingsalternativer	2,28	1	5
Elektrisitet er hovedoppvarming (andel)	0,41	0	1
Olje er hovedoppvarming (andel)	0,04	0	1
Ved er hovedoppvarming (andel)	0,20	0	1
Innetemperatur i stue en kald vinterdag (°C)	21,3	15,0	26,0
Utetemperatur februar (graddager) ¹	584,3	426	991
Boligareal (m ²)	141	8	480
Bor i enebolig	0,58	0	1
Bor i rekkehus eller flermannsbolig (andel)	0,09	0	1
Bor i blokkleilighet (andel)	0,13	0	1
Bor i våningshus (andel)	0,08	0	1
Antall år siden innflytting	13	0	76
Antall husholdningsmedlemmer	2,96	1	8
Antall inntektstakere	1,48	0	4
Bruker varmepumpe til kjøling om sommeren (andel)	0,062	0	1
Bruker mindre olje etter kjøp av varmepumpe (andel)	0,017	0	1
Varmepumpe kan varme opp hele boligen (andel)	0,16	0	1
Boligen er dårlig isolert (andel)	0,07	0	1
Boligen er godt isolert (andel)	0,66	0	1
Antall lag i vinduer	2,20	1	9
Bruker nattsenkning (andel)	0,48	0	1
Har sparedusj (andel)	0,66	0	1
Energiutgifter inkludert i husleie (andel)	0,29	0	1
Elektrisitetsutgifter betales av arbeidsgiver (andel)	0,01	0	1
Alder hovedinntektstaker	47,74	19	87
Elektrisitetspris (kr/kWh)	0,83	0,002	5,16
Vedpris (kr/sekk)	67,18	8,33	312,50
Fyringsoljepris (kr/liter)	10,30	4,67	60,00
Total forbruksutgift (kr)	482 934	68 108	2 876 670

¹ Utetemperaturen er her målt som summen av antall graddager i februar. En graddag er en måleenhet som tilsvarer forskjellen mellom et døgnsgjennomsnittlig utetemperatur og en referansetemperatur (her 17°C). Det vil si at hvis middeltemperaturen er -1°C så gir dette 18 graddager, altså jo kaldere jo høyere graddager. Middeltemperaturer som overstiger referansetemperaturen bidrar ikke.

Kilde: Forbruksundersøkelsen 2009, Statistisk sentralbyrå.

fyrt med elektrisitet, fyringsoljer og/eller biobrensel), mens 3,4 prosent har felles sentralvarmeanlegg med andre husholdninger. Vi har også telt opp hvor mange

typer oppvarmingsutstyr en husholdning har, og i gjennomsnitt har de noe over to ulike alternativer i oppvarmingen. Noen husholdninger kan kun bruke elektriske ovner, mens husholdningene med flest alternativer kan bruke 5 ulike typer oppvarmingsutstyr til å varme opp boligen sin.

Gjennomsnittlig temperatur i stua om morgenen på en kald vintermorgen er om lag 21,3 °C. Når det gjelder utetemperaturer ser vi at gjennomsnittet er nærmere minimums- enn maksimumstemperaturen. Det betyr at det er flere husholdninger som bor i områder med betydelig større oppvarmingsbehov enn andre, og dette kan få betydning for kjøp av varmepumpe.

Gjennomsnittlig boligareal er litt over 140 m²; den minste boenheten er på 8 m² mens den største er på 480 m². De fleste husholdningene i dette utvalget bor i eneboliger og har i gjennomsnitt bodd i den nåværende boligen i 13 år. Gjennomsnittlig husholdningsstørrelse er nesten 3 i dette utvalget, mens gjennomsnittlig antall inntektstagere er nesten 1,5.

Det er også en del variasjon mellom husholdningene når det gjelder hvordan de bruker en eventuell varmepumpe og ulike former for energisparetiltak. Drøyt 6 prosent av husholdningene benytter varmepumpe til kjøling om sommeren, og 1,7 prosent av husholdningene sier at de bruker mindre fyringsolje etter at de har skaffet varmepumpe.² Når det gjelder energispareadferd er det mest vanlig med nattsinking og bruk av sparedusj.

Tabell 1 viser at gjennomsnittlig strømpris er 83 øre per kWh, og at strømprisen varierer betydelig. Det skyldes at vi beregner strømprisen som strømutgifter dividert på strømforbruk. Husholdninger som ikke betaler for strømmen selv (betales av arbeidsgiver eller av det offentlige) får da en strømpris lik 0 og husholdninger som har et veldig lavt forbruk relativt til størrelsen på fastleddet i nett- og kraftprisen får en høy strømpris. Gjennomsnittlig vedpris er litt over 67 kroner per sekk (70 liter) og gjennomsnittlig pris per liter parafin/fyringsolje er litt over 10 kroner. I dette datamaterialet har vi ikke informasjon om husholdningenes samlede inntekter, men siden det vil være stor grad av samvariasjon mellom husholdningenes samlede utgifter i løpet av et år og hva de har av inntekt (differansen er sparing/lån) bruker vi husholdningens samlede utgifter som indikator på inntekten i denne studien. Gjennomsnittet av de samlede utgiftene i løpet av et år for husholdningene i dette utvalget er 483 000 kroner, og varierer fra hundre tusen til nesten tre millioner. Til slutt ser vi at gjennomsnittsalderen til hovedinntektstageren i dette utvalget er nesten 48 år, og at alderen varierer fra 19 til 87 år.

3. Hvem eier varmepumpe?

I denne analysen ønsker vi bl.a. å finne hvilke faktorer som øker sannsynligheten for at en husholdning skal eie varmepumpe. Vi benytter en Probit regresjonsanalyse (Greene, 1993) for å beregne hvordan en faktor påvirker denne sannsynligheten når man også tar hensyn til at det er mange andre faktorer som er viktige. Dataene beskrevet ovenfor er benyttet for å estimere sannsynligheten for å eie varmepumpe for husholdningene i utvalget. Vi benytter data for alle typer varmepumper, men siden hovedtyngden av disse er luft-til-luft-varmepumper (se tabell 1) vil resultatene i hovedsak reflektere hvordan ulike faktorer påvirker forekomsten av disse i den norske befolkningen.

I estimeringen legger vi vekt på tre ulike typer faktorer. For det første er vi opptatt av om sannsynligheten for å eie varmepumpe avhenger av priser og inntekt. Dette er viktig informasjon for å vite om det er økonomiske forhold som har drevet utviklingen i andelen husholdninger som har investert i varmepumpe. Vi er også opptatt av om sannsynligheten for å eie varmepumpe er lavere i områder av landet hvor det er kaldt, og hvor energieffektiviteten til varmepumpen er dårligere. Til slutt ønsker vi å vite hvordan sammensetningen av oppvarmingsutstyr påvirker beslutningen. Spesielt er vi opptatt av hvordan ulikt oppvarmingsutstyr og ulik bolig påvirker effekten av endringer i priser og inntekt. Resultatene fra denne estimeringen er vist i tabell 2.

Det er en rekke karakteristika ved husholdningen og boligen som påvirker sannsynligheten for å eie varmepumpe, både direkte og via energiprisene. Stort oppvarmingsbehov øker sannsynligheten for å eie varmepumpe. Spesielt ser vi av tabell 2 at husholdninger i store eneboliger har høyere sannsynlighet enn andre husholdninger for å eie varmepumpe, mens det er motsatt for husholdninger i blokkleilighet. Vi ser også at dersom boligen er godt isolert reduserer dette sannsynligheten for å eie en varmepumpe og at jo mer husholdningen baserer seg på alternativer til elektrisitet i oppvarmingen, jo lavere er sannsynligheten for å eie varmepumpe. Dette kan indikere at mange husholdninger som bruker mye strøm til å varme opp boligen kjøper varmepumpe for å redusere strømutgiftene. Sannsynligheten for å eie varmepumpe er høyere jo eldre personen i husholdningen er. Det er også en relativt liten, men signifikant, koeffisient for antall elektriske varmeovner på sannsynligheten for å eie varmepumpe. Det indikerer at husholdningene reduserer antall panelovner og andre elektriske varmeovner i boligen noe når de skaffer seg en varmepumpe.

Med hensyn til temperatureffekten, ser vi at vi ikke finner noen signifikante effekter av utetemperatur i februar (som var den gjennomsnittlig kaldeste måneden i dette datamaterialet) på sannsynligheten for å eie en varmepumpe.³ Det kan være to årsaker til dette. For det

² Blant husholdningene med varmepumpe benytter 25 prosent varmepumpa til kjøling om sommeren.

³ Vi forsøkte mange ulike kombinasjoner av utetemperatur pr måned, men dette var den som ble mest signifikant.

Tabell 2. Sannsynligheten for å eie varmepumpe

	Koeffisient	p-verdi
Konstant	-1,218	0,030
Karakteristika:		
Boligareal (m ²)	0,004	0,000
Boligen har god isolering (0, 1)	-0,398	0,001
Enebolig (0, 1)	0,878	0,000
Blokkleilighet (0, 1)	-0,810	0,034
Egen sentralfyr (0, 1)	-0,893	0,000
Antall ovner basert på parafin	-0,623	0,011
Antall elektriske ovner	-0,091	0,000
Utetemperatur i februar (graddager i 1000)	-0,444	0,521
Alder på hovedinntektstaker i husholdningen (år)	0,008	0,062
Elektrisitetspris:		
Direkte priseffekt	0,333	0,076
Elektrisitet er hovedoppvarming (0, 1)	-2,243	0,000
Våningshus (0, 1)	0,705	0,014
Pris på fyringsoljer:		
Direkte priseffekt	0,005	0,644
Olje er hovedoppvarming (0, 1)	-0,145	0,003
Pris på ved:		
Direkte priseffekt	0,004	0,088
Ved er hovedoppvarming (0, 1)	-0,026	0,000
Total forbruksutgift	-0,008	0,698

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

første kan det skyldes at man ikke tar hensyn til at varmepumpen er mindre effektiv i de kaldeste vintermånedene når man investerer i en varmepumpe. Bor man i kalde områder er imidlertid fyringssesongen lengre og varmepumpen kan brukes i de mindre kalde periodene. Det kan også tenkes at dette resultatet skyldes tilfeldigheter, som for eksempel at det var spesielt kaldt i deler av landet hvor det normalt ikke er så kaldt akkurat dette året. Uavhengig av hva som er årsaken, kan vi ikke fra denne studien slutte at husholdningene har tatt inn over seg at varmepumpene blir mindre effektive når det er kaldt i sin beslutning om de skal investere i en varmepumpe. Det kan også være noe av forklaringen på at koeffisienten for antall elektriske varmeovner er såpass liten, fordi de fleste husholdningene velger å beholde de elektriske varmeovnene som forsikring i de kaldeste periodene av vinteren.

Vi finner ingen signifikant inntektseffekt på sannsynligheten for å eie varmepumpe. Dette kan skyldes at inntektsnivået har flere effekter på beslutningen om å investere i varmepumpe som trekker i hver sin retning; det koster penger å kjøpe varmepumpe, men samtidig kan husholdningen ha en forventning om å spare inn denne utgiften i fremtiden. Vi kan uansett slutte at varmepumper brukes i alle lag av befolkningen ved at husholdninger i alle inntektsgrupper har tilnærmet den samme sannsynligheten for å eie en varmepumpe.

Resultatene over indikerer at mange har investert i en varmepumpe for å redusere fyringsgiftene. Dette bekreftes av estimatene av priseffektene. Den direkte effekten av energipriser, både på elektrisitet, ved og fyringsoljer, skjer ved at høye priser øker sannsynligheten

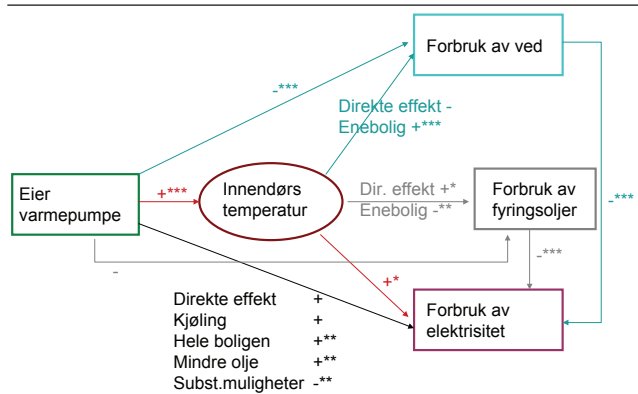
for å investere i varmepumpe. Dette skyldes at høye energipriser innebærer høye oppvarmingskostnader og dermed økt potensial for sparing ved energieffektivisering. Vi ser også en del heterogenitet i hvordan energiprisene påvirker sannsynligheten for å eie varmepumpe. Dersom husholdningen bruker olje eller ved som hovedoppvarming, reduseres denne prisleiligheten. Dette betyr at dersom husholdningen benytter ved som hovedoppvarming er sannsynligheten for å eie varmepumpe ikke så følsom for endringer i vedprisen som dersom husholdningen ikke hadde hatt ved som hovedkilde. Vi ser også at jo høyere elektrisitetspris, jo høyere er sannsynligheten for å eie varmepumpe. Dersom elektrisitet er hovedoppvarmingskilde reduseres imidlertid denne følsomheten kraftig. Det betyr at dersom man bruker mye strøm i oppvarmingen, vil strømutgiftene utgjøre en større andel av totalutgiftene alt annet likt, og man vil ha et større sparepotensial uavhengig av strømprisen.

4. Hvordan påvirker varmepumpeeierskap strømforbruket?

Det neste spørsmålet er hvordan varmepumpeeierskap påvirker husholdningenes energiforbruk, og hvor mye av energisparepotensialet i pumpa som blir spist opp av atferdsendringer. For å kvantifisere hvordan varmepumpeeierskap påvirker strømforbruket utvikler vi en adferdsmodell som gjør det mulig å få et anslag på de ulike adferdseffektene. Halvorsen og Larsen (2013) gir en nærmere beskrivelse av modellen. Denne modellen brukes for å dekomponere effektene på elektrisitetsforbruket av å eie varmepumpe i ulike adferdskomponenter: Har husholdninger med varmepumpe forskjellig innetemperatur sammenlignet med andre husholdninger, har de en annen energispareadferd, og bruker de mindre ved og fyringsoljer?

Den empiriske analysen er foretatt i tre trinn. Først estimeres hvordan innetemperaturen varierer mellom husholdninger med ulikt utstyr (inkludert varmepumpe), boligtyper og behov. Denne delen av analysen gir svar på hvordan varmepumpeeierskap påvirker valg av innetemperatur i boligene. Deretter estimeres hvordan varmepumpeeierskap og innetemperatur påvirker husholdningenes forbruk av ved og fyringsoljer (som er de to største alternativene til elektrisitet i oppvarmingen i norske hjem), korrigert for forskjeller i behov og muligheter. Denne delen av analysen gir svar på hvordan varmepumpeeierskap påvirker forbruket av alternativer til elektrisitet i oppvarmingen, inkludert adferdsendringer som stammer fra endringer i innetemperaturen. I det siste trinnet av analysen ser vi på hvordan varmepumpeeierskap påvirker strømforbruket, når vi tar hensyn til at husholdningene har ulike behov for strøm til oppvarming (areal, boligtype) og til andre formål som elektriske husholdningsapparater og varmtvann (i tillegg på de endringene varmepumpeeierskap medfører på innetemperatur og forbruk av alternativer til

Figur 1. Skisse av estimeringsresultatene for hvordan varmepumpeeierskap påvirker strømforbruk

* indikerer at koeffisienten er signifikant på 10 prosents nivå,
 ** signifikans på 5 prosents nivå og *** signifikans på 1 prosents nivå.

Kilde: Halvorsen og Larsen (2013), Statistisk sentralbyrå

strøm i oppvarmingen).⁴ Alle estimeringene og beregningene er dokumentert i Halvorsen og Larsen (2013). I denne artikkelen vil vi først og fremst fokusere på hvordan varmepumpeeierskap påvirker energiforbruket gjennom disse mekanismene. Vi vil derfor konsentrere beskrivelsen av resultatene rundt disse sammenhengene. For en mer detaljert beskrivelse av de resterende estimeringsresultatene, se Halvorsen og Larsen (2013).

Hovedtrekkene i hvordan varmepumpeeierskap påvirker husholdningenes strømforbruk er skissert i figur 1. Figuren viser hvilke påvirkningsmekanismer vi har modellert i denne analysen, samt fortegnet og signifikansen til den estimerte sammenhengen. Fra første trinn finner vi en positiv og svært signifikant sammenheng mellom innetemperatur og varmepumpeeierskap. I våre estimeringer fant vi at husholdninger med varmepumpe i gjennomsnitt holder en innetemperatur som er 0,4°C høyere enn husholdninger som ikke har varmepumpe. Dette resultatet finner vi igjen også i andre datasett, hvor husholdninger med varmepumper holder en klart høyere innetemperatur enn husholdninger som ikke har varmepumpe (se for eksempel Dalen og Halvorsen, 2013a og b). Det betyr at husholdninger med varmepumper tar ut en del av pengene de sparer på energieffektiviseringen i høyere komfort via mindre strømsparing og høyere innetemperatur.

I trinn to finner vi at varmepumpeeierskap har en negativ effekt både på bruken av ved og fyringsolje, men kun effekten på vedforbruket er statistisk signifikant. Det betyr at de som eier en varmepumpe bruker signifikant mindre ved enn andre husholdninger. Når det gjelder hvordan innetemperaturen påvirker ved- og oljeforbruket, måtte vi dele opp effekten etter om husholdningen bor i en enebolig eller ikke. Den totale effekten av økt innetemperatur er negativ for både ved- og fyringsoljeforbruket. Det betyr at husholdninger som fyrer mye med ved og fyringsolje i gjennomsnitt holder

Tabell 3. Dekomponering av predikert effekt på elektrisitetsforbruket av å eie varmepumpe, kWh, 2009

	Effekt på elektrisitetsforbruket (kWh)
A. Direkte effekter av å eie varmepumpe	-764
Konstant	2 546
Bruker varmepumpa til kjøling om sommeren (0, 1)	72
Kan bruke varmepumpa til å varme hele boligen (0, 1)	274
Bruker mindre olje etter kjøp av varmepumpe (0, 1)	59
Antall substitusjonsmuligheter	-3 714
B. Indirekte effekter av å eie varmepumpe	1 058
Innetemperatur	484
Fyringsoljeforbruk	204
Vedforbruk	370
C. Total effekt av å eie varmepumpe	295

Kilde: Halvorsen og Larsen (2013), Statistisk sentralbyrå.

en lavere innetemperatur enn andre husholdninger. Dette kan skyldes at de som bruker mye ved ofte bruker elektrisitet til å varme boligen til en temperatur som er litt lavere enn det som er komfortabelt, for så å fyre med ved til en behagelig temperatur når de er hjemme. Dette er trolig også et fyringsmønster som er relativt vanlig blant husholdninger som fremdeles bruker parafinovner, slik at vi finner det samme resultatet for oljeforbruket.

Til slutt, i det siste trinnet, ser vi hvordan alle disse effektene påvirker strømforbruket, i tillegg til de direkte effektene av varmepumpeeierskap på strømforbruket. Først ser vi av figur 1 at økt innetemperatur øker strømforbruket signifikant. Det betyr at en del av energisparepotensialet i å investere i en varmepumpe vil forsvinne i at husholdninger med varmepumpe velger å holde en høyere innetemperatur, noe som gir økt strømforbruket alt annet likt. Vi ser også at økt ved- og oljeforbruk begge har en negativ og klart signifikant effekt på strømforbruket. Det innebærer at den reduksjonen i ved og oljeforbruket vi ser skjer hos husholdninger med varmepumper også øker strømforbruket partielt, og dermed spiser opp en del av energisparepotensialet. Til slutt ser vi på de direkte effektene vi finner av varmepumpeeierskap på strømforbruket. Vi har delt den direkte effekten av varmepumpeeierskap på strømforbruket i flere effekter, etter hva vi har mulighet til å identifisere i dette datamaterialet. Vi finner bl.a. at husholdninger som bruker varmepumpen til kjøling om sommeren bruker mer strøm enn andre husholdninger med varmepumpe, selv om denne effekten er liten og ikke statistisk signifikant.⁵ Vi finner også at de som varmer hele boligen med varmepumpen bruker mer strøm enn andre husholdninger med varmepumpe. Vi har dessverre ikke nok informasjon i datamaterialet til å finne årsaken til dette, men det kan skyldes at disse husholdningene velger å ta ut

⁴ Se Halvorsen og Larsen (2013) for en beskrivelse av hvordan selvseleksjon som følger av at sannsynligheten for varmepumpeeierskap avhenger av oppvarmingsbehov vil påvirke estimeringen, og hvordan det er korrigert for i analysen.

⁵ Det er relativt få husholdninger som bruker varmepumpen til kjøling. I tillegg er norske somre sjelden så varme at strømforbruket til kjøling vil bli veldig stort.

en større del av energisparepotensialet i økt komfort og redusert spereadferd utover det vi fanger opp via endringer i innetemperaturen. Vi hadde også et spørsmål til husholdninger med varmepumpe om de brukte mindre olje etter at de kjøpte varmepumpen. Vi finner at de husholdningene som svarte ja på dette spørsmålet bruker signifikant mer strøm enn andre husholdninger med varmepumpe. Dette er en tilleggseffekt på strømforbruket som kommer utover den indirekte effekten av redusert ved og oljeforbruk (estimert på trinn 2). Alle disse effektene trekker i retning av økt strømforbruk, og bidrar til å redusere hvor stor del av energisparepotensialet som faktisk realiseres i gjennomsnitt. Vi har bare klart å identifisere en effekt av varmepumpeeierskap som trekker i retning av redusert strømforbruk, og det er effekten av å ha mange substitusjonsmuligheter i oppvarmingen, målt ved hvor mange typer oppvarmingsutstyr husholdningen har installert. Vi finner en klar og negativ effekt på strømforbruket av denne variabelen, noe som impliserer at husholdninger som har mange alternativer til varmepumpen i oppvarmingen klarer å spare mer strøm sammenlignet med andre husholdninger med varmepumpe.

Ved hjelp av disse resultatene og gjennomsnittsverdier for variablene, kan vi beregne effekten på elektrisitetsforbruket av de ulike komponentene og den totale effekten av varmepumpeeierskap på strømforbruket. Disse beregningene er gjengitt i tabell 3. Tabellen viser flere sterke adferdseffekter hos husholdninger som har anskaffet varmepumpe, både direkte og indirekte. De indirekte effektene på strømforbruket gjennom økt innetemperatur og redusert forbruk av ved og fyringsoljer, er relativt store. Den sterkeste av disse effektene er den direkte effekten av økt innetemperatur på strømforbruket.⁶ Til sammen gjør disse adferdsendringene via endringer i innetemperaturen og forbruket av alternativer til strøm i oppvarmingen at strømforbruket er litt over tusen kWh høyere i året i gjennomsnitt for husholdninger som eier en varmepumpe sammenlignet med husholdninger som ikke har varmepumpe.

Når det gjelder de direkte effektene, har vi to effekter som skiller seg ut: Effekten via konstantleddet, som fanger opp alle effekter av adferdsendringer som ikke er spesifisert med egne variable, og effekten av å ha mange substitusjonsmuligheter i oppvarmingen. Vi ser at vi har mange uforklarte adferdsendringer som fører til en økning i strømforbruket. Dette kan for eksempel være at en del husholdninger ikke blir like opptatt av å bruke nattsenkning, slukke lys, lukke dører og/eller spare dusjvann etter at man har skaffet seg varmepumpe. Dessverre har vi ikke nok informasjon i data-materialet til identifisere disse effektene hver for seg. Den andre store direkte effekten, er effekten av å ha mange substitusjonsmuligheter i oppvarmingen. Denne effekten er så stor at summen av de direkte effektene av

varmepumpeeierskap på strømforbruket i gjennomsnitt bidrar til redusert strømforbruk.

Den negative direkte effekten av varmepumpeeierskap på strømforbruket er imidlertid ikke stor nok til å oppveie de store positive indirekte effektene via økt innetemperatur og redusert forbruk av ved og fyringsoljer. I sum finner vi derfor en liten økning i elektrisitetsforbruket for husholdninger som eier varmepumpe. Effekten er imidlertid liten i forhold til usikkerheten i de estimerte koeffisientene, og vi konkluderer derfor at husholdninger med varmepumpe har tilnærmet det samme nivået på elektrisitetsforbruket som andre husholdninger.

5. Konklusjon

De siste ti årene har vi sett en kraftig vekst i andelen husholdninger som har skaffet seg varmepumpe, og denne utviklingen har skjedd svært raskt og tilnærmet uten offentlige virkemidler. Vi har ikke sett tilsvarende strukturell endring i oppvarmingsteknologien i norske hjem siden overgangen fra ved og olje til elektrisitet på 1970- og 80-tallet. I denne analysen har vi sett på hva som karakteriserer husholdninger som har anskaffet seg en varmepumpe og hvilke effekter varmepumpeeierskap har på husholdningenes energiforbruk.

Resultatene indikerer at utviklingen i stor grad har vært drevet av kostnadshensyn. Husholdningene har investert i varmepumper av økonomiske hensyn for å spare fyringsutgifter og/eller øke komforten uten å øke kostnadene. Resultatene indikerer at det i hovedsak er husholdninger med stort behov for oppvarming, og dermed større potensial for å spare ved en investering i en varmepumpe, som har drevet den kraftige veksten vi har sett i andelen husholdninger med varmepumpe. Vi finner heller ingen støtte for at det i hovedsak er de som har høy inntekt som har investert i varmepumper. Det virker som varmepumper har slått an i alle samfunnslag.

Resultatene fra denne analysen indikerer også at husholdninger som eier varmepumper i gjennomsnitt bruker tilnærmet like mye strøm som andre husholdninger. Dette impliserer at hele energisparepotensialet av varmepumpe motsvares av økt strømforbruk på grunn av adferdsendringer, noe som impliserer at vi har betydelige rebound-effekter.⁷ Vi finner tilsvarende indikasjoner i andre data, ved at husholdninger med varmepumper holder høyere innetemperatur enn spesielt husholdninger som bruker mye ved (se Dalen og Halvorsen, 2013a og b). Analysene i Dalen og Halvorsen (2013a og b) indikerer også at årsaken til disse store adferdsendringene er at en stor andel av norske husholdninger holder en lavere innetemperatur enn det de synes er behagelig for å spare energi, penger, miljø og/eller ressurser. Det

⁶ Effekten av økt innetemperatur via endringer i ved- og oljeforbruket er inkludert i tallet for effekten via reduksjoner i ved- og oljeforbruket.

⁷ Dette er et relativt robust resultat med hensyn til metode, og er det samme som vi finner dersom vi sammenligner gjennomsnittsforbruket i husholdninger med og uten varmepumper (Bøeng mfl. 2011, Bøeng mfl. 2013) og dersom vi kjører en regresjon (uten den store adferdsmodellen) av varmepumpeeierskap på strømforbruket.

gjør at når man får dekket disse motivene ved å investere i en varmepumpe, velger en stor andel av disse husholdningene å ta dette ut i økt komfort.

Vi vil generelt forvente at rebound-effektene er størst i situasjoner hvor man får en stor nytteøkning av en gitt økning i forbruket. Derfor blir rebound-effektene av at en stor andel av husholdningene fryser litt på kalde vintermorgener så store. Man finner det samme resultatet i andre studier; for eksempel i en studie av økt bruk av varmepumper i danske sommerhus (Gram-Hanssen mfl. 2012) og for nye og mer energieffektive air-condition anlegg i Mexico (Davis mfl. 2012).

Et annet viktig funn i denne studien er at det kun er de husholdningene som har mange ulike alternative oppvarmingskilder som i gjennomsnitt bruker mindre strøm enn husholdninger som ikke har varmepumpe. Dette indikerer at det er viktig å ha alternativer til strøm i oppvarmingen gjennom en kald norsk vinter for å fullt ut kunne dra nytte av energisparepotensialet som eksisterer i varmepumpa.

Det er viktig å påpeke at selv om mye av energisparepotensialet spises opp av adferdsendringer, betyr ikke dette at den økte bruken av varmepumper ikke er et gode for det norske folk. Energieffektiviteten har gått opp, ved at man bruker mindre energi for å varme opp det samme rommet til en gitt temperatur (selv om denne har økt); både fordi varmepumpa er mer energieffektiv enn panelovner og fordi man bruker mindre ved og fyringsoljer (som har en lavere energieffektivitet enn både panelovner og varmepumper). Norske husholdninger ønsker varmepumper nettopp fordi de ser på den som et gode, og det er hovedgrunnen til at så mange har gått til anskaffelse av dem i løpet av svært få år. Men analysen viser også at det ikke er opplagt at dette har ført til en reduksjon i strømforbruket.

Referanser

Bøeng, A.C., B. Halvorsen og B.M. Larsen (2011): Vil subsidiering av energieffektivt utstyr løse miljøproblemene?. *Økonomiske analyser* 2011/5, Statistisk sentralbyrå.

Bøeng, A.C., B. Halvorsen og B.M. Larsen (2013): Fører energieffektivisering til uønskede adferdsendringer?. *RØST*, skriftserie fra Radikalt økonominettverk, nr. 1 2013.

Dalen, H.M. og B.M. Larsen (2013): Residential end-use electricity demand: Development over time. Discussion papers 737, Statistisk sentralbyrå.

Dalen H.M. og B. Halvorsen (2013a): *Ta hjemmetempen: Rapport fra Forskningskampanjen 2012*, Rapporter 19/2013, Statistisk sentralbyrå.

Dalen og Halvorsen (2013b): Vi fryser for å spare energi, *Økonomiske analyser* 2013/2, Statistisk sentralbyrå.

Davis, L., A. Fuchs og P. Gertler (2012): Cash for Coolers, NBER Working Paper NO. 18044, May 2012.

Gram-Hanssen, K., T.H. Christensen, P.E. Petersen (2012): Air-to-air heat pumps in real-life use: Are potential savings achieved or are they transformed into increased comfort?, *Energy and Buildings* 53, 64-73.

Greene, W. (1993): *Econometric analysis*. Second addition, MacMillian Publishing company, New York.

Halvorsen, B. og B.M. Larsen (2013): How do investments in heat pumps affect household energy consumption? Discussion papers, Statistisk sentralbyrå.

Vi fryser for å spare energi

Bente Halvorsen*

Innetemperaturen er av stor betydning for energiforbruket. I denne artikkelen ser vi på variasjoner i inne-temperaturen i norske barnefamilier. Vi finner at spesielt i stua er det store variasjoner i inne-temperaturen over døgnet. Hvor stor denne variasjonen er, avhenger av hvilket oppvarmingsutstyr husholdningen bruker. Resultatene indikerer at nesten halvparten av husholdningene i perioder holder en lavere temperatur enn det de synes er behagelig, og at dette gjøres for å spare energi. Den allerede utstrakte bruken av redusert inne-temperatur reiser spørsmålet om hvor stort potensial det er for ytterligere energibesparelser gjennom å redusere inne-temperaturen.

Informasjon om inne-temperatur og hva som påvirker den, er viktig for å forstå utviklingen i husholdningenes energiforbruk og hvordan husholdningene vil respondere på ulike tiltak som settes i verk for å påvirke energiforbruket. Fra tidligere forskning vet vi svært lite om inne-temperaturen i norske hjem: I hvilken utstrekning senker husholdningene inne-temperaturen for å spare energi? Hvordan varierer inne-temperaturen over døgnet, og hvordan henger denne variasjonen sammen med oppvarmingsutstyr og holdninger til energibruk? Svaret på disse spørsmålene vil kunne gi innsikt i om det er slik at norske husholdninger enkelt kan spare mer energi ved å redusere inne-temperaturen eller om dette allerede gjøres i en slik utstrekning at det er lite sannsynlig at husholdningene ønsker å senke inne-temperaturen ytterligere. Vi ønsker også å se på hvordan denne typen atferd varierer med oppvarmingsutstyr, siden mange tiltak for å redusere husholdningenes energiforbruk er knyttet til investeringer i oppvarmingsutstyr. I hvilken grad vil investeringer i nytt og mer energieffektivt oppvarmingsutstyr forsterke eller redusere bruken av redusert inne-temperatur som energisparetiltak?

Dette er spørsmål det er mulig å få svar på ved hjelp av data fra forskningskampanjen for skolene 2012,¹ hvor temaet for aktivitetene var inne-temperatur og energiforbruk i hjemmene. Elevene som deltok i forskningskampanjen fikk utdelt termometre, og det ble foretatt målinger av inne-temperatur i fire rom (stue, de voksnes soverom, barnerommet og på badet) og ute, morgen

og kveld. I tillegg til disse målingene ble elevene som deltok i kampanjen bedt om å registrere ulike karakteristika ved husholdningen og boligen, samt intervju familiemedlemmer om hva de synes om inne-temperaturen, hvor ofte de endret den, strømsparetiltak og holdninger til oppvarming og strømsparing. I alt deltok 3195 elever fra 188 skoler, fra 2. klasse på barneskolen til 3. klasse på videregående skoler, i årets forskningskampanje. Elevene kommer fra skoler over hele landet, fra Blomdalen ungdomsskole i Mandal i sør til Gjesvær skole på Nordkapp i nord.

I denne artikkelen vil vi gjengi noen av hovedresultatene fra Forsningskampanjen 2012, med hovedfokus på bruk av redusert inne-temperatur som energisparetiltak. For flere resultater og en mer utdypende diskusjon, se Dalen og Halvorsen (2013).

Inne-temperatur i norske barnefamilier

Figur 1 viser fordelingen av målingene av inne-temperaturen i stue/oppholdsrom, morgen og kveld. Vi ser at mange har det kaldere i stua om morgenen enn om kvelden. De fleste husholdningene holder en temperatur på rundt 21°C om morgenen, mens kveldstemperaturen er en drøy grad over. Gjennomsnittstemperaturen på morgenen er 21,3°C, mens den er 22,7°C på kvelden.²

Vi finner ikke den samme variasjonen i temperaturen over døgnet på badet (se figur 2). Gjennomsnittstemperaturen på morgenen er 23,0°C, mens den er 23,3°C på kvelden. Det er også varmere på badet enn i stua, med en entydig topp i fordelingen på rundt 23°C, både morgen og kveld (se figur 2). Dette tyder på at husholdningene bevisst lar temperaturen variere over døgnet i stua, men ønsker i større grad å holde en høyere og mer konstant temperatur på badet.

Er vi fornøyd med temperaturen hjemme?

Hva synes så husholdningsmedlemmene om temperaturen hjemme? I intervjuene ble det spurt om hva man

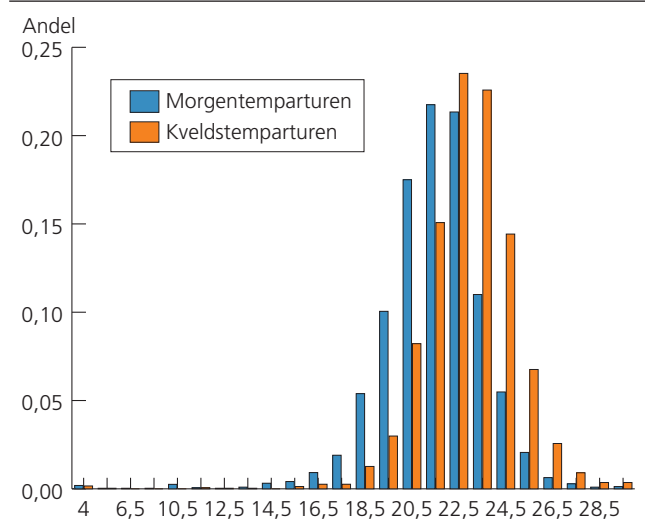
Bente Halvorsen er forsker i Gruppe for miljøøkonomi (bente.halvorsen@ssb.no).

* Arbeidet med denne artikkelen er finansiert av Norges forskningsråd under Rennergi-programmet. Under arbeidet har forfatteren vært assosiert med forskningssenteret CREE - Oslo Center for Research on Environmentally friendly Energy. CREE er finansiert av Norges forskningsråd.

¹ Forsningskampanjen for skolene er en årlig foreteelse i regi av Norges forskningsråd og Nettverk for miljølære. Formålet med kampanjen er at skolebarn over hele landet skal få mulighet til å delta aktivt i faktisk forskningsarbeid.

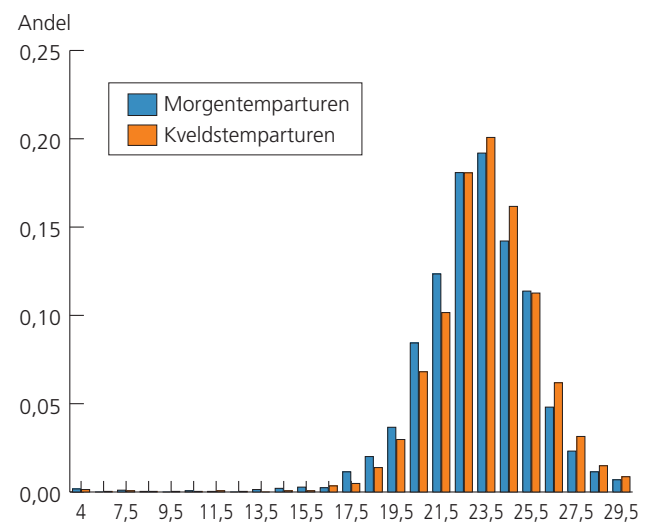
² Se Dalen og Halvorsen (2013), vedlegg 1, tabell v1, for en beskrivelse av dataene.

Figur 1. Temperatur stue/oppholdsrom morgen og kveld. °C og andeler

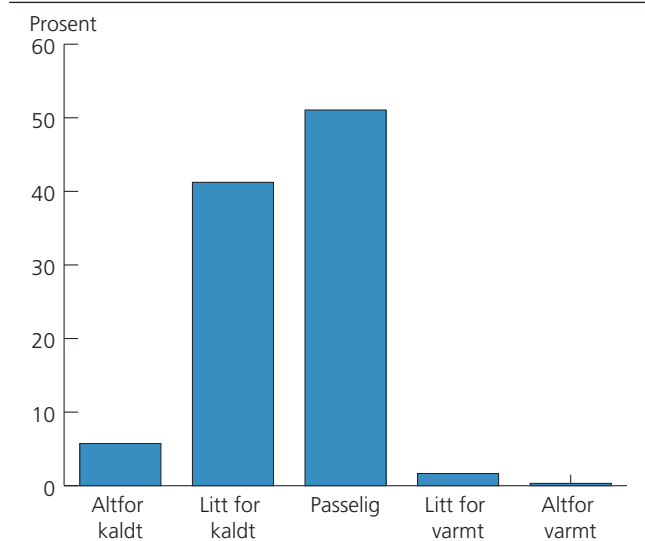
Kilde: Dalen og Halvorsen (2013).

Figur 2. Temperatur bad morgen og kveld. °C og andeler

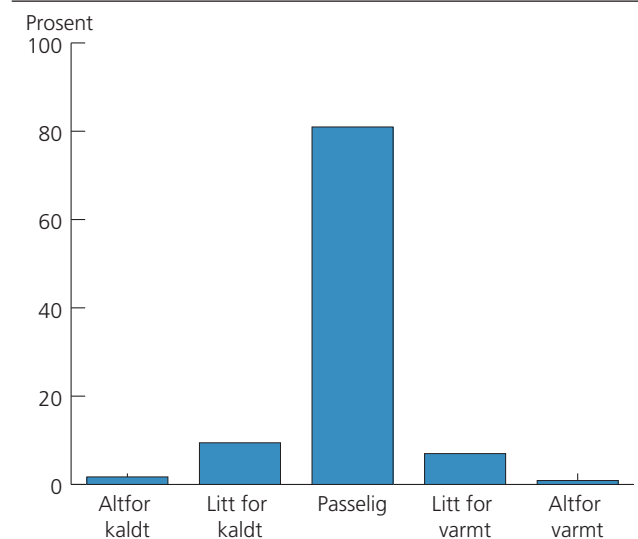
Kilde: Dalen og Halvorsen (2013).

Figur 3. Hva synes du om temperaturen i stua en kald vintermorgen? Prosent

Kilde: Dalen og Halvorsen (2013).

Figur 4. Hva synes du om temperaturen på badet en kald vintermorgen? Prosent

Kilde: Dalen og Halvorsen (2013).

synes om temperaturen i ulike rom en kald vintermorgen.³ Svaralternativene var; altfor kaldt, litt for kaldt, passe, litt for varmt eller altfor varmt.

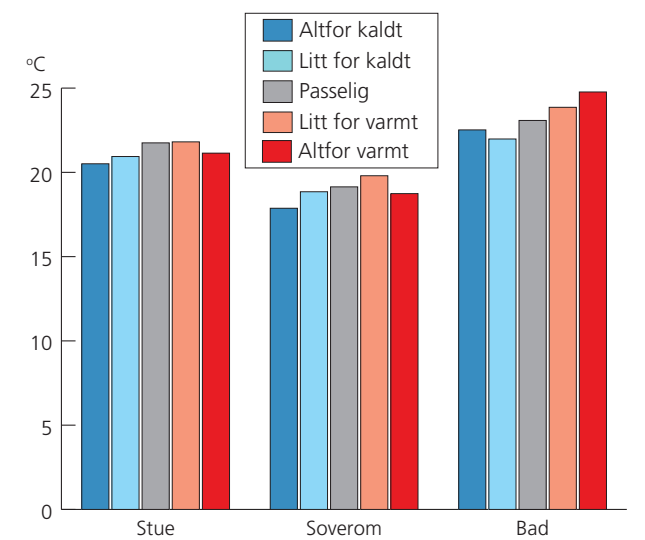
Figur 3 viser hvor fornøyd de ulike husholdningsmedlemmene var med temperaturen i stua en kald vintermorgen. Figuren viser at nesten halvparten av de som ble spurt synes det er altfor eller litt for kaldt i stua en kald vintermorgen (47 prosent), men det er relativt få som synes det er altfor kaldt (6 prosent). Det er nesten ingen som synes de har det for varmt i stua (2 prosent).

På badet ser det imidlertid ut som at folk velger å ha det passelig varmt (se figur 4). Fordelingen av de som synes det er for kaldt eller for varmt er relativt symmetrisk, og de aller fleste synes det er passe varmt på badet. Ulike familiemedlemmer kan ha noe ulike oppfatninger om hva som er passe varmt, men i all hovedsak er man fornøyd med temperaturen på badet.

En slik symmetrisk fordeling er det vi vil forvente å finne dersom det kun er tilfeldigheter og uenighet innad i familien som gjør at noen synes det er for varmt eller for kaldt. Vi finner ikke en slik symmetrisk fordeling for oppfatningen av temperaturen i stua, hvor fordelingen er klart skjev mot at man synes det er kjølig. Denne skjeve fordelingen tyder på at nesten halvparten av familiene i utvalget i perioder holder lavere temperatur i stua enn det de synes er behagelig. Denne reduksjonen i temperaturen gjøres nok hovedsakelig på tider av døgnet hvor husholdningsmedlemmene ikke oppholder seg så mye i stua, men det vil likevel representere en kostnad for husholdningene i form av redusert nytte i perioden før temperaturen kommer opp på et behagelig nivå.

³ Vi fokuserer på hvor fornøyd man er med temperaturen en kald vintermorgen, siden det er da man forventningsmessig har størst ubehag forbundet med å redusere innetemperaturen for å spare energi.

Figur 5. Gjennomsnittstemperatur om morgenen og nivå på frysing. Stue, soverom og bad. °C

Kilde: Dalen og Halvorsen (2013).

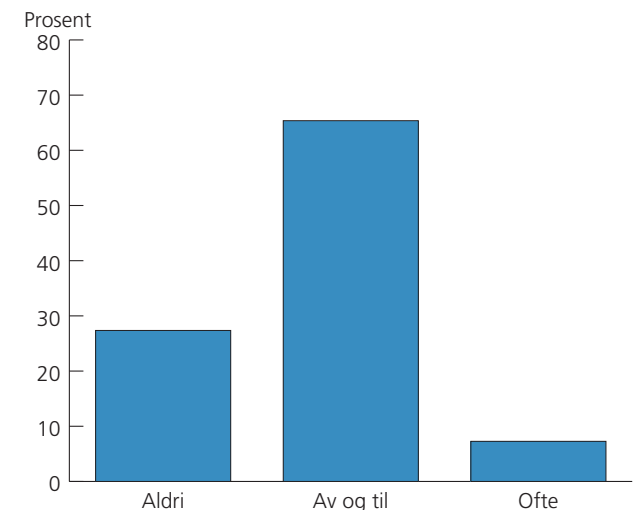
Frysing og innetemperatur

Det er nærliggende å tenke at man synes det er kaldt inne fordi man holder en lav temperatur, men det kan også tenkes at husholdningene har det like varmt, men at noen personer fryser lettere enn andre fra naturens side. Hvis det er tilfelle, vil man i en husholdning med flere individer kunne oppleve at noen fryser der andre synes de har det passelig varmt. Det kan også tenkes at noen fryser oftere enn andre fordi de er tynnere kledd.

For å se om vi fryser fordi vi har det kaldt eller av andre årsaker, ser vi i figur 5 på sammenhengen mellom hvor fornøyd man er med innetemperaturen og gjennomsnittlig innetemperatur om morgenen i alle de målte rommene. Jo mørkere blå, jo mer fryser man og jo mørkere rød, jo varmere synes man det er.

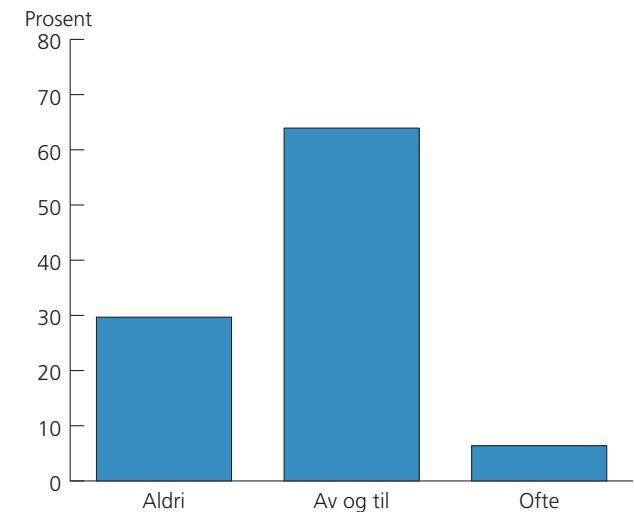
Vi ser av figuren at med noen få unntak øker graden av frysing med redusert innetemperatur. Unntakene er at de som synes det er altfor kaldt har det varmere på badet enn dersom de skulle fulgt den generelle trenden, og at de som synes det er altfor varmt har det kaldere i stua og på soverommet enn om de hadde fulgt den generelle trenden. Dette indikerer at vi stort sett fryser fordi vi har det kaldt, men at det også er en del uenighet internt i familiene. Det kan se ut til at på badet er det de som fryser mest som bestemmer litt mer, og i de kalde rommene bestemmer de som synes det er varmt. Det innebærer at sammenhengen mellom innetemperatur og graden av frysing både påvirkes av innetemperaturen og av biologiske forskjeller i hvor lett vi fryser, men at det for store deler av denne fordelingen er innetemperaturen som påvirker i hvor stor grad vi fryser. Den egenskapen at sammenhengen mellom graden av frysing og innetemperatur er sterkere på badet enn på soverommet og i stua, tyder på at forskjeller i påkledning også er en årsak til at noen fryser mer enn andre.

Figur 6. Hender det at du skruer opp temperaturen på panelovner, varmepumper, o.l.? Prosent

Kilde: Dalen og Halvorsen (2013).

Figur 7. Hender det at du skruer ned temperaturen på panelovner, varmepumper, o.l.? Prosent

Kilde: Dalen og Halvorsen (2013).

Gjør vi noe med at vi fryser?

Fra svarene over er det ingen tvil om at norske barnefamilier ofte har det kaldere inne enn de synes er behagelig, men er det et bevisst valg for å spare energi eller skyldes det andre årsaker? I intervjuene med de ulike familiemedlemmene spurte vi om det hendte at de skrudde opp eller ned temperaturen. Figur 6 viser prosentandelen av de som ble intervjuet som skrudde opp temperaturen. Svaralternativene de kunne velge mellom var om de aldri, av og til eller ofte skrudde opp temperaturen. Vi ser av figuren at det er ganske mange som rapporterer at de skruer opp temperaturen. Men hvorfor fryser vi da?

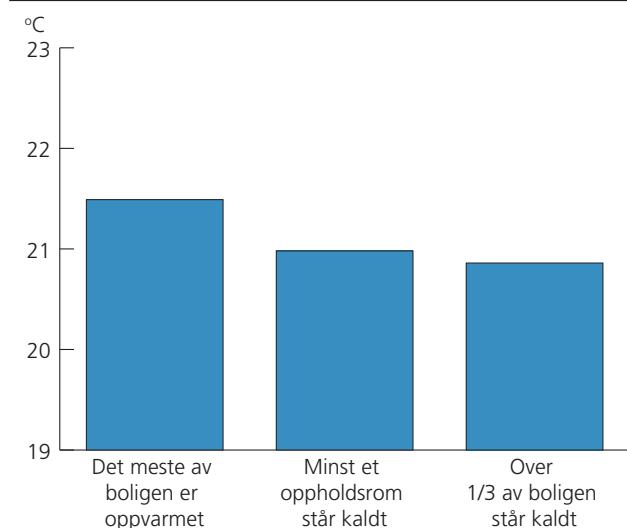
Vi spurte også om det hendte at de skrudde ned temperaturen, og vi ser at det er nesten like mange som skruer temperaturen ned som skruer den opp (se figur 7). Vi finner den samme atferden hos grupper som fryser

oftere som for gjennomsnittet. Det er med andre ord ikke entydig slik at de som fryser mest skruer opp varmen mens de som er varme skruer den ned. Det tyder på at husholdningene holder en lavere temperatur enn de synes er behagelig på kalde vintermorgener som følge av et bevisst valg.

Hvordan påvirker strømsparing innetemperaturen?

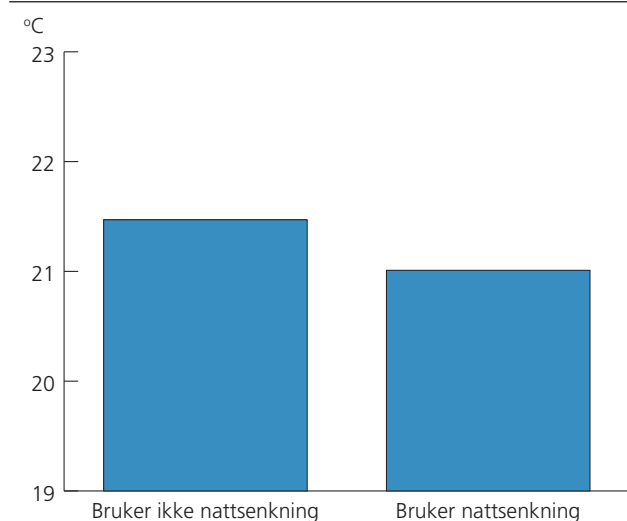
Fra resultatene over ser vi at en stor andel rapporterer at de synes det er kaldt, og at de ikke gjør noe for å unngå å fryse i den forstand at de skruer ned temperaturen like ofte som de skruer den opp. En årsak til dette kan være at husholdningene i perioder har det kaldere enn de synes er behagelig ut fra et ønske om å spare: De er villige til å ta et nyttetap og fryse litt for ikke å bruke så mye strøm, energi og/eller penger. Vi har derfor sett på om det er slik at de som sparer strøm faktisk har det kaldere inne enn andre husholdninger. Det har vi gjort ved å se på sammenhengen mellom gjennomsnittlig

Figur 8. Sammenheng mellom gjennomsnittlig stuetemperatur om morgenen og om deler av boligen står kald. °C

Kilde: Dalen og Halvorsen (2013).

Figur 9. Gjennomsnittstemperatur i stua på morgenen og bruk av nattsenkning. °C

Kilde: Dalen og Halvorsen (2013).

innetemperatur og to strømspareaktiviteter; la deler av boligen stå kald om vinteren og bruke nattsenkning.

I figur 8 ser vi på gjennomsnittlig innetemperatur relativt til om husholdningen lar deler av boligen stå kald om vinteren. Her ser vi en klar sammenheng mellom gjennomsnittlig innetemperatur i stua om morgenen og hvor stor del av boligen som står kald om vinteren. Denne reduksjonen i temperaturen kan enten være en konsekvens av at deler av boligen står kald (dårlig isolering mellom rom og etasjer) eller at husholdninger som er opptatt av å spare energi både har større sannsynlighet for å holde en lavere innetemperatur i stua og la deler av boligen stå kald sammenlignet med andre husholdninger. Dette resultatet er trolig en kombinasjon av disse effektene.

I figur 9 ser vi sammenhengen mellom gjennomsnittlig stuetemperatur om morgenen og bruk av nattsenkning. De som benytter nattsenkning har det gjennomsnittlig kaldere i stua om morgenen enn husholdninger som ikke bruker nattsenkning. Her er det trolig en sterkere sammenheng mellom energisparetiltaket og den målte innetemperaturen, men også her kan vi ha en effekt av at husholdninger som bruker nattsenkning også vil ha en tendens til å holde en lavere innetemperatur sammenlignet med andre husholdninger.

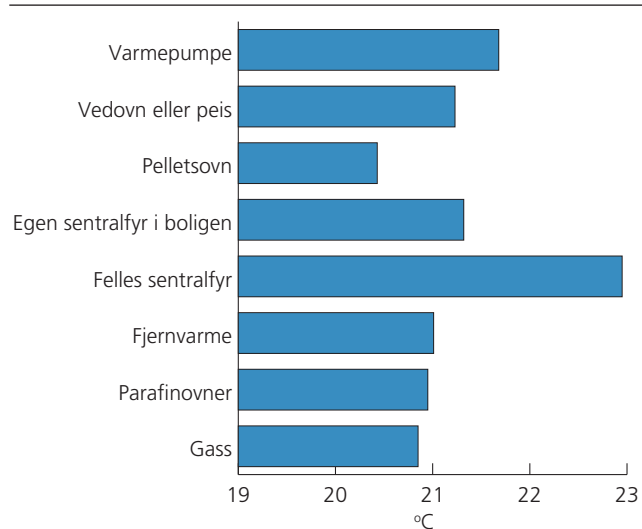
Innetemperatur og oppvarmingsutstyr

Vi så av figur 1 at spesielt temperaturen i stua varierer over døgnet. Vi har grunn til å tro at denne variasjonen i temperaturen over døgnet avhenger av hva slags oppvarmingsutstyr som er tilgjengelig i boligen. Dette kan bl.a. skyldes tekniske forhold, som for eksempel at det er vanskelig for husholdninger som bruker mye ved å ha det varmt om morgenen før de får fyr opp. Disse husholdningene kan imidlertid holde temperaturen oppe om natten ved hjelp av elektriske panelovner dersom de ønsker det. Derfor vil mye av denne variasjonen i temperaturen over døgnet være et resultat av bevisste valg. Variasjonene over døgnet kan også ha økonomiske årsaker, for å holde fyringskostnader lave. Hvor viktig dette kostnadselementet er, avhenger både av husholdningens inntekt og av prisen på de energigodene som brukes (prisinsentiver). Disse prisinsentivene vil kunne variere betraktelig mellom ulike typer oppvarmingsutstyr.

Figur 10 viser gjennomsnittstemperatur i stua om morgenen fordelt etter oppvarmingsutstyr. Legg merke til at husholdningene kan ha mer enn én type oppvarmingsutstyr, og kan derfor tilhøre flere grupper. Vi har fokusert på gjennomsnittstemperaturen i stua om morgenen, siden det er her vi forventer størst variasjon i temperaturen som følge av forskjeller i oppvarmingsutstyr.

Vi ser fra figuren at det er husholdninger med pelletsovn som har det kaldest i stua om morgenen, med en gjennomsnittstemperatur på 20,4 °C. Det er imidlertid svært få husholdninger i dette uvalget som har

Figur 10. Gjennomsnittstemperatur i stua om morgenen for husholdninger med ulike typer oppvarmingsutstyr. °C

Kilde: Dalen og Halvorsen (2013).

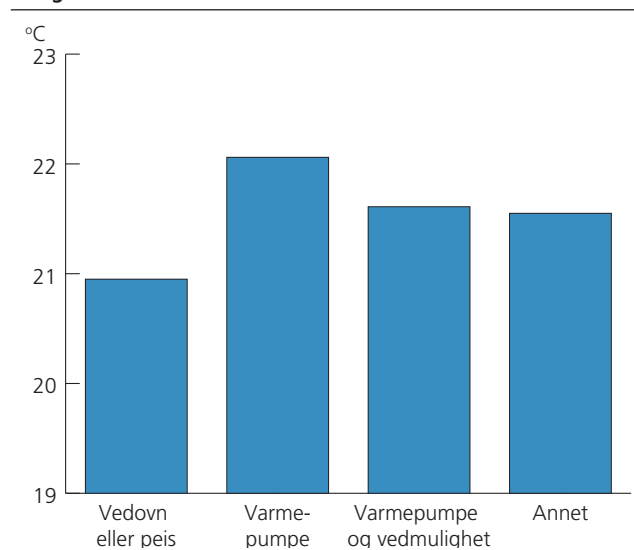
pelletsovn (kun 26 husholdninger, ca én prosent av utvalget), noe som gjør dette resultatet svært usikkert. Husholdninger som fyrer med gass, parafin og fjernvarme har det også relativt kaldt i stua om morgenen, etterfulgt av husholdninger med mulighet for å bruke ved. For flere av disse oppvarmingskildene er det m.a.o. ikke vanlig å fyre gjennom natten, men først om morgenen.

Det kanskje mest slående resultatet fra denne figuren er at husholdninger som har felles sentralfyr med andre husholdninger har det mye varmere i stua om morgenen, med et gjennomsnitt på nesten 23°C. Dette er nesten 1,5 grad varmere enn den gruppen som har det nest varmest, som er husholdninger med varmepumpe. Dette kan tyde på at husholdninger som ikke har noen økonomisk grunn til å spare energi, fordi de ikke betaler etter hvor mye de bruker (felles sentralfyr),⁴ og husholdninger som har en lavere oppvarmingskostnad (varmepumper), velger å holde en høyere innetemperatur og fryse mindre sammenlignet med andre husholdninger.

En husholdning kan ha flere oppvarmingskilder, hvor noen typer trekker ned gjennomsnittstemperaturen mens andre trekker den opp. Dette gjelder spesielt det mest vanlige oppvarmingsutstyret, som vedovn og varmepumpe. Det er derfor interessant å sjekke disse gruppene, for å se om det er forskjeller på gjennomsnittstemperaturen for husholdninger med ulike kombinasjoner av oppvarmingsutstyr. Gjennomsnittlig innetemperatur for husholdninger med ulike kombinasjoner av vedovn og varmepumper er vist i figur 11.

I figuren er husholdningene delt inn i fire grupper; husholdninger med mulighet for ved men ikke

Figur 11. Sammenheng mellom tilgang til ulike oppvarmingskilder og gjennomsnittstemperatur i stua om morgenen. °C

Kilde: Dalen og Halvorsen (2013).

varmepumpe, husholdninger med mulighet for varmepumpe men ikke ved, husholdninger med mulighet for både varmepumpe og ved, samt husholdninger som fyrer med annet oppvarmingsutstyr. Alle disse husholdningene kan ha annet oppvarmingsutstyr i tillegg, som for eksempel elektriske panelovner og elektriske varmekabler, men det har vi ikke sett spesielt på her. Fra denne figuren er det tydelig at det å eie en varmepumpe trekker opp gjennomsnittstemperaturen, mens husholdninger med vedfyring holder en lavere innetemperatur.

Konklusjon

Det mest slående resultatet fra denne analysen er at veldig mange barnefamilier i perioder holder en lavere innetemperatur i stua enn de synes er behagelig. Resultatene tyder også på at de som fryser oftest har det kaldere inne enn de som ikke fryser. Vi finner også klare sammenhenger mellom innetemperaturen og hva slags oppvarmingsutstyr husholdningene har. Husholdninger med varmepumper og felles sentralfyr holder en høyere innetemperatur i gjennomsnitt sammenlignet med andre husholdninger. Av de mest vanlige utstyrsgruppene, er det spesielt husholdninger som bruker mye ved som bidrar til å senke gjennomsnittlig innetemperatur, spesielt i stua om morgenen.

Vi finner mange indikasjoner på at en stor andel av husholdningene er villige til å fryse litt, og dermed ta et nyttetap i form av ubehag i perioder, for å spare energi. Det ser vi bl.a. av at graden av frysing i all hovedsak øker med hvor kaldt vi har det inne, at vi holder det varmere på badet (hvor vi synes temperaturen er passe), og at husholdninger som ikke har så kraftige prisinsentiver holder nesten like høy temperatur i stua om morgenen som på badet.

Det at en høy andel av husholdningene holder en lavere temperatur i stua i perioder av døgnet enn det de synes

⁴ Det er viktig å påpeke at gruppen som har felles sentralfyr med andre husholdninger er ganske liten (kun 42 observasjoner), men de er relativt homogene sammenlignet med andre grupper.

er behagelig, kan medføre at det kan være vanskelig å få husholdningene til å senke temperaturen hjemme ytterligere. Det er liten grunn til å tro at en stor andel av husholdningene vil være villig til å holde en mye lavere temperatur enn det de oppfatter som behagelig i perioder hvor de faktisk oppholder seg i et rom. Det at husholdningene allerede gjør mye for å spare energi kan dermed vanskeliggjøre ytterligere energibesparelser via tiltak for å redusere innetemperaturen.

Vi vet fra litteraturen at reduserte fyringsutgifter som følge av energieffektiviseringstiltak vil kunne underminere deler av energisparepotensialet av investeringer i nytt og mer energieffektivt utstyr, både på grunn av pris- og inntektseffekter (se Bøeng m.fl. 2011 og 2013). Disse atferdseffektene av energieffektiviseringstiltak kalles rebound-effekter i litteraturen. Det at mange husholdninger holder en lavere innetemperatur enn det som oppfattes som behagelig, kan bidra til å forklare hvorfor disse rebound-effektene blir så kraftige. For eksempel finner vi at husholdninger som skaffer seg varmepumpe velger å ta ut tilnærmet hele energisparepotensialet i varmepumpa i økt komfort; ved å øke innetemperaturen, redusere sparetiltak og redusere bruken av ved og fyringsoljer (Halvorsen og Larsen, 2013a og b). Den utstrakte bruken av redusert innetemperatur som energisparetiltak i norske husholdninger vil dermed også kunne gjøre energieffektivisering til et mindre effektivt virkemiddel for å redusere husholdningenes energiforbruk ytterligere.

Referanser

Bøeng, A.-C., B. Halvorsen og B.M. Larsen (2011): Vil subsidiering av energieffektivt utstyr løse miljøproblemene?, *Økonomiske Analyser* 5/2011, Statistisk sentralbyrå.

Bøeng, A.-C., B. Halvorsen og B.M. Larsen (2013): Fører effektiviseringstiltak til uønskede adferdsendringer?, RØST nr 1/2013.

Dalen H.M. og B. Halvorsen (2013): *Ta hjemmetempen: Rapport fra Forskningskampanjen 2012*, Rapporter 19/2013, Statistisk sentralbyrå.

Halvorsen, B. and B.M. Larsen (2013a): How do investments in heat pumps affect household energy consumption?, Discussion Papers 737, 2013, Statistisk sentralbyrå

Halvorsen, B. and B.M. Larsen (2013b): "Hvem eier varmepumpe og hva gjør det med strømforbruket?", *Økonomiske Analyser* 2/2013, Statistisk sentralbyrå.

Innholdsfortegnelse for Økonomiske analyser (ØA) de siste 12 måneder

Innholdsfortegnelse for tidligere utgivelser av Økonomiske analyser kan fås ved henvendelse til Aud Walseth,

Statistisk sentralbyrå, telefon: 21 09 47 57, telefax: 21 09 00 40, E-post: Aud.Walseth@ssb.no

Økonomiske analyser

ØA 2/2012

Helge Brunborg og Marianne Tønnesen: Befolkningsutviklingen, 3-11.

Christoph Böhringer, Brita Bye, Taran Fæhn og Knut Einar Rosendahl: Kontroll som virkemiddel mot karbonlekkasje – en sammenlikning av ulike tollscenarior, 12-17.

Kjersti Helene Hernæs: Helseregnskapet – et internasjonalt system, 18-23.

Christoffer Berge: Internasjonal sammenlikning av sykefravær, 24-29.

Aslaug Hurlen Foss: Stokatiske befolkningsprognoser for Norge 2012-2060, 30-34.

ØA 3/2012:

Konjunkturtendensene, 3-29.

Andreas Ravndal Kostøl og Magne Mogstad: Betydningen av økonomiske insentiver for arbeidsmarkedsdeltakelsen til uførepensjonister, 30-36.

Erling Holmøy: Gjør innvandring det lettere å finansiere velferdsstaten? 37-45.

Torstein Bye og Eirik S. Amundsen: Grønne og hvite sertifikater iblandt sort, 46-53.

Hege Marie Gjefsen, Marit Linnea Gjelsvik, Kristian Roksvaag og Nils Martin Stølen: Utdannes det riktig kompetanse for fremtiden? 54-63.

ØA 4/2012:

Konjunkturtendensene, 3-31.

Helge Brunborg, Inger Texmon og Marianne Tønnesen: Befolkningsframskrivninger 2012-2100: Modell og forutsetninger, 32-40.

Marianne Tønnesen, Helge Brunborg, Ådne Cappelen, Terje Skjerpen og Inger Texmon: Befolkningsframskrivninger 2012-2100: Inn- og utvandring, 41-52.

Helge Brunborg, Inger Texmon og Marianne Tønnesen: Befolkningsframskrivninger 2012-2040: Resultater, 53-58.

Tor Skoglund: Fra nasjonalinntekt til nasjonalregnskap, 59-61.

ØA 5/2012:

Torstein Bye og Torbjørn Hægeland: AKU 40 år, 3-4.

Torstein Bye og Helge Næsheim: Fra arbeidsmarkedsstudier til struktur- og konjunkturstatistikk på arbeidsmarkedet, 5-8.

Marit Getz Wold og Inger Håland: Eldre i arbeidslivet, 9-12.

Tor Petter Bø og Inger Håland: Sysselsatte med ekstra lange arbeidsuker, 13-15.

Helge Næsheim og Ole Sandvik: Supplerende mål på arbeidsledighet, 16-20.

Victoria Sparrman: Arbeidsledighet som konjunkturindikator og forklaringsfaktor i makromodeller, 21-25.

Manudeep Bhuller og Rolf Aaberge: Utviklingen av arbeidstilbudet i Norge, 26-32.

Lars Skage Engebretsen, Kjell G. Salvenes og Jon Fredrik Vassengen: Midlertidige stillinger - et springbrett til permanente stillinger? 33-37.

Erik Barth og Kristine von Simson: Ungdomsarbeidsledighet og konjunkturer, 38-45.

Oddbjørn Raaum, Knut Røed og Bernt Bratsberg: Gjør registerdata AKU overflødig? 46-52.

ØA 6/2012:

Konjunkturtendensene, 3-32.

Erling Holmøy og Hans Henrik Scheel: Brukes det mye helsetjenester i Norge? 33-38.

Taran Fæhn: Utviklingen av klimateknologier - hvordan kan Norge bidra? 39-43.

Tor Skoglund: Nasjonalregnskapet - et 60-årsjubileum, 44-46.

Ingunn Sagelvmo, Achraf Bougroug og Steinar Todsén: Reviderte nasjonalregnskapstall for 2010 og 2011: Små endringer av BNP Fastlands-Norge, 47-50.

Ingvild Johansen: Bruk av strekkodedata i matvareindeksen 51-56.

ØA 1/2013

Økonomisk utsyn over året 2012, 3-84.

Economic Survey

Economic trends for the Norwegian economy is published electronically.

http://www.ssb.no/kt_en/

Contact:

Andreas Benedictow,
andreas.benedictow@ssb.no,
tel. +47 21 09 47 98

Konjunkturindikatorer for Norge

Tabell Side

Konjunkturbarometeret

1.1. Konjunkturbarometer, industri og bergverk. Sesongjustert og glattet 2*

Ordre

2.1. Ordretilgang. Sesongjusterte og glattede verdiindekser 2*
2.2. Ordreserver. Sesongjusterte og glattede verdiindekser 2*

Arbeidskraft

3.1. Arbeidsmarked. 1 000 personer og prosent. Sesongjustert 4*

Produksjon

4.1. Produksjon. Sesongjusterte volumindekser. 2005=100 4*
4.2. Produksjon og omsetning. Indekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før 6*

Investeringer

5.1. Antatte og utførte investeringer ifølge SSBs investeringsstatistikk. Mrd. kroner 6*
5.2. Investeringer. Mrd. kroner. Næringslivets samlede årsanslag for investeringsåret gitt på ulike tidspunkter 6*
5.3. Igangsetting av nye bygg og bygg under arbeid 8*

Forbruk

6.1. Forbruksindikatorer 8*

Priser

7.1. Pris- og kostnadsindekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før 10*
7.2. Produktpriser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før 10*
7.3. Prisindekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før 12*
7.4. Månedstjeneste og avtalt lønn. Indeks 12*

Finansmarked

8.1. Utvalgte norske rentesatser. Prosent 12*
8.2. Eurorenter og effektiv rente på statsobligasjoner. Prosent .. 13*
8.3. Valutakurser, penge- og kredittindikatorer og aksjekursindeks for Oslo Børs 13*

Utenrikshandel

9.1. Eksport og import av varer. Mill. kroner. Sesongjustert 14*
9.2. Utenriksregnskap. Mill. kroner 14*

Figur Side

Konjunkturbarometeret

1.1. Konjunkturbarometer i industri og bergverk. Produksjon og sysselsetting, faktisk utvikling 3*
1.2. Konjunkturbarometer i industri og bergverk. Generell bedømmelse av utsiktene, neste kvartal 3*
1.3. Konjunkturbarometer. Kapasitetsutnyttingsgraden ved nåværende produksjonsnivå 3*
1.4. Konjunkturbarometer. Faktorer som begrenser produksjonen i industrien 3*

Ordre

2.1. Ordretilgang og ordreserver i industri ialt 3*
2.2. Ordretilgang og ordreserver i bygg og anlegg i alt 3*

Arbeidskraft

3.1. Arbeidsstyrke, sysselsatte og ukeverk fra AKU 5*
3.2. Arbeidsledige og beholdning av ledige stillinger 5*

Produksjon

4.1. Produksjon. Olje og naturgass 5*
4.2. Produksjon. Industri og kraftforsyning 5*
4.3. Produksjon. Innsatsvarer og energivarer 5*
4.4. Produksjon. Investerings- og konsumvarer 5*
4.5. Produksjonsindeks for bygg og anlegg 7*
4.6. Hotellovernattinger 7*

Investeringer

5.1. Antatte og utførte investeringer i industri 7*
5.2. Årsanslag for investeringer i industri og bergverk gitt på ulike tidspunkter 7*
5.3. Årsanslag for investeringer i oljevirksomheten gitt på ulike tidspunkter 7*
5.4. Årsanslag for investeringer i kraftforsyning gitt på ulike tidspunkter 7*
5.5. Bygg satt i gang. Boliger 9*
5.6. Bygg satt i gang. Driftsbygg 9*
5.7. Bygg under arbeid 9*

Forbruk

6.1. Detaljomsetning 9*
6.2. Varekonsumindeks 9*
6.3. Førstegangsregistrerte nye personbiler 9*

Priser

7.1. Pris- og kostnadsindekser. Nivå og endring 11*
7.2. Produktpriser. Nivå og endring 11*
7.3. Boligpriser 11*
7.4. Spotpris elektrisk kraft 11*
7.5. Spotpris råolje, Brent Blend 11*
7.6. Spotpris aluminium og eksportprisindeks for treforedlingsprodukter 11*

Finansmarked

8.1. 3 måneders eurorente 15*
8.2. Utlånsrente og innskuddsrente 15*
8.3. Valutakursindekser 15*
8.4. Norges Banks penge- og kredittindikator 15*

Utenrikshandel

9.1. Utenrikshandel 15*
9.2. Driftsbalansen 15*

1.1. Konjunkturbarometer, industri og bergverk. Sesongjustert og glattet

	Faktisk utvikling fra foregående kvartal og forventet utvikling i kommende kvartal. Diffusjonsindeks ¹				Kapasitets- utnyttning	Generell be- dømmelse av utsiktene i kommande kvartal	Faktorer som begrenser produksjonen. Prosent av foretakene			
	Produksjon		Sysselsetting				Etter- spørsel	Kapasitet	Arbeids- kraft	Råstoff
	Faktisk	Forventet	Faktisk	Forventet						
2010										
2. kvartal	51,3	56,2	45,7	47,2	77,8	56,1	73	5	2	4
3. kvartal	52,1	59,4	47,2	51,0	78,5	59,0	71	5	2	4
4. kvartal	53,6	61,1	50,6	53,5	79,1	61,0	67	6	3	4
2011										
1. kvartal	55,6	60,0	54,1	53,8	79,7	60,1	64	6	5	4
2. kvartal	55,9	58,6	54,9	53,3	79,9	57,5	64	6	6	4
3. kvartal	54,9	58,3	54,2	52,9	79,7	56,3	65	6	6	4
4. kvartal	54,3	57,8	53,8	52,4	79,6	56,2	65	6	7	4
2012										
1. kvartal	53,2	58,4	53,8	52,6	79,8	56,2	64	7	7	4
2. kvartal	52,4	58,3	54,0	52,1	79,7	56,0	64	7	7	4
3. kvartal	51,8	57,7	54,0	51,4	79,7	55,7	64	7	8	3
4. kvartal	51,0	58,5	52,4	52,0	79,8	55,4	64	7	8	3

¹ Beregnet som summen av andelen av foretakene som har svart STØRRE og halvparten av andelen av foretakene som har svart UENDRET.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2.1. Ordretilgang. Sesongjusterte og glattede verdiindekser

	Ordrebasert industri. 2005=100					Bygg og anlegg. 2005=100			
	I alt	Metaller og metallvarer	Maskin-industri	Bygging av skip og olje-plattform	Kjemiske råvarer	I alt	Anlegg	Bolig-bygg	Andre bygg
2010									
1. kvartal	96,0	99,3	75,4	72,6	140,6	114	147	73	121
2. kvartal	104,2	104,5	92,2	86,6	148,5	124	132	92	143
3. kvartal	116,7	111,8	118,7	103,5	158,2	107	107	90	119
4. kvartal	130,9	121,0	151,3	117,9	166,5	112	106	100	126
2011									
1. kvartal	142,4	130,6	182,7	126,1	170,4	132	156	109	134
2. kvartal	148,7	137,0	203,8	128,6	168,1	133	140	102	153
3. kvartal	148,8	137,7	208,5	126,2	159,6	117	142	82	129
4. kvartal	144,3	133,0	199,9	122,3	146,6	148	186	122	143
2012									
1. kvartal	138,3	125,4	188,1	118,1	131,9	143	197	111	134
2. kvartal	133,4	118,6	180,7	116,0	118,0	156	221	109	151
3. kvartal	130,5	115,2	179,0	116,2	106,2	120	130	107	122
4. kvartal	129,4	115,5	182,4	117,2	99,3	142	152	120	149

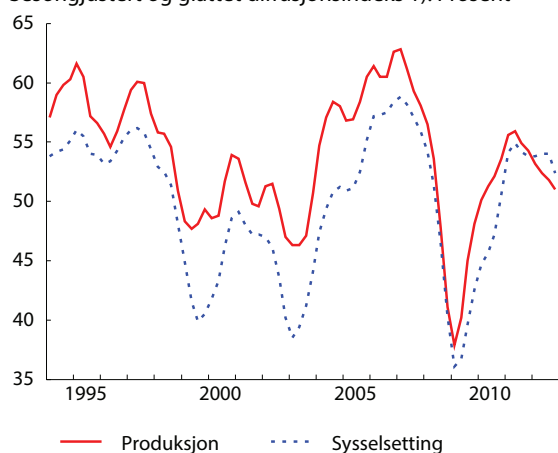
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2.2. Ordreserve. Sesongjusterte og glattede verdiindekser

	Ordrebasert industri. 2005=100					Bygg og anlegg. 2005=100			
	I alt	Metaller og metallvarer	Maskin-industri	Bygging av skip og olje-plattform	Kjemiske råvarer	I alt	Anlegg	Bolig-bygg	Andre bygg
2010									
1. kvartal	139,9	130,8	262,8	95,6	276,1	127	157	69	155
2. kvartal	135,1	129,0	233,0	97,5	290,7	135	159	77	167
3. kvartal	136,7	128,7	219,5	104,9	302,4	136	148	88	171
4. kvartal	143,2	130,5	220,8	115,7	308,0	135	137	95	174
2011									
1. kvartal	152,3	133,3	234,4	127,2	301,4	150	160	112	180
2. kvartal	161,0	135,1	255,2	138,0	274,2	159	166	121	194
3. kvartal	167,7	134,5	279,4	148,0	225,3	159	168	119	194
4. kvartal	172,5	131,3	303,8	157,9	166,4	176	211	130	196
2012									
1. kvartal	176,6	126,3	327,8	168,2	109,4	186	238	137	196
2. kvartal	180,9	121,3	353,3	178,8	67,0	193	257	134	204
3. kvartal	185,0	117,8	381,7	188,6	40,9	188	233	140	200
4. kvartal	188,0	116,3	412,3	196,6	30,2	184	214	144	202

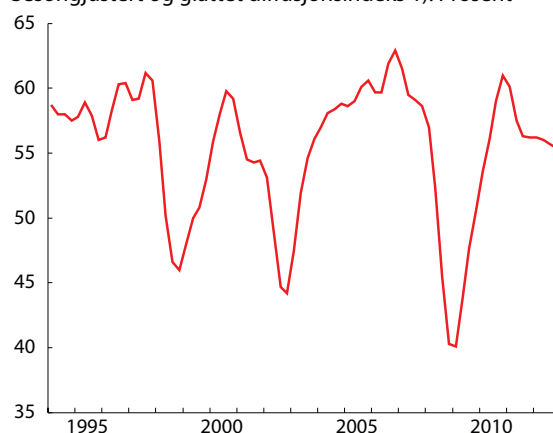
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 1.1 Konjunkturbarometer: Industri og bergverk
Produksjon og sysselsetting, faktisk utvikling, kvartal.
Sesongjustert og glattet diffusjonsindeks 1). Prosent

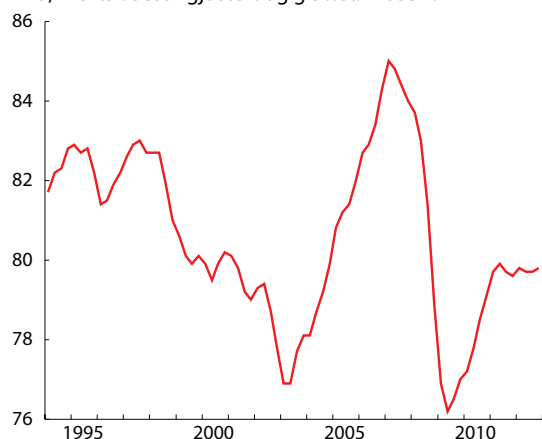
1) Se fotnote 1) til tabell 1.1
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 1.2 Konjunkturbarometer: Industri og bergverk
Generell bedømmelse av utsiktene, neste kvartal.
Sesongjustert og glattet diffusjonsindeks 1). Prosent

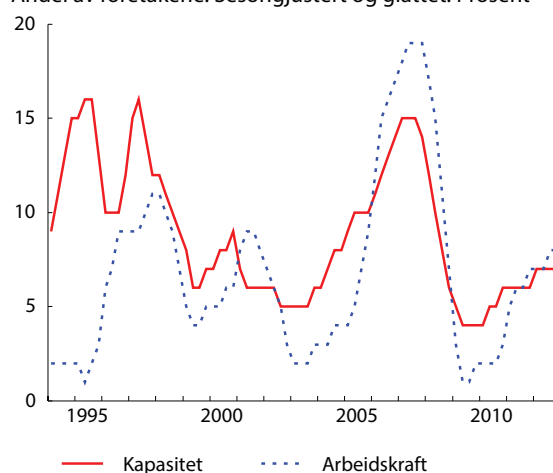
1) Se fotnote 1) til tabell 1.1
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 1.3 Konjunkturbarometer: Industri og bergverk
Kapasitetsutnyttingsgraden ved nåværende produksjons-
nivå, kvartal. Sesongjustert og glattet. Prosent

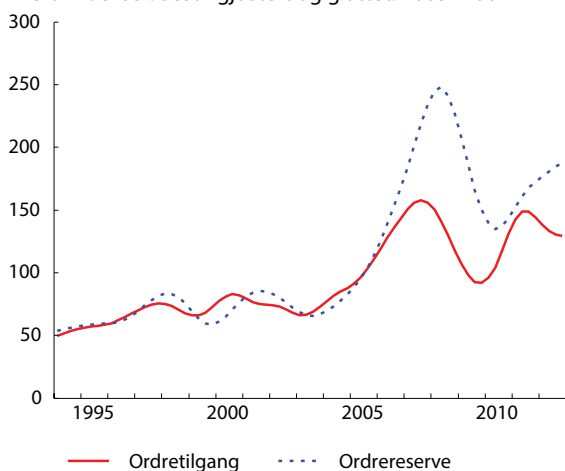
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 1.4 Konjunkturbarometer: Industri og bergverk
Faktorer som begrenser produksjonen, kvartal.
Andel av foretakene. Sesongjustert og glattet. Prosent

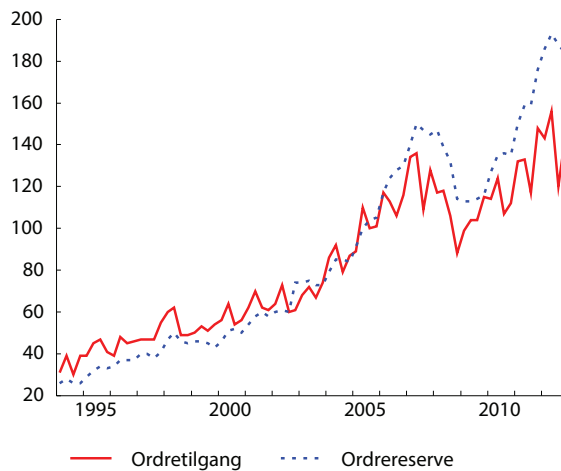
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 2.1 Ordre (kvartal). Ordrebasert industri ialt
Ordretilgang og ordreserve.
Verdiindekser. Sesongjustert og glattet. 2005=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 2.2 Ordre (kvartal). Bygg og anlegg ialt
Ordretilgang og ordreserve.
Verdiindekser. 2005=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

3.1. Arbeidsmarked. 1000 personer og prosent. Sesongjustert

	Arbeidskraftundersøkelsen ¹					NAV				Sykefravær- statistikk
	Sysselsatte	Utførte ukeverk (37,5 timer)	Arbeids- styrken	Arbeids- ledige	Arbeids- ledighet. Prosent av arbeids- styrken	Registrerte ledige	Registrerte ledige og personer på tiltak	Tilgang på ledige stillinger	Beholdning av ledige stillinger	Syke- fravær- prosent ²
2008	2 524	1 951	2 591	67	2,6	42,5	53,4	29,7	26,6	7,0
2009	2 508	1 884	2 590	82	3,2	69,3	86,9	21,6	23,8	7,5
2010	2 508	1 897	2 602	94	3,6	74,6	91,3	19,6	24,3	6,8
2011	2 543	1 942	2 629	86	3,3	69,4	84,4	20,6	26,7	6,7
2012	2 591	1 980	2 677	86	3,2	65,7	82,5	19,6	..	6,5
2011										
Oktober	2 559	1 977	2 649	90	3,4	68,0	84,8	18,5	26,8	6,5
November	2 564	1 983	2 652	88	3,3	66,9	84,0	23,5	27,7	6,5
Desember	2 571	1 977	2 658	87	3,3	67,5	84,2	18,4	27,0	6,5
2012										
Januar	2 580	1 980	2 666	86	3,2	65,3	82,6	21,3	..	6,9
Februar	2 583	1 968	2 667	84	3,2	65,5	82,4	19,0	..	6,9
Mars	2 586	1 980	2 667	81	3,1	65,0	81,3	21,2	..	6,9
April	2 595	1 983	2 676	81	3,0	65,0	81,8	16,8	..	6,0
Mai	2 596	1 984	2 677	81	3,0	65,5	81,8	22,2	..	6,0
Juni	2 589	1 983	2 672	83	3,1	66,5	83,8	17,9	..	6,0
Juli	2 589	1 986	2 671	82	3,1	66,8	84,4	22,6	..	6,3
August	2 595	2 000	2 679	84	3,1	65,7	82,7	17,2	..	6,3
September	2 604	1 988	2 689	84	3,1	65,5	82,7	18,8	..	6,3
Oktober	2 603	1 987	2 691	88	3,3	65,0	82,0	21,5	..	6,7
November	2 592	1 967	2 686	94	3,5	65,5	82,2	17,6	..	6,7
Desember	2 593	1 985	2 689	96	3,6	66,1	82,6	19,2	..	6,7
2013										
Januar	2 593	1 980	2 689	97	3,6	65,7	81,4	19,3	..	..
Februar	..	..	..	..	..	66,2	81,7	19,3	..	..
Mars	..	..	..	..	..	67,4	82,3	14,4	..	..

¹ Tre måneders glidende sentrert gjennomsnitt. Tallene for februar, mai, august og november gir gjennomsnittet for henholdsvis 1., 2., 3. og 4. kvartal.

² Egen- og legemeldte sykefraværskategori som prosent av avtalte dagsverk, kvartalstall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og NAV.

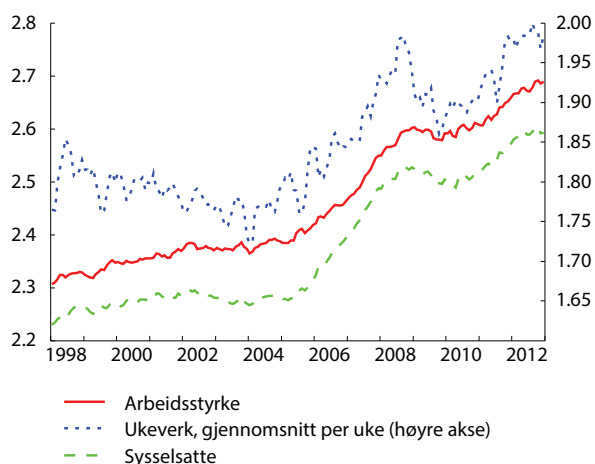
4.1. Produksjon. Sesongjusterte volumindekser. 2005=100

	Etter næring				Etter sluttanvendelse			
	Total indeks ¹	Utvinning og utvinnings- tjenester	Industri	Kraft- forsyning	Innsats- varer	Investerings- varer	Konsum- varer	Energi- varer
2008	97,1	90,2	114,7	103,7	107,7	142,2	100,8	91,1
2009	93,3	87,6	107,6	95,8	99,9	144,7	94,4	87,6
2010	88,1	80,2	110,4	91,0	105,2	143,7	95,9	79,7
2011	83,7	73,6	112,0	93,7	111,4	149,7	93,6	73,1
2012	85,2	73,5	114,5	108,6	112,8	162,7	95,4	73,8
2011								
Oktober	84,6	72,8	113,1	98,4	112,7	155,3	91,0	72,6
November	86,5	74,9	113,4	103,1	114,3	156,1	91,9	74,6
Desember	83,7	72,5	113,1	89,9	113,1	158,1	91,7	72,7
2012								
Januar	87,4	74,8	114,2	105,6	116,1	159,0	92,9	75,6
Februar	87,8	74,9	113,4	112,3	117,0	157,4	92,2	76,0
Mars	87,3	74,5	113,1	109,4	110,8	158,7	94,3	74,9
April	89,2	75,7	114,4	120,6	110,4	155,4	95,4	77,1
Mai	90,2	76,8	115,2	121,8	113,5	162,4	96,1	74,7
Juni	90,5	77,7	116,2	115,7	112,6	165,3	97,5	77,8
Juli	87,4	73,7	116,7	109,0	113,0	165,1	97,4	73,0
August	87,6	73,1	117,8	112,0	115,7	168,2	98,7	72,4
September	82,6	66,8	116,7	106,0	113,6	168,3	95,5	65,3
Oktober	86,4	73,3	116,2	99,3	116,2	169,3	95,0	71,3
November	83,4	69,0	116,2	97,5	113,1	170,1	96,4	68,0
Desember	84,4	69,7	116,5	102,5	113,8	170,8	96,6	70,0
2012								
Januar	80,3	68,3	117,0	100,8	116,0	172,0	94,4	67,5
Februar	78,8	66,0	118,0	99,3	113,7	176,5	95,3	65,6

¹ Olje- og gassutvinning, industri, bergverk og kraftforsyning.

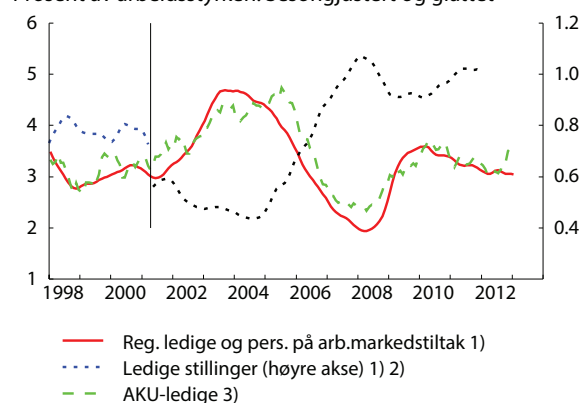
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 3.1 Arbeidsstyrke, sysselsatte og ukeverk
Millioner. Sesongjusterte og glattede månedstall.

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

Fig. 3.2 Arbeidsledige og beholdning av ledige stillinger, månedstall
Prosent av arbeidsstyrken. Sesongjustert og glattet

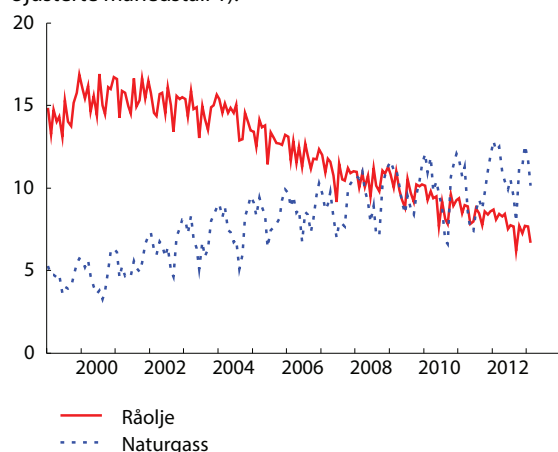
1) Justert bakover for brudd i serien fra januar 99.

2) Brudd i serien fom. mai 2001.

3) Brudd i serien fom. 2006.

Kilde: NAV og Statistisk sentralbyrå.

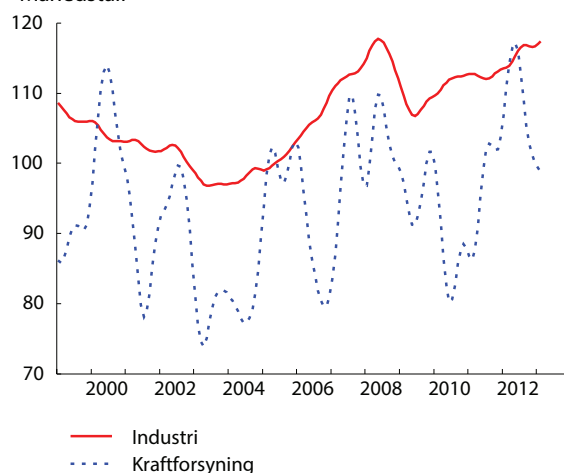
Fig. 4.1 Produksjon: Olje og naturgass
Råolje (mill Sm3) og naturgass (mrd. Sm3)
Ujusterte månedstall 1).

1) Brudd i seriene fra og med 2004.

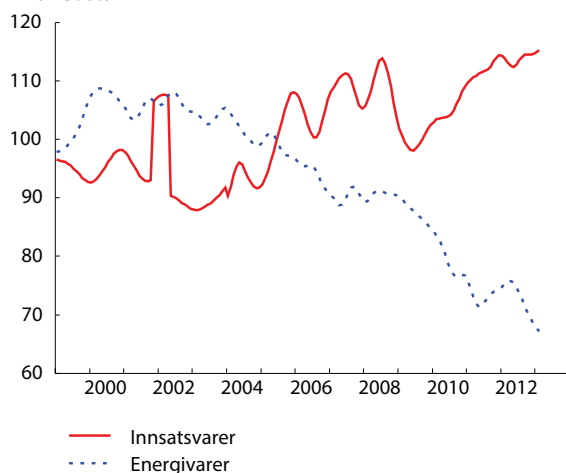
Kilde: Oljedirektoratet.

Fig. 4.2 Produksjon: Industri og kraftforsyning
Sesongjusterte og glattede volumindekser. 2005=100
Månedstall

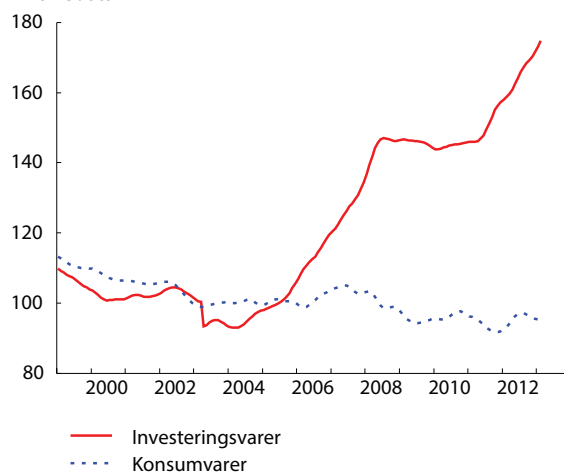
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 4.3 Produksjon: Innsatsvarer og energivarer
Sesongjusterte og glattede volumindekser. 2005=100
Månedstall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 4.4 Produksjon: Investerings- og konsumvarer
Sesongjusterte og glattede volumindekser. 2005=100
Månedstall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

4.2. Produksjon og omsetning. Indekser

	Bygge- og anleggsproduksjon. Volum						Næringslivstjenester og omsetning og drift av fast eiendom. Verdi			Hotellomsetning. Verdi
	I alt		Bygg i alt		Anlegg		Omsetning og drift av fast eiendom. Nivå	Faglig, vitenskaplig og teknisk tjenesteyting. Nivå	Forretningsmessig tjenesteyting. Nivå	Nivå
	Sesongjustert nivå	Trend. Endring fra forrige periode. Årlig rate. Prosent	Sesongjustert nivå	Trend. Endring fra forrige periode. Årlig rate. Prosent	Sesongjustert nivå	Trend. Endring fra forrige periode. Årlig rate. Prosent				
	2005=100						2005=100			1992=100
2010	104,2	0,1	104,5	0,4	101,9	-1,5	187,7	161,7	158,9	229,1
2011	107,4	3,0	105,2	0,7	113,6	11,1	196,7	168,1	178,4	244,2
2012	115,4	7,6	110,2	4,8	132,5	17,5	208,5	186,5	193,9	255,6
2010										
2. kvartal	105,4	2,0	106,7	3,5	99,7	-3,8	185,6	165,3	155,0	241,9
3. kvartal	98,6	0,5	98,1	0,5	99,6	0,2	190,9	144,1	164,9	273,2
4. kvartal	110,6	2,7	109,9	2,3	112,5	3,7	196,7	186,2	171,4	204,9
2011										
1. kvartal	106,4	4,3	107,8	4,3	100,0	4,5	190,6	155,6	161,5	220,8
2. kvartal	105,6	0,2	104,7	-1,9	107,5	7,8	195,5	170,6	175,0	249,1
3. kvartal	100,2	1,6	96,8	-1,3	110,9	11,3	197,2	147,8	184,3	284,0
4. kvartal	117,2	6,0	111,7	1,6	135,5	20,4	203,5	198,1	192,3	222,3
2012										
1. kvartal	117,1	10,1	113,9	5,7	127,0	27,0	207,3	171,8	176,9	236,4
2. kvartal	115,1	9,0	111,0	6,0	128,4	19,4	208,6	183,8	189,9	256,9
3. kvartal	107,7	7,5	100,9	4,2	130,9	18,0	209,5	164,4	201,2	296,7
4. kvartal	121,6	3,8	115,2	3,1	143,4	5,8	208,4	225,9	207,2	232,3

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

5.1. Antatte og utførte investeringer ifølge SSBs investeringsstatistikk.¹ Mrd. kroner

	Industri		Kraftforsyning		Antatte i alt	Oljevirksomhet (ujustert)				
	Antatte, sesongjust.	Utførte, ujustert	Utførte, sesongjust.	Utførte		Utførte				
						I alt	Leting	Utbygging	Felt i drift	Rørtransport
2010	.	18,0	18,0	14,6	.	124,9	25,5	30,4	62,2	0,6
2011	.	18,8	18,8	16,9	.	145,5	27,1	37,5	75,5	0,5
2012	.	19,5	19,5	19,2	.	172,1	27,0	52,0	89,0	0,3
2010										
4. kvartal	5,4	5,8	4,6	4,9	40,6	32,9	7,4	5,7	17,8	0,1
2011										
1. kvartal	5,1	3,6	4,5	2,9	35,3	31,8	6,1	7,2	16,8	0,2
2. kvartal	5,3	4,6	4,6	4,4	38,7	34,6	6,3	9,2	17,6	0,1
3. kvartal	5,6	4,5	4,8	4,2	40,4	38,8	8,1	10,2	19,3	0,1
4. kvartal	5,5	6,2	4,8	5,4	47,1	40,3	6,5	10,8	21,8	0,1
2012										
1. kvartal	5,7	4,0	5,0	3,4	46,9	38,4	6,6	10,5	20,5	0,1
2. kvartal	5,5	5,1	5,1	4,5	48,3	43,0	6,4	12,4	23,2	0,0
3. kvartal	5,2	4,1	4,4	4,9	50,0	43,2	6,0	13,7	22,2	0,1
4. kvartal	5,2	6,3	4,9	6,4	55,8	47,5	7,9	15,4	23,2	0,1

¹ Tallene for antatte og utførte investeringer i et kvartal er hentet fra henholdsvis investeringsundersøkelsen forrige og samme kvartal.

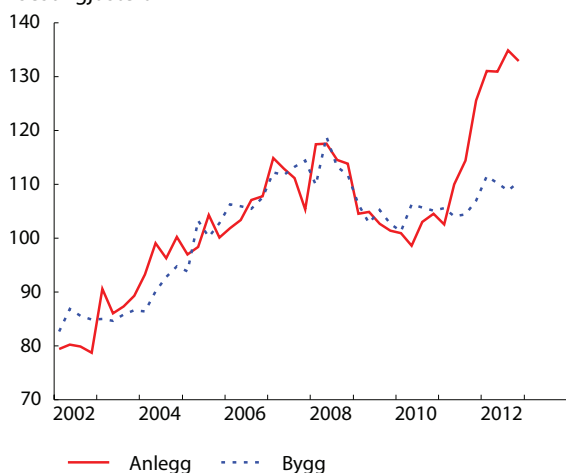
Kilde: Statistisk sentralbyrå

5.2. Investeringer. Mrd. kroner. Næringsens samlede årsanslag for investeringsåret (år t) gitt på ulike tidspunkter i året før investeringsåret (t-1), i investeringsåret (t) og året etter investeringsåret (t+1)

	Industri og bergverksdrift				Kraftforsyning				Oljevirksomhet			
	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013
År t-1												
2. kvartal	18,1	15,7	16,0	15,3	14,0	19,0	19,6	21,1	136,1	146,3	143,2	194,3
3. kvartal	18,3	16,4	17,3	16,3	15,4	20,1	20,7	21,4	145,4	149,0	172,0	204,0
4. kvartal	18,7	18,9	18,4	17,0	16,3	18,4	20,0	20,3	138,5	150,8	184,6	207,8
År t												
1. kvartal	20,7	20,2	19,8	18,7	14,5	18,9	22,3	22,2	135,6	141,1	186,0	198,7
2. kvartal	19,6	19,8	21,0	..	14,7	18,7	21,7	..	139,6	144,4	186,7	..
3. kvartal	20,5	20,9	21,2	..	15,1	19,0	20,9	..	139,4	151,7	184,9	..
4. kvartal	20,0	20,1	20,5	..	14,5	17,3	19,4	..	133,0	152,6	180,6	..
År t+1												
1. kvartal	19,7	20,1	20,8	..	14,6	16,9	19,2	..	125,4	146,0	172,5	..

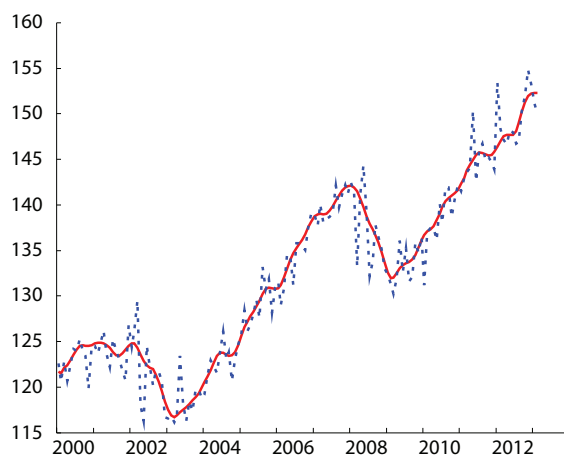
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.5 Produksjonsindeks for bygg og anlegg
Kvartalsvis volumindeks. 2005=100.
Sesongjustert

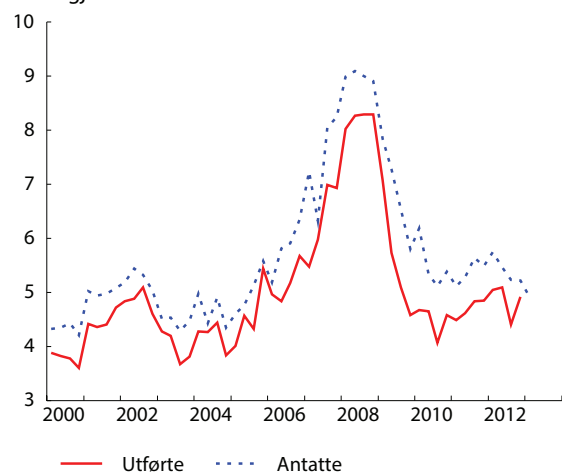
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 4.6 Hotellovernattinger
Månedsindeks. 1992=100. Sesongjustert og trend

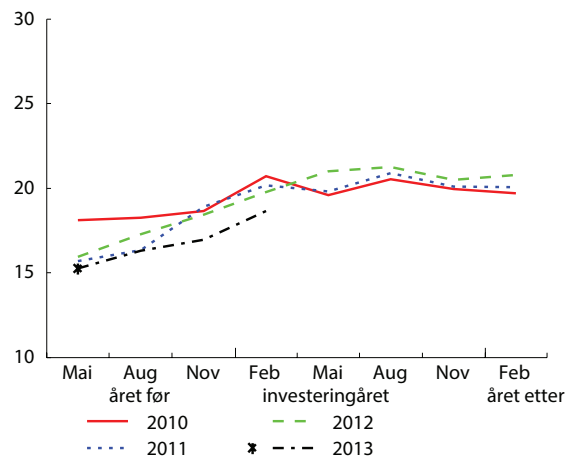
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.1 Investeringer: Industri
Antatte og utførte per kvartal. Milliarder kroner.
Sesongjustert

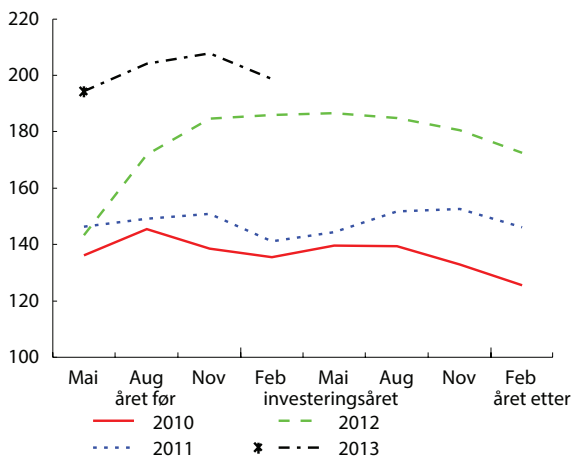
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Fig. 5.2 Investeringer: Industri og bergverksdrift
Årsanslag gitt på ulike tidspunkter. 2010-2013
Milliarder kroner

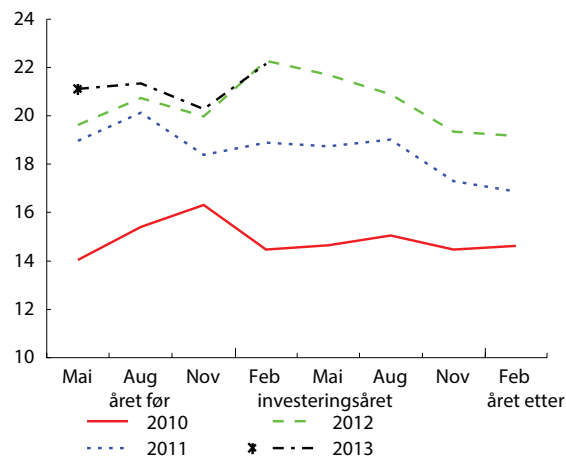
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.3 Investeringer: Oljevirkksomhet
Årsanslag gitt på ulike tidspunkter. 2009-2012
Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.4 Investeringer: Kraftforsyning
Årsanslag gitt på ulike tidspunkter. 2010-2013
Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

5.3. Igangsetting av nye bygg og bygg under arbeid

	Bygg satt igang					Bygg under arbeid. Bruksareal. 1000 kvm. Utgangen av perioden	
	Antall boliger		Bolig bruksareal. 1000 kvm.		Andre bygg. Bruksareal. 1000 kvm. Trend ¹	Boliger. Trend	Andre bygg. Trend
	Sesongjustert nivå	Trend. Endring fra forrige periode. Årlig rate. Prosent	Sesongjustert nivå	Trend. Endring fra forrige periode. Årlig rate. Prosent			
2009	19 748	-24,0	2 749	-19,0	5 043	4 723	8 948
2010	21 145	7,0	3 059	11,0	5 727	5 112	10 227
2011	27 735	31,0	3 805	24,0	5 491	5 796	9 687
2012	30 189	9,0	4 039	6,0	5 505	5 966	9 483
2011							
Oktober	2 733	-9,9	354	-12,3	396	5 764	9 447
November	2 035	5,4	281	-1,6	402	5 798	9 484
Desember	2 261	26,5	300	12,2	409	5 829	9 469
2012							
Januar	1 990	48,6	278	26,4	418	5 855	9 416
Februar	1 862	63,2	286	37,7	427	5 876	9 367
Mars	2 515	69,2	307	42,9	433	5 894	9 355
April	2 333	62,4	320	42,5	436	5 911	9 380
Mai	2 658	49,9	357	38,1	434	5 929	9 424
Juni	2 991	35,7	374	30,8	427	5 951	9 470
Juli	2 810	21,0	349	21,5	415	5 976	9 510
August	2 764	9,9	367	13,5	399	6 002	9 545
September	2 957	2,7	386	8,1	381	6 024	9 569
Oktober	2 410	-2,2	315	2,7	361	6 042	9 578
November	2 361	-3,1	322	2,4	343	6 059	9 582
Desember	2 744	-1,3	375	3,1	327	6 073	9 598
2013							
Januar	2 369	-2,7	343	1,4	316	..	..
Februar	2 926	-13,4	365	-3,0	309	..	..

¹ Tallene omfatter ikke bygg til jordbruk, skogbruk og fiske.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

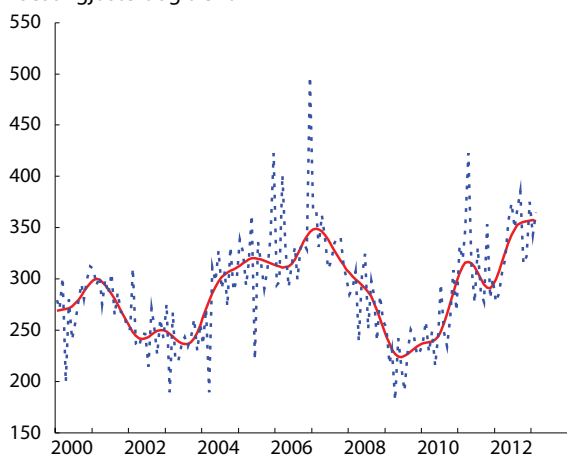
6.1. Forbruksindikatorer

	Detaljomsætningsvolum		Varekonsumindeks ¹		Førstegangsregistrerte personbiler		Hotellovernattinger, ferie og fritid	
	Sesongjustert indeks	Trend. Prosent endring fra forrige periode. Årlig rate	Sesongjustert indeks	Trend. Prosent endring fra forrige periode. Årlig rate	Sesongjustert nivå. 1000 biler	Trend. Prosent endring fra forrige periode. Årlig rate	Sesongjustert nivå. 1000 overnattinger	Trend. Prosent endring fra forrige periode. Årlig rate
	2005=100		2005=100					
2008	114,7	2,2	113,6	1,4	11,5	-14,6	8 358,0	-3,1
2009	115,4	0,4	113,3	-0,4	10,5	-4,4	8 355,0	2,0
2010	117,3	1,7	119,3	5,3	13,3	30,5	8 911,0	7,6
2011	119,7	2,2	121,0	1,6	14,1	6,2	9 382,0	4,9
2012	..	3,2	123,8	2,5	14,3	2,0	9 568,0	3,8
2011								
November	121,3	3,4	122,2	2,1	14,3	10,3	768,0	-1,5
Desember	120,7	4,1	121,8	2,3	14,4	6,4	754,0	-1,5
2012								
Januar	122,2	4,6	121,9	2,9	14,1	3,2	822,0	-1,5
Februar	122,8	5,2	123,1	3,7	14,1	1,9	800,0	0,0
Mars	124,1	5,1	123,1	4,0	14,8	1,6	772,0	1,6
April	123,6	4,4	124,7	3,8	14,1	1,2	771,0	1,6
Mai	125,8	2,8	125,8	3,2	14,7	2,1	859,0	4,7
Juni	123,9	0,9	124,1	2,1	14,1	2,3	785,0	6,3
Juli	123,9	-0,4	124,1	1,0	14,4	1,1	790,0	4,7
August	123,7	-1,1	124,4	0,6	14,5	0,8	769,0	6,2
September	124,6	-0,6	125,8	0,9	14,6	2,3	800,0	6,2
Oktober	123,3	1,0	124,5	1,7	14,6	2,9	805,0	4,6
November	123,7	-1,6	124,8	2,6	14,3	1,5	839,0	4,6
Desember	124,1	4,3	125,0	3,4	13,0	1,2	824,0	4,6
2013								
Januar	125,3	4,9	126,5	2,6	14,9	1,3	807,0	1,5
Februar	125,9	5,1	127,0	4,9	15,6	4,4	797,0	1,5
Mars	..	..	..	..	14,5	6,9	..	..

¹ Indikatoren bygger på informasjon om detaljomsætningsvolum, førstegangsregistrering av personbiler (antall) og volumindikatorer for omsetning av tobakk, øl, mineralvann, elektrisk kraft, bensin, brensel og fjernvarme. Vektene er hentet fra det kvartalsvise nasjonalregnskapet (KNR).

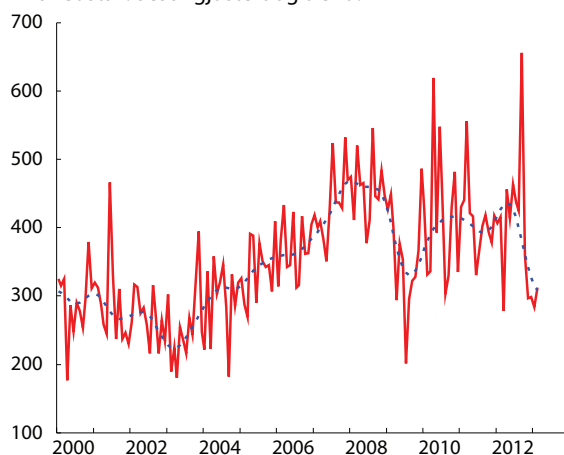
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.5 Bygg satt igang. Boliger
Bruksareal. 1000 kvm. månedstall
Sesongjustert og trend

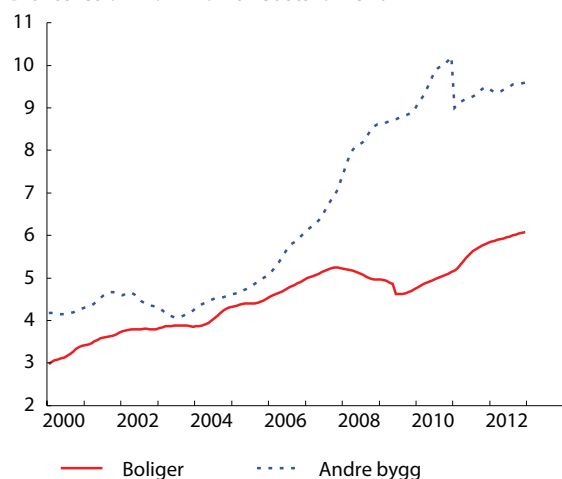
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.6 Bygg satt igang. Driftsbygg
Bruksareal. 1000 kvm.
Månedstall. Sesongjustert og trend.

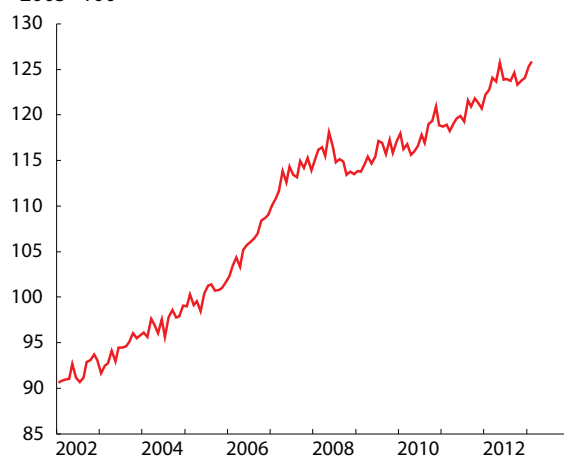
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.7 Bygg under arbeid
Bruksareal. Mill. kvm. Månedstall. Trend

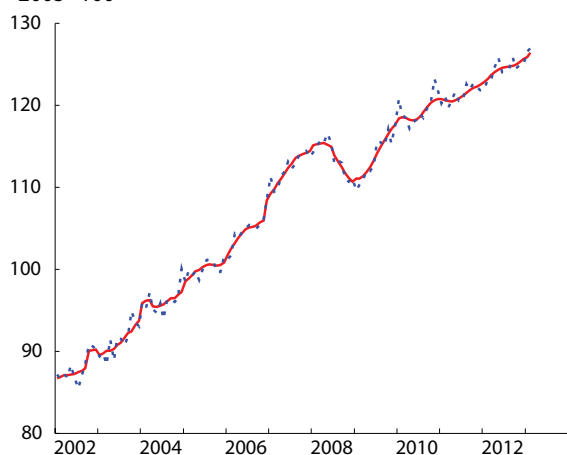
1) Brudd i statistikken for andre bygg fom. 2011.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 6.1 Detaljomsetning
Volumindeks. Månedstall. Sesongjustert
2005=100

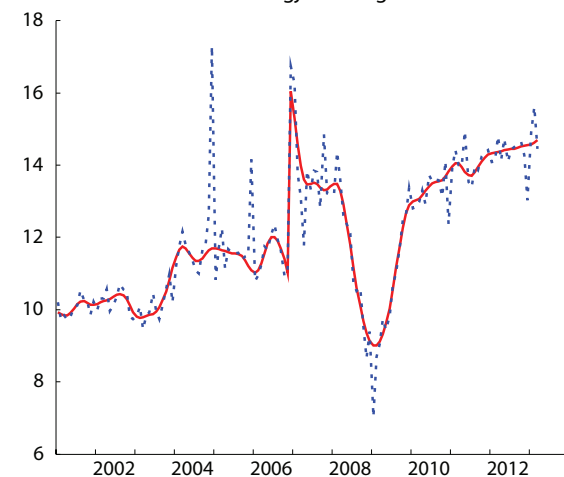
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 6.2 Varekonsumindeks
Volum. Månedstall. Sesongjustert og trend
2005=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 6.3 Førstegangsregistrerte personbiler
1000 stk. Månedstall. Sesongjustert og trend

Kilde: Vegdirektoratet og Statistisk sentralbyrå.

7.1. Pris- og kostnadsindekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før

	Konsumprisindeks (KPI)		KPI ekskl. energiprodukter		KPI-JAE ¹	Harmonisert konsumprisindeks		Førstegangsomsetning innenlands		Byggekostnadsindeks for boliger	
	Nivå	Endring	Nivå	Endring		Norge	Euroomr.	Nivå	Endring	Nivå	Endring
	1998=100		1998=100			Endring	Endring	2000=100		2000=100	
2008	123,1	3,8	118,2	2,5	2,6	3,4	3,3	130,3	9,0	139,9	5,7
2009	125,7	2,1	121,4	2,7	2,6	2,3	0,3	130,1	-0,2	143,2	2,3
2010	128,8	2,5	123,1	1,4	1,4	2,4	1,6	137,8	5,9	147,7	3,2
2011	130,4	1,2	124,4	1,1	0,9	1,2	2,7	144,8	5,1	153,1	3,6
	131,4	0,8	126,2	1,4	1,2	0,4	2,5	144,3	-0,4	157,9	3,1
2011											
Oktober	130,5	1,4	125,1	1,3	1,2	1,3	3,0	143,4	3,7	154,3	3,6
November	130,5	1,2	125,0	1,2	1,0	1,2	3,0	144,2	2,9	155,1	3,5
Desember	130,6	0,2	125,2	1,2	1,0	-0,1	2,7	143,3	-0,4	155,2	3,5
2012											
Januar	130,4	0,5	124,7	1,5	1,3	0,3	2,7	144,6	-0,1	155,7	3,3
Februar	131,7	1,2	125,6	1,5	1,3	1,0	2,7	146,5	0,5	156,2	3,3
Mars	131,6	0,8	126,0	1,6	1,5	0,5	2,7	145,3	-1,2	156,7	3,2
April	131,7	0,3	126,2	1,0	0,7	-0,1	2,6	145,3	-0,9	157,1	3,2
Mai	131,7	0,5	126,6	1,5	1,4	0,2	2,4	144,0	-1,6	157,5	2,9
Juni	131,1	0,5	126,2	1,4	1,2	0,0	2,4	142,9	-1,6	157,6	2,8
Juli	130,5	0,2	126,3	1,5	1,3	-0,2	2,4	142,2	-1,7	157,8	2,9
August	130,0	0,5	125,4	1,4	1,2	0,0	2,6	143,5	0,1	158,5	3,3
September	131,2	0,5	126,7	1,3	1,1	0,1	2,6	143,2	-0,1	158,6	3,3
Oktober	131,9	1,1	126,7	1,3	1,1	0,8	2,5	144,1	0,5	159,0	3,0
November	132,0	1,1	126,8	1,4	1,3	0,9	2,2	144,6	0,3	159,8	3,0
Desember	132,4	1,4	126,6	1,1	1,1	1,1	2,2	145,1	1,3	159,8	3,0
2013											
Januar	132,1	1,3	126,1	1,1	1,2	1,2	2,0	145,4	0,6	160,5	3,1
Februar	133,0	1,0	126,9	1,0	1,1	0,6	1,9	145,5	-0,7	161,0	3,1
Mars	133,4	1,4	127,2	1,0	0,9	1,1	1,7	146,2	0,6	161,0	2,7

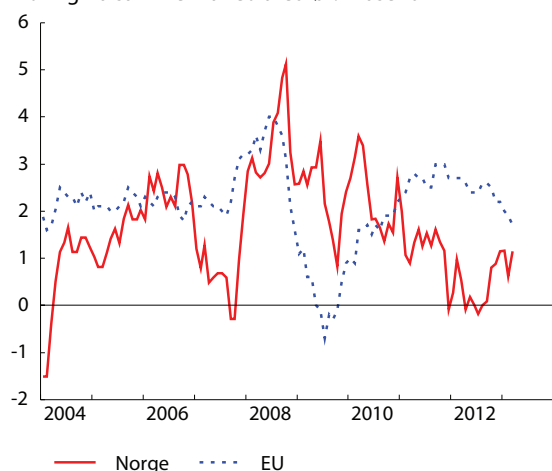
¹ Justert for avgiftsendringer og uten energivarer.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

7.2. Produktpriser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før der det framgår

	Produsentprisindeks ¹ . Industri		Elektrisk kraft, systempris. Øre pr. kWh	Spotpriser			Eksportprisindeks, treforedlingsprodukter. 2000=100	Eksportpris, laks. Nivå. NOK pr. kg
	Nivå. 2000=100	Endring		Brent Blend. NOK pr. fat	Brent Blend. USD pr. fat	Aluminium. NOK pr. tonn		
2007	127,9	5,9	22,4	422,5	72,7	12 847,9	136,8	26,6
2008	135,9	6,3	36,9	536,4	98,4	12 322,5	137,1	27,0
2009	136,0	0,2	30,7	388,1	62,6	8 995,0	154,0	30,9
2010	145,0	6,6	42,5	484,3	80,3	12 510,6	174,4	37,3
2011	155,7	7,5	36,7	620,5	110,9	12 662,5	221,3	33,0
2012	157,8	1,3	23,4	648,7	111,7	11 726,8	208,7	27,6
2011								
Oktober	155,4	6,1	21,6	613,3	108,8	12 226,5	234,3	23,4
November	155,2	5,1	32,0	634,5	110,5	11 403,5	221,1	25,1
Desember	155,0	3,1	26,1	634,5	107,7	11 412,0	225,7	26,9
2012								
Januar	157,0	3,3	28,6	662,3	111,5	12 708,6	225,8	25,7
Februar	157,9	2,4	37,2	679,2	119,1	12 641,2	221,7	28,1
Mars	159,6	1,7	22,0	710,1	124,5	12 449,9	209,9	28,1
April	160,5	1,3	24,0	692,4	120,5	11 730,4	206,9	29,2
Mai	158,4	0,6	21,6	652,6	110,3	11 793,9	224,8	29,6
Juni	156,9	0,4	18,9	576,3	95,9	11 374,6	221,3	26,8
Juli	157,6	0,6	10,3	622,4	102,7	11 405,7	222,2	27,0
August	158,0	1,7	17,3	664,8	112,7	10 893,0	207,8	28,0
September	158,9	2,1	18,8	649,5	113,0	11 755,0	200,2	26,3
Oktober	157,4	1,3	25,7	636,7	111,5	11 170,6	189,8	25,7
November	156,0	0,5	25,1	625,8	109,5	11 134,0	188,5	27,0
Desember	155,3	0,2	31,6	612,6	109,2	11 694,5	186,3	30,1
2013								
Januar	155,1	-1,2	30,6	623,4	112,3	11 376,9	205,0	34,7
Februar	156,1	-1,1	29,5	645,9	116,1	11 369,9	203,7	36,4
Mars	157,7	-1,2	33,6	633,6	109,6	11 026,4	..	37,6

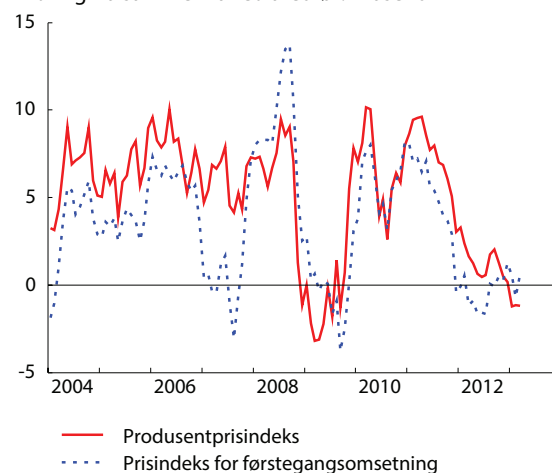
¹ I motsetning til den ordinære produsentprisindeksen, kan denne revideres i etterkant. Den helt korrekte betegnelsen på denne statistikken er vareprisindeksen.
Kilde: Statistisk sentralbyrå og Reuters EcoWin.

Fig. 7.1 Harmonisert konsumprisindeks
Norge og EU
Endring fra samme måned året før. Prosent

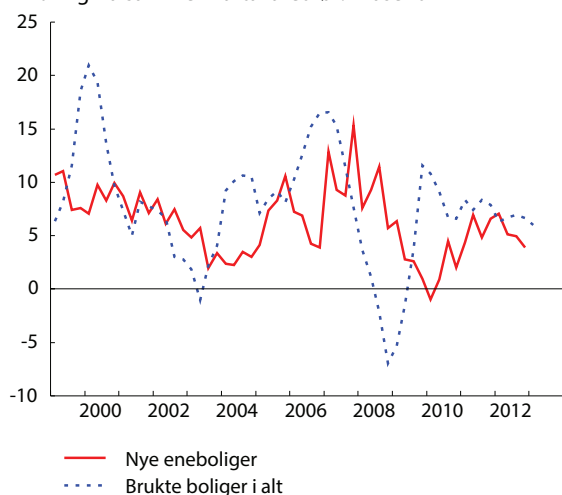
Kilde: Eurostat.

Fig. 7.2 Produsentprisindeks for industri og
prisindeks for førstegangsomsetning innenlands
Endring fra samme måned året før. Prosent

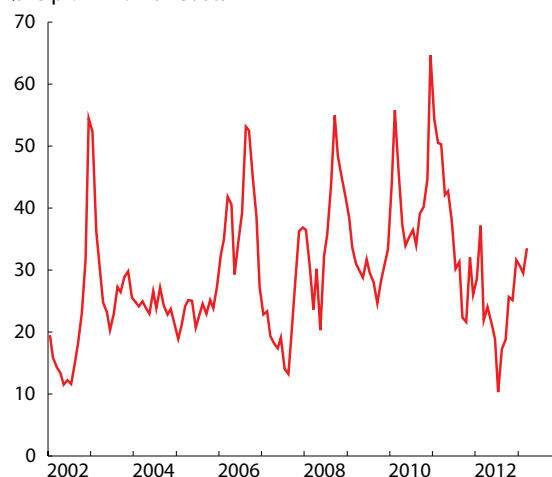
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 7.3 Boligpriser
Endring fra samme kvartal året før. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 7.4 Spotpris elektrisk kraft, systempris
Øre pr. kWh. Månedstall

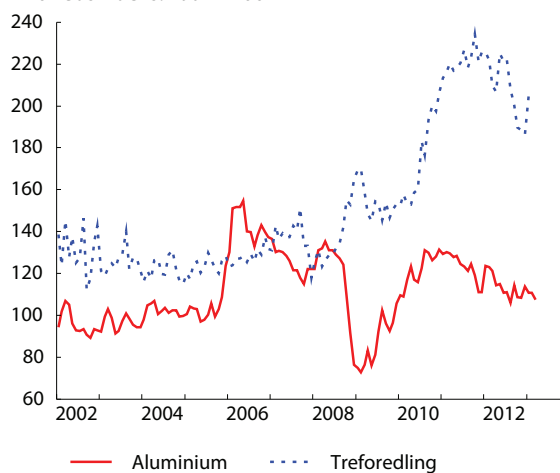
Kilde: Nord Pool.

Fig. 7.5 Spotpris råolje, Brent Blend
Kroner pr. fat. Månedstall

Kilde: Reuters EcoWin.

Fig. 7.6 Spotpris aluminium og eksportpris for
treforedlingsprodukter
Månedsindeks. 1994=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

7.3. Prisindekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før

	Engroshandel		Nye eneboliger		Boligpriser (brukte boliger)							
	Nivå	Endring	Nivå	Endring	Alle boligtyper		Enebolig		Småhus		Blokkleilighet	
					Nivå	Endring	Nivå	Endring	Nivå	Endring	Nivå	Endring
	2005=100		2000=100		2005=100		2005=100		2005=100		2005=100	
2009	113,7	-0,5	174,4	3,2	129,1	2,2	130,1	1,5	129,4	1,9	126,3	4,6
2010	118,8	4,4	177,2	1,6	139,7	8,3	140,6	8,1	141,6	9,5	135,6	7,4
2011	126,6	6,6	187,3	5,7	150,9	8,0	150,6	7,2	152,9	8,0	149,4	10,2
2012	128,9	1,9	197,1	5,3	160,9	6,7	159,5	5,9	162,6	6,4	162,8	9,0
2010												
4. kvartal	120,7	5,2	178,6	2,0	140,5	6,6	140,5	6,4	143,3	7,7	137,5	5,4
2011												
1. kvartal	126,2	8,4	179,6	4,4	147,7	8,4	147,5	7,5	150,4	9,1	145,3	9,7
2. kvartal	127,9	8,0	187,9	6,9	151,8	7,4	152,8	6,5	152,9	7,8	148,1	9,5
3. kvartal	125,6	5,1	191,1	4,8	152,3	8,3	151,7	7,6	154,1	7,7	152,0	10,9
4. kvartal	126,6	4,9	190,4	6,6	151,6	7,9	150,5	7,1	154,0	7,5	152,2	10,7
2012												
1. kvartal	128,4	1,7	192,3	7,1	157,0	6,3	155,5	5,4	160,0	6,4	157,7	8,5
2. kvartal	128,9	0,8	197,5	5,1	162,0	6,7	161,6	5,8	163,1	6,7	161,6	9,1
3. kvartal	129,9	3,4	200,6	5,0	162,9	7,0	161,4	6,4	163,6	6,2	166,2	9,3
4. kvartal	128,5	1,5	197,8	3,9	161,7	6,7	159,4	5,9	163,8	6,4	165,7	8,9
2013												
1. kvartal	129,7	1,0	.	.	166,4	6,0	163,8	5,3	169,1	5,7	170,5	8,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

7.4. Månedsførtjeneste og avtalt lønn. Indeks. 2005=100

	Månedsførtjeneste ialt ¹					Avtalt lønn ²				
	Industri	Olje- og gassutvinning og bergverksdrift	Bygge- og anleggsvirksomhet	Samferdsel	Forretningsmessig tj. yting og eienomsdrift	Industri	Olje- og gassutvinning og bergverksdrift	Bygge- og anleggsvirksomhet	Samferdsel	Forretningsmessig tj. yting og eienomsdrift
2010										
3. kvartal	125,8	125,6	121,6	126,4	124,0	125,7	128,2	124,3	127,8	124,4
4. kvartal	127,2	125,7	123,7	126,3	122,4	126,9	129,8	125,2	128,7	125,9
2011										
1. kvartal	132,8	140,0	124,7	129,0	129,1	127,1	129,8	125,9	129,4	126,9
2. kvartal	130,5	129,8	126,2	128,2	127,1	128,6	131,5	126,9	129,5	127,9
3. kvartal	132,6	131,5	125,1	130,9	127,8	131,9	134,1	129,1	132,3	128,0
4. kvartal	132,3	125,8	125,3	132,1	125,1	133,7	135,2	129,6	133,7	129,7
2012										
1. kvartal	138,9	150,5	128,6	133,3	130,8	134,6	136,2	130,7	133,7	130,1
2. kvartal	137,6	133,9	131,3	134,6	132,6	134,7	137,8	131,7	133,8	130,3
3. kvartal	135,7	127,2	129,3	133,4	126,8	136,6	137,6	133,2	136,7	130,4
4. kvartal	139,4	135,3	131,4	135,3	130,0	138,9	141,9	133,9	138,0	132,0

¹ Månedslønn omfatter avtalt månedslønn, uregelmessige tillegg og bonus. ² Avtalt lønn ved utgangen av kvartalet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

8.1. Utvalgte norske rentesatser. Prosent

	Utlånsrente ¹				Innskuddsrente ²	NOK 3mnd eurorente ³	Effektiv rente på statsobligasjoner ³		
	Bankutlån i alt	Statlige låneinstitutter	Forsikrings-selskap	Kredittforetak	Bankinnskudd i alt		3 år	5 år	10 år
2009	4,9	4,0	4,2	4,0	2,4	2,3	2,7	3,3	4,0
2010	4,5	2,8	3,8	3,5	2,1	2,4	2,5	2,8	3,5
2011	4,7	2,9	4,0	3,7	2,4	2,8	2,2	2,6	3,1
2012	4,8	2,7	3,9	3,7	2,4	2,1	1,4	1,6	2,1
2011									
1. kvartal	4,6	2,8	3,9	3,5	2,3	2,5	2,8	3,2	3,8
2. kvartal	4,7	2,8	4,0	3,6	2,3	2,6	2,7	3,0	3,5
3. kvartal	4,9	2,8	4,0	3,8	2,5	2,9	2,0	2,2	2,7
4. kvartal	5,0	2,9	4,0	4,0	2,6	3,0	1,6	1,9	2,5
2012									
1. kvartal	4,9	2,8	3,9	3,9	2,5	2,5	1,5	1,8	2,4
2. kvartal	4,8	2,7	3,8	3,7	2,3	2,2	1,4	1,6	2,1
3. kvartal	4,8	2,6	3,8	3,6	2,3	2,0	1,3	1,4	1,9
4. kvartal	4,8	2,5	3,9	3,6	2,3	1,8	1,5	1,6	2,0
2013									
1. kvartal	.	.	.	.	.	1,8	1,5	1,8	2,3

¹ Gjennomsnittlige (veide) rentesatser inkl. provisjoner på utlån til publikum fra banker og andre finansforetak. Kvartalstall er ved utgangen av perioden, årstall er beregnet som gjennomsnitt over året via tall for gjennomsnittet over kvartalet. ² Gjennomsnittlige (veide) rentesatser på innskudd i banker fra publikum i NOK ved utgangen av kvartalet.

³ Gjennomsnitt over perioden.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank.

8.2. Eurorenter og effektiv rente på statsobligasjoner. Prosent

	3 mnd eurorente ¹					Effektiv rente på 10 års statsobligasjon			
	Norge	Euro	USA	Japan	Storbritannia	Norge	Tyskland	USA	Japan
2008	6,08	4,61	3,22	1,10	5,48	4,46	4,00	3,65	1,49
2009	2,30	1,20	0,95	0,56	1,15	4,00	3,27	3,24	1,35
2010	2,37	0,75	0,50	0,31	0,78	3,53	2,78	3,19	1,18
2011	2,75	1,38	0,42	0,35	0,92	3,13	2,65	2,77	1,12
2012	2,13	0,51	0,41	0,21	0,84	2,10	1,57	1,79	0,86
2011									
November	3,03	1,44	0,49	0,48	1,01	2,49	1,94	2,01	0,99
Desember	2,90	1,43	0,55	0,41	1,09	2,38	2,01	1,97	1,01
2012									
Januar	2,61	1,14	0,48	0,26	1,08	2,22	1,86	1,96	0,98
Februar	2,57	1,02	0,40	0,28	1,02	2,40	1,90	1,97	0,97
Mars	2,31	0,77	0,41	0,19	0,99	2,48	1,88	2,17	1,01
April	2,20	0,68	0,40	0,19	1,03	2,34	1,72	2,05	0,96
Mai	2,20	0,62	0,38	0,19	0,98	2,05	1,47	1,80	0,86
Juni	2,23	0,59	0,43	0,25	0,99	1,94	1,43	1,62	0,84
Juli	2,13	0,41	0,48	0,25	0,84	1,73	1,31	1,53	0,78
August	2,02	0,27	0,45	0,25	0,76	1,92	1,42	1,68	0,81
September	1,85	0,17	0,42	0,21	0,65	2,07	1,54	1,72	0,80
Oktober	1,81	0,14	0,33	0,19	0,57	1,98	1,52	1,74	0,77
November	1,82	0,14	0,35	0,17	0,64	2,01	1,39	1,65	0,74
Desember	1,77	0,12	0,38	0,13	0,59	2,08	1,36	1,72	0,74
2013									
Januar	1,76	0,15	0,38	0,13	0,58	2,31	1,56	1,90	0,78
Februar	1,80	0,17	0,41	0,14	0,60	2,49	1,60	1,98	0,74
Mars	1,76	0,15	0,41	0,12	0,60	2,24	1,40	1,95	0,59

¹ Midtrente (bortsett fra for Euro).

Kilde: Norges Bank og Reuters EcoWin.

8.3. Valutakurser, penge- og kredittindikatorer og aksjekursindeks for Oslo Børs

	Valutakurser ¹		Importveid valutakurs (44 land) 1995=100	Industriens effektive valutakurs ² 1990=100	Pengemengdeindikator (M2)		Kredittindikator (K2)		Aksjekursindeks totalt. Oslo Børs. ² 1995=100
	NOK/Euro	NOK/USD			Mrd. kroner. Sesongjustert	Trend. Prosent endring fra forrige periode. Årlig rate	Mrd. kroner. Sesongjustert	Trend. Prosent endring fra forrige periode. Årlig rate	
2008	8,22	5,64	90,79	97,07	1 459,7	9,16	3 147,2	12,97	379,47
2009	8,73	6,28	93,79	99,90	1 511,6	3,58	3 373,2	7,23	285,46
2010	8,01	6,05	90,28	95,74	1 559,4	3,13	3 524,5	4,41	375,10
2011	7,79	5,61	88,07	93,88	1 664,8	6,83	3 740,0	6,12	406,25
2012	7,47	5,82	87,06	92,39	1 733,3	4,07	3 990,6	6,72	422,94
2011									
Oktober	7,75	5,66	87,28	93,15	1 706,5	6,33	3 811,7	8,02	365,24
November	7,79	5,75	88,01	93,78	1 710,5	4,37	3 832,7	8,03	374,11
Desember	7,75	5,88	88,47	94,03	1 711,6	2,85	3 860,6	7,77	375,70
2012									
Januar	7,68	5,95	88,88	94,15	1 715,7	2,30	3 886,4	6,96	395,30
Februar	7,55	5,71	87,24	92,53	1 721,6	2,47	3 903,7	6,00	418,68
Mars	7,53	5,71	86,80	92,10	1 721,3	2,11	3 919,2	5,52	426,74
April	7,57	5,75	87,32	92,76	1 723,7	2,28	3 936,7	5,87	418,90
Mai	7,57	5,91	87,64	92,91	1 706,7	2,82	3 959,9	6,56	401,03
Juni	7,54	6,02	87,75	93,02	1 735,6	3,76	3 983,0	6,93	387,52
Juli	7,46	6,07	88,18	93,34	1 743,6	4,12	4 006,1	6,72	416,34
August	7,32	5,91	86,96	92,24	1 746,5	3,85	4 022,4	6,39	432,17
September	7,39	5,75	86,52	92,02	1 754,0	3,86	4 042,9	5,89	448,42
Oktober	7,41	5,71	86,27	91,75	1 758,6	4,29	4 061,3	5,26	447,24
November	7,34	5,72	85,71	91,04	1 784,1	4,30	4 085,0	4,87	438,94
Desember	7,35	5,60	85,18	90,66	1 774,6	4,21	4 087,6	5,00	444,06
2013									
Januar	7,38	5,56	85,00	90,58	1 776,2	4,03	4 108,0	5,61	462,63
Februar	7,42	5,56	85,10	90,83	1 777,9	4,30	4 137,2	6,26	471,02
Mars	7,49	5,77	86,72	92,35	.	.	.	.	476,42

¹ Representativ markedskurs (midtkurs). ² Månedsgjennomsnitt av daglige noteringer.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank.

9.1. Eksport og import av varer. Millioner kroner. Sesongjustert

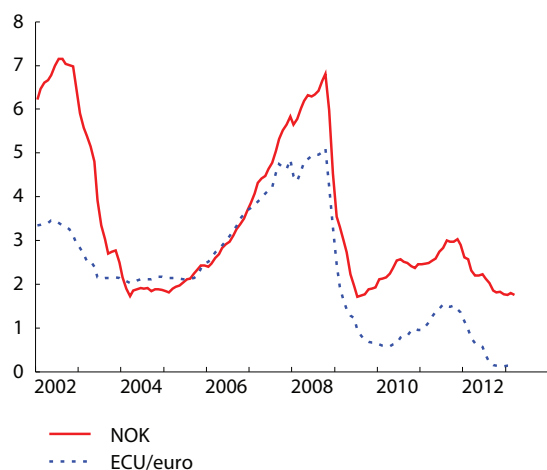
	Varer i alt, u/skip og plattformer	Olje- og gass	Varer i alt u/skip, plattf. og råolje	Eksport					Import
				Metaller	Verkstedsprodukter	Treforedlingsprodukter	Kjemiske produkter	Fisk og fiskeprodukter	
2007	786 853	451 826	334 808	79 930	44 896	10 727	39 861	35 708	455 382
2008	942 944	586 216	356 891	73 696	56 099	10 557	43 804	36 978	478 527
2009	721 399	415 264	305 131	2 260	1 997	9 305	37 133	43 487	418 847
2010	781 976	447 494	333 099	3 696	1 928	9 922	44 898	52 343	442 954
2011	888 231	526 061	361 468	4 371	1 733	9 960	45 830	52 327	486 777
2012	922 160	562 842	360 113	3 961	1 718	8 076	40 723	50 895	493 011
2011									
November	77 431	47 042	29 983	127	150	780	3 591	4 075	40 833
Desember	77 935	47 098	31 144	376	79	778	3 763	4 208	41 706
2012									
Januar	78 146	47 977	30 505	162	134	721	3 400	4 363	39 336
Februar	79 394	52 071	30 376	254	140	691	3 435	4 145	40 506
Mars	79 443	49 817	30 654	308	221	666	3 376	4 186	39 210
April	77 800	47 173	29 713	108	128	787	3 323	4 286	40 886
Mai	87 940	54 050	30 406	311	142	702	3 274	4 110	40 460
Juni	76 969	46 368	30 164	178	141	716	3 513	4 378	42 262
Juli	75 281	45 549	28 523	418	113	690	3 544	4 265	43 550
August	79 171	47 799	30 203	568	135	607	3 460	4 437	41 365
September	67 892	38 556	30 310	139	81	683	3 507	3 989	42 118
Oktober	77 799	48 964	29 864	229	157	647	3 355	4 151	41 186
November	72 202	42 239	29 842	1 199	167	636	3 445	4 332	41 214
Desember	70 223	42 244	29 599	78	145	530	3 097	4 265	40 839
2012									
Januar	71 065	40 462	30 457	1 101	164	621	3 529	4 625	41 733
Februar	69 845	41 139	30 392	396	164	634	3 377	4 005	41 726
Mars	67 175	40 735	30 752	353	170	668	3 600	4 493	41 376

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

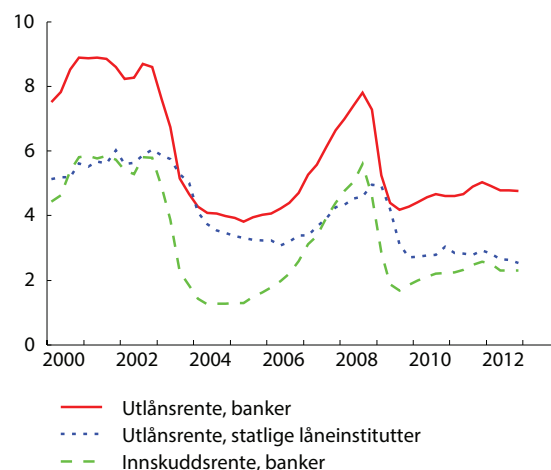
9.2. Utenriksregnskap. Millioner kroner

	Eksport i alt	Import i alt	Vare og tjeneste-balanse	Rente- og stønads-balanse	Drifts-balanse	Netto kapital-overføringer	Netto finans-investeringer	Utenlandske investering i Norge
2009	953 870	660 408	293 462	-14 178	279 284	-1 120	-216 632	-477 286
2010	1 029 969	726 317	303 652	-474	303 178	-1 268	606 193	368 817
2011	1 140 920	776 098	364 821	-13 385	351 436	-1 499	561 114	157 068
2012	1 189 133	804 119	385 014	28 987	414 001	-1 279	555 146	202 008
2008								
2. kvartal	311 212	189 122	122 090	-13 784	108 306	-146	212 415	116 683
3. kvartal	296 680	194 028	102 652	-5 435	97 217	-577	196 801	77 834
4. kvartal	299 324	197 404	101 920	10 915	112 835	-95	288 019	168 060
2009								
2. kvartal	228 345	164 008	64 337	17 248	81 585	-564	-92 766	-167 168
3. kvartal	233 351	169 909	63 442	2 881	66 323	-71	26 293	-50 773
4. kvartal	252 506	167 203	85 303	902	86 205	-145	-27 831	-24 697
2010								
1. kvartal	257 312	165 157	92 156	-9 897	82 259	-685	183 722	99 015
2. kvartal	249 574	185 552	64 022	7 319	71 341	-196	338 289	217 682
3. kvartal	242 398	186 897	55 501	6 762	62 263	-73	-50 337	-84 556
4. kvartal	280 685	188 712	91 973	-4 658	87 315	-314	134 519	136 676
2011								
1. kvartal	285 254	194 829	90 425	-14 630	75 795	-254	281 870	165 904
2. kvartal	276 517	186 339	90 178	-2 452	87 726	-122	14 290	-103 608
3. kvartal	277 844	192 966	84 878	2 891	87 769	-154	371 620	219 827
4. kvartal	301 304	201 964	99 340	806	100 146	-969	-106 666	-125 055
2012								
1. kvartal	319 566	189 508	130 058	6 503	136 561	-710	312 851	194 863
2. kvartal	294 598	201 142	93 456	-15 415	78 041	-199	132 121	-29 509
3. kvartal	273 950	205 217	68 733	25 420	94 153	-160	116 911	104 274
4. kvartal	301 019	208 252	92 767	12 479	105 246	-210	-6 737	-67 620

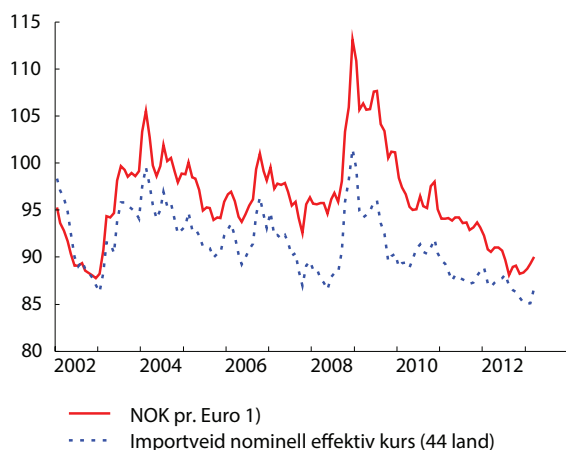
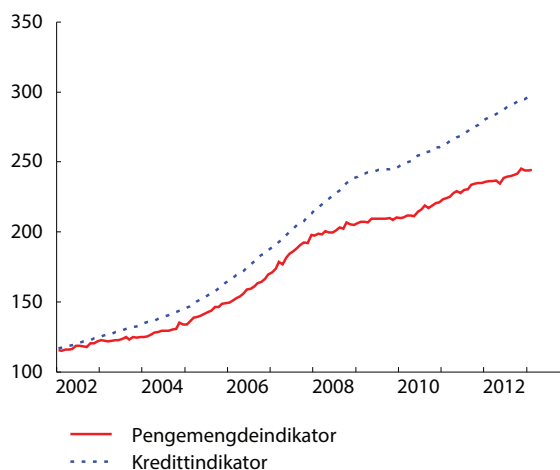
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 8.1 3 måneders eurorente
Månedstall. Prosent

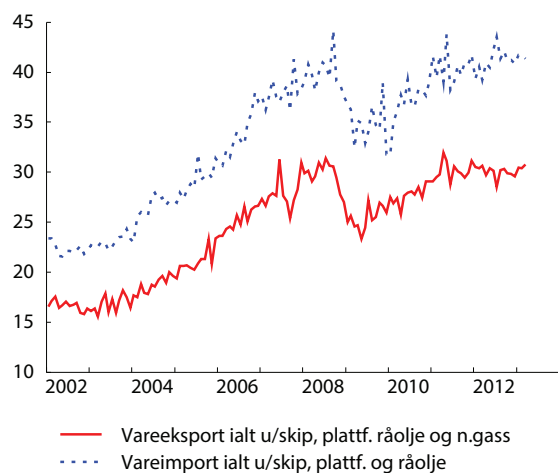
Kilde: Norges Bank.

Fig. 8.2 Utlånsrente og innskuddsrente
Prosent

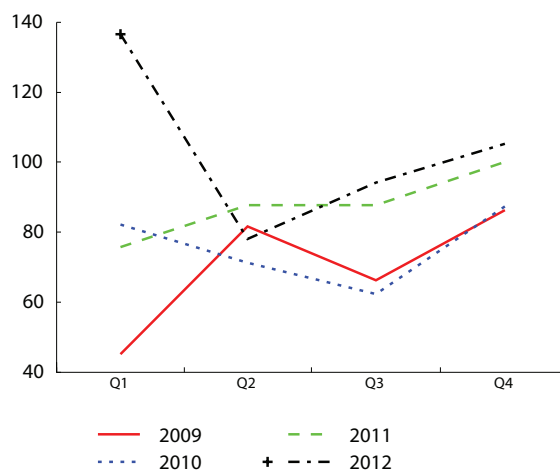
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 8.3 Valutakursindekser
1999=100. Månedstall1) Representative markedskurser (midtkurser).
Kilde: Norges Bank.Fig. 8.4 Penge- og kredittindikator
Sesongjustert indeks. Månedstall. 2000=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 9.1 Utenrikshandel
Milliarder kroner. Sesongjusterte månedstall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 9.2 Driftsbalansen
Kvartalstall. Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Makroøkonomiske hovedstørrelser 2003-2016

Regnskap og prognoser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet framgår

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011*	2012*	Prognoser			
											2013	2014	2015	2016
Realøkonomi														
Konsum i husholdninger mv.	3,2	5,4	4,4	5,0	5,4	1,8	0,0	3,8	2,5	2,9	3,3	4,2	3,7	3,3
Konsum i offentlig forvaltning	1,3	1,2	1,4	1,9	2,7	2,7	4,3	1,3	1,8	2,1	2,2	2,4	2,4	2,5
Bruttoinvestering i fast realkapital	0,8	11,1	13,5	9,8	11,4	0,2	-7,5	-8,0	7,6	8,1	6,3	5,3	3,8	3,1
Utvinning og rørtransport	15,9	10,4	19,2	4,0	6,1	5,2	3,4	-9,5	14,1	14,4	10,4	5,1	2,5	3,5
Fastlands-Norge	-2,9	10,6	12,2	10,5	13,3	-1,3	-13,2	-4,5	8,5	3,9	5,2	5,1	4,1	3,1
Næringer	-11,2	10,6	18,6	15,2	21,9	0,8	-23,1	-5,1	3,5	2,7	4,6	5,0	3,5	2,5
Bolig	1,8	16,3	9,7	4,0	2,7	-9,0	-8,2	-1,6	21,9	7,4	6,5	4,7	3,5	1,6
Offentlig forvaltning	12,5	3,9	2,0	9,7	8,0	4,5	7,4	-6,8	2,2	1,4	4,4	6,0	6,2	6,4
Etterspørsel fra Fastlands-Norge ¹	1,6	5,1	4,9	5,2	6,3	1,4	-1,6	1,5	3,3	2,9	3,3	3,8	3,4	3,0
Lagerendring ²	-1,1	2,3	-0,1	1,1	-0,2	-0,1	-2,8	3,5	0,1	-0,1	0,1	-0,2	0,0	0,0
Eksport	-0,1	1,0	0,5	-0,8	1,4	0,1	-4,2	0,4	-1,8	2,2	1,4	1,1	1,2	2,2
Råolje og naturgass	-0,8	-0,7	-5,0	-6,6	-2,4	-1,3	-2,0	-6,9	-6,2	0,9	2,7	0,9	-0,1	0,6
Tradisjonelle varer	3,7	3,6	5,3	6,1	9,2	3,5	-8,0	3,4	0,0	2,6	-0,2	1,8	2,6	3,8
Import	1,2	9,7	7,9	9,1	10,0	3,9	-12,5	9,0	3,8	3,3	5,0	3,8	4,4	3,9
Tradisjonelle varer	5,7	12,8	8,4	11,6	7,2	1,2	-12,9	9,1	3,6	2,1	4,0	5,3	4,9	4,4
Bruttonasjonalprodukt	1,0	4,0	2,6	2,3	2,7	0,1	-1,6	0,5	1,2	3,2	2,4	2,6	2,2	2,4
Fastlands-Norge	1,3	4,5	4,4	4,8	5,3	1,5	-1,6	1,7	2,5	3,5	2,6	3,1	2,8	2,8
Industri og bergverk	2,9	5,1	3,9	2,6	3,5	2,9	-7,4	2,4	2,1	2,5	1,7	2,0	1,7	2,0
Arbeidsmarked														
Utførte timeverk i Fastlands-Norge	-2,1	1,9	1,5	3,3	4,3	3,5	-2,3	0,0	1,7	2,0	0,9	1,7	1,8	1,8
Sysselsatte personer	-1,2	0,5	1,3	3,5	4,1	3,3	-0,4	-0,5	1,3	2,2	1,5	1,4	1,4	1,4
Arbeidstilbud ³	-0,1	0,3	0,8	1,9	2,5	3,4	0,0	0,5	1,1	1,8	1,6	1,5	1,5	1,4
Yrkesandel (nivå) ³	72,9	72,6	72,4	72,0	72,8	73,9	72,8	71,9	71,4	71,5	71,7	71,7	71,7	71,7
Arbeidsledighetsrate (nivå) ³	4,5	4,5	4,6	3,4	2,5	2,6	3,2	3,6	3,3	3,2	3,4	3,4	3,4	3,3
Priser og lønninger														
Årslønn	4,5	3,5	3,3	4,1	5,4	6,3	4,2	3,7	4,2	4,0	3,8	3,9	4,1	4,5
Konsumprisindeksen (KPI)	2,5	0,4	1,6	2,3	0,8	3,8	2,1	2,5	1,2	0,8	1,5	1,4	1,8	2,4
KPI-JAE ⁴	1,1	0,3	1,0	0,8	1,4	2,6	2,6	1,4	0,9	1,2	1,2	1,6	1,9	2,4
Eksportpris tradisjonelle varer	-1,0	8,4	4,0	11,3	2,4	2,8	-6,0	4,5	5,7	-4,4	0,8	1,3	2,8	3,7
Importpris tradisjonelle varer	0,0	2,6	0,3	4,0	3,7	3,9	-1,5	0,1	4,2	0,5	-0,7	0,1	1,4	2,6
Boligpris ⁵	1,7	10,1	8,2	13,7	12,6	-1,1	1,9	8,3	8,0	6,7	6,0	6,1	5,1	4,7
Inntekter, renter og valuta														
Husholdningenes disponible realinntekt	4,6	3,3	7,8	-6,4	6,3	4,0	4,1	2,7	4,1	3,9	4,6	3,9	2,7	2,5
Husholdningenes sparerate (nivå)	9,0	7,0	9,8	-0,5	0,9	3,8	7,1	5,8	7,3	8,7	9,4	9,3	8,4	7,7
Pengemarkedsrente (nivå)	4,1	2,0	2,2	3,1	5,0	6,2	2,5	2,5	2,9	2,2	1,9	2,5	3,5	4,0
Utlånsrente, rammelån (nivå) ⁶	6,5	4,2	3,9	4,3	5,0	6,8	4,0	3,4	3,6	3,8	3,7	4,1	4,9	5,5
Realrente etter skatt (nivå)	2,2	2,5	1,3	0,7	2,9	1,1	0,7	0,1	1,3	2,1	1,2	1,5	1,7	1,5
Importveid kronekurs (44 land) ⁷	1,3	3,0	-3,9	0,7	-1,8	0,0	3,3	-3,7	-2,4	-1,2	-3,2	-1,1	0,5	1,7
NOK per euro (nivå)	8,0	8,4	8,0	8,1	8,0	8,2	8,7	8,0	7,8	7,5	7,3	7,3	7,3	7,4
Utenriksøkonomi														
Driftsbalansen, mrd. kroner	195,2	220,6	322,8	357,7	287,4	408,3	279,3	303,2	351,4	414,0	335,4	292,7	253,8	246,6
Driftsbalansen i prosent av BNP	12,3	12,6	16,5	16,4	12,5	16,0	11,7	11,9	12,8	14,2	11,1	9,4	7,9	7,3
Utlandet														
Eksportmarkedsindikator	2,6	7,7	7,0	9,6	5,6	1,2	-10,4	10,9	5,3	1,4	1,1	3,3	4,6	6,1
Konsumpris euro-området	2,1	2,1	2,2	2,2	2,2	3,3	0,3	1,7	2,7	2,5	1,7	1,5	1,6	1,7
Pengemarkedsrente, euro (nivå)	2,3	2,1	2,2	3,1	4,3	4,6	1,2	0,8	1,4	0,5	0,1	0,6	1,6	2,0
Råoljepris i kroner (nivå) ⁸	201	255	356	423	422	536	388	484	621	649	610	560	553	575

¹ Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner + konsum i offentlig forvaltning + bruttoinvesteringer i fast kapital i Fastlands-Norge.

² Endring i lagerendring i prosent av BNP.

³ Ifølge AKU. Det skjedde en større omlegging av AKU fra januar 2006. Bl.a. ble aldersgrensen senket fra 16 til 15 år.

⁴ KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer.

⁵ Brudd i serien i 2004.

⁶ Gjennomsnitt for året. Utlånsrente, banker tom 2006. Rammelån med pant i bolig fra 2007

⁷ Positivt fortegn innebærer depresiering.

⁸ Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend.

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Informasjon t.o.m. 5.mars er benyttet.

NORGE P.P. PORTO BETALT

Returadresse:
Statistisk sentralbyrå
NO-2225 Kongsvinger

Statistisk sentralbyrå

Oslo:
Postboks 8131 Dep
NO-0033 Oslo
Telefon: 21 09 00 00
Telefaks: 21 09 49 73

Kongsvinger:
NO-2225 Kongsvinger
Telefon: 62 88 50 00
Telefaks: 62 88 50 30

E-post: ssb@ssb.no
Internett: www.ssb.no

ISBN 978-82-537-8659-9 (trykt)
ISBN 978-82-537-8660-5 (elektronisk)
ISSN 0800-4110 (trykt)
ISSN 1504-5625 (elektronisk)

Pris (inkl. mva):
Institusjonsabonnement: kr 1 000,- per år
Privatabonnement: kr 540,- per år
Enkeltnummer: kr 170,-

ISBN 978-82-537-8659-9

9 788253 786599

Statistisk sentralbyrå
Statistics Norway